Володимир СЕРГІЙЧУК

СОБОРНА ПАМ’ЯТЬ УКРАЇНИ

КАЛЕНДАР-АЛЬМАНАХ
2023

Вишгород
ПП СЕРГІЙЧУК М. І.
2022

ББК 63.5 (4 УКР)
С 33

ISBN 978-617-7837-24-3

Сергійчук Володимир.
С 33 **Соборна пам'ять України.Календар-альманах. 2023**. —
В.: ПП Сергійчук М. І., 2022. — 288 с.

У пропонованому календарі-альманасі наводяться найзнаменніші події української історії та згадуються найвизначніші постаті нашого народу, яких ушановуємо в 2023 році.

Розрахований на широке коло читачів.

ББК 63.5 (4 УКР)

ISBN 978-617-7837-24-3

© Володимир Сергійчук, 2022
© Михайло Черненко, художнє оформлення, 2022
© ПП Сергійчук М. І., 2022

СОБІ — ПАМ`ЯТЬ, ЧУЖИНЦЯМ — ПРАВДУ

СІЧЕНЬ

1 січня

355 років тому (1668) гетьман Лівобережної України Іван Брюховецький провів у Гадячі нараду козацької старшини, на якій ухвалено проголосити незалежність від Москви.

120 років тому (1903) у Борщовичах на Львівщині народився видатний кристалофізик Остап Стасів. Помер 19 лютого 1985 року в Німеччині.

2 січня

170 років тому (1853) у Санкт-Петербурзі народився Петро Броунов, метеоролог і агрометеоролог, засновник сільськогосподарської метеорології, професор (з 1890 р.) Київського університету, організатор мережі метеорологічних станцій у Придніпров'ї. Помер 24 квітня 1927 року.

95 років тому (1928) народилася українська актриса Галина Яблонська.

3 січня

135 років тому (1888) у Тбілісі народився Микола Вікул, відомий український вчений і громадсько-політичний діяч. Помер 14 лютого 1935 року в Празі.

4 січня

150 років тому (1873) у Львові засновано Літературне това¬риство імені Тараса Шевченка (з 1893 — Наукове товариство імені Шевченка).

120 років тому (1903) народився Василь Мовчан, український зоолог-іхтіолог, чл.-кор. АН УРСР та ВАСГНІЛ. За його ініціа¬тивою в Україні було здійснено акліматизацію та інтродукцію цінних рослинноїдних риб. Помер 2 липня 1964 року.

105 років тому (1918) у Новоросійську на зборах 29 зареєстрованих громадських організацій ухвалено резолюцію про приєднання Чорноморської губернії до України.

105 років тому (1918) у Хабаровську відкрився Другий Український Далекосхідний з'їзд.

5 січня

105 років тому (1918) УНР випустила в обіг перші українські банкноти з написами українською, російською, польською та єврейською мовами.

6 січня

170 років тому (1853) у Миколаєві народився Микола Аркас, український композитор, історик і громадський діяч. Помер 1909 року.

125 років тому (1898) народився Володимир Сосюра, автор близько 60 поетичних збірок, десятків поем, перекладач. Помер 8 січня 1965 року.

85 років тому (1938) у Рахівці Гайсинського району Вінницької області народився Василь Стус, видатний український поет. Загинув у більшовицькому концтаборі Кучино Пермської області 4 вересня 1985 року. 19 листопада 1989 р. відбулося перепоховання праху Василя Стуса та його побратимів Юрія Литвина та Олекси Тихого у Києві на Байковому цвинтарі.

7 січня

155 років тому (1868) народився Борис Бобровський, український військовий діяч. Брав безпосередню участь у розробці законів України про постійне військо, за гетьманату був військовим аташе в Болгарії. Генерал-значковий. Дата смерті невідома.

7 січня—1 лютого

105 років тому (1918) у Києві відбувся Всеукраїнський церковний собор.

8 січня

145 років тому (1878) у Санкт-Петербурзі помер видатний російський поет Микола Некрасов. Народився 10 грудня 1821 року в Немирові на нинішній Вінничині.

145 років тому (1878) народився Володимир Старосольський, український громадсько-політичний діяч, соціолог, теоретик права, адвокат. Навчався в Краківському, Львівському та Віденському університетах; 1903 року захистив докторську дисертацію з права. Активний учасник українського національно-визвольного руху. З 1921 працював в Українському вільному університеті, Українській господарській академії в Подєбрадах, з 1927 року жив і працював у Львові. Виступав як адвокат на судових процесах проти учасників українського національного руху і націоналістичного підпілля: М. Січинського

(1908), С. Мельничука і П. Шеремети (1922), М. Лемика (1933), В. Мартинця і Л. Шумука (1935). Автор відомих праць: "Причинки до теорії соціології" (1904), "Теорія нації" (1922), "Держава і політичне право" (2 т., 1924—1925) та ін. У грудні 1939 року заарештований енкаведистами і вивезений до Сибіру. Помер на засланні у Маріїнську 25 лютого 1942 року.

9 січня

100 років тому (1923) у Відні відбулися Установчі збори Ліги української культури, головою якої було обрано Сергія Шелухина.

10 січня

185 років тому (1838) народився Григорій Воробкевич, український поет. Помер 24 листопада 1884 року.

125 років тому (1898) народилася Ярослава Музика, український живописець і графік. Художню освіту здобула у Парижі. Твори: "Княгиня Ольга" (1925), "Гуцул з люлькою" (1928), портрети М. Рудницького (1936), композиції на склі "Анна Ярославна" (1967), емалі. Померла 24 листопада 1973 року у Львові.

90 років тому (1933) Раднарком УСРР заборонив населенню торгувати картоплею в районах Чернігівської області, де не виконали планів контрактації цієї культури.

80 років тому (1943) помер у Львові Северин Паньківський, український актор і перекладач. Працював у Руському народному театрі товариства "Руська бесіда" у Львові, у трупах М. Старицького, М. Кропивницького, братів Тобілевичів, у Першому театрі Української радянської республіки ім. Т. Шевченка, в українському драматичному театрі в Ромнах. Перекладав українською мовою п'єси Г. Запольської, Е. Ростана, О. Толстого, В. Шекспіра та ін. Народився 24 квітня 1872 року.

80 років тому (1943) народився Ярослав Мотика, український скульптор. Навчався у Львівському інституті прикладного та декоративного мистецтва. Твори: "Т. Г. Шевченко на засланні", монумент Бойової Слави Радянських Збройних Сил у Львові (у співавторстві), портрет художника Л. Левицького. Державна премія УРСР ім. Т. Шевченка.

11 січня

175 років тому (1848) народився Василь Нагірний, україн-

ський архітектор. Навчався у Технічній академії у Львові та у Федеральній політехнічній школі у Лозанні (Швейцарія). Засновник (1898) разом із І. Трушем та Ю. Данькевичем першої у Львові професійної організації українських художників "Товариство для розвою руської штуки". Помер 25 лютого 1921 року у Львові.

135 років тому (1888) помер Юрій Федькович, самобутній поет, прозаїк, драматург, редактор, публіцист, педагог. Народився 8 серпня 1834 року в Путилові на Буковині.

120 років тому (1903) у Миколаєві народився Михайло Волобуєв, відомий економіст, який у 1920-х роках довів окремішність розвитку економіки УСРР. Помер 20 червня 1972 року в Ростові-на-Дону, де був професором місцевого університету.

110 років тому (1913) в Красному на Львівщині народився Василь Кук (Юрко, Медвідь, Леміш, полковник Коваль), з 1950 р. командир Української Повстанської Армії, Голова Проводу ОУН в Україні, Голова Генерального Секретаріату УГВР. Помер 9 вересня 2007 року в Києві.

35 років тому (1988) у Денвері (США) померла відома оперна співачка Євгенія Винниченко-Мозгова. Народилася 1908 року в Києві.

12 січня

535 років тому (1688) помер Йоаникій Галятовський, письменник, церковно-освітній і громадський діяч, автор першого вітчизняного курсу гомілетики. Рік народження невідомий.

185 років тому (1838) у Волинській губернії народився Олександр Рудзький, відомий учений у галузі лісового і сільського господарства. Помер 10 липня 1901 року в Литві.

145 років тому (1878) народився Василь Пачовський, поет-модерніст, автор праць "Українці як нація" (1907), "Історія Підкарпатської Русі" (1921), перший перекладач сучасною українською мовою "Повісті временних літ". Один із найграндіозніших його творів — монументальний містичний епос "Золоті ворота", присвячений національно-визвольним змаганням 1917—1921 років. Помер 5 квітня 1942 року, похований на Личаківському цвинтарі у Львові.

50 років тому (1973) в Торонто помер відомий вчений-біохімік і громадсько-політичний діяч, Президент НТШ Євген Вертипорох. Народився 17 квітня 1898 року в Ляшках Королівських Перемишлянського повіту в Галичині.

13 січня

170 років тому (1853) у Ярошівці (тепер — Українське Сумської області) народився Василь Ярошенко, письменник, мистецтвознавець, фольклорист і етнограф. Помер 27 квітня 1907 року в Санкт-Петербурзі, похований на батьківщині.

14 січня

140 років тому (1883) у Києві народився Всеволод Петрів, військовий діяч, який після Лютневої революції прилучився до українізації російських частин, на службі в Армії УНР з 1917 року. У 1919 був Військовим міністром УНР. У листопаді 1920 року інтернований з військами УНР до Польщі. У 1920-х роках викладав в українських навчальних закладах на території Чехословаччини, написав велику кількість військово-історичних праць. На початку німецько-радянської війни був призначений Військовим міністром в уряді Я. Стецька, створеному у Львові 30 червня 1941 року. У 1941—1945 роках проживав у Брно, в повоєнні роки в Аугсбурзі (Німеччина). Помер 10 липня 1948 року. Член НТШ.

15 січня

120 років тому (1903) народився у Кіровограді Юлій Мейтус, український композитор, народний артист УРСР. Державна премія СРСР, Державна премія УРСР ім. Т. Шевченка. Помер 2 квітня 1997 року в Києві.

16 січня

150 років тому (1873) на Стародубщині (нині — Брянська обл. Росії) народився Володимир Любименко, український ботанік та фізіолог рослин. Основні праці присвячені фізіології рослин, зокрема способам утворення хлорофілу. Помер 14 вересня 1937 року.

17 січня

90 років тому (1933) у Котиськах (нині — Тернопільська область) народився Іван Климишин, відомий дослідник радіаційної космічної газодинаміки.

18 січня

110 років тому (1913) народився Семен Онипко, український актор, народний артист УРСР. Працював в українських музично-драматичних театрах Полтави, Донецька, Вінниці, Тернополя. Помер 1 березня 1975 році в Тернополі.

19 січня

70 років тому (1953) помер Іван Колесник, український рослинник, академік ВАСГНІЛ. Основні праці присвячені розробці заходів з підвищення врожайності зернових культур, зокрема проса. Народився 19 січня 1900 року.

20 січня

140 років тому (1883) народився Гнат Ручко, український мікробіолог, чл.-кор. АН УРСР. Основні роботи присвячені вивченню мінливості мікроорганізмів та явища бактеріофагії. Загинув внаслідок репресій 2 грудня 1937 року.

90 років тому (1933) бюро Північно-Кавказького крайкому ВКП (б) під головуванням Шеболдаєва ухвалило "за прикладом станиць Полтавської, Медведівської й Урупської виселити в північні райони СРСР із станиці Уманської 1200 господарств одноосібників і колгоспників". Відтепер назва цієї станиці змінювалася на Ленінградську.

21 січня

45 років тому (1978) на вершині Чернечої гори в Каневі спалахнула у вогні людина — Олекса Гірник із Калуша. Перед спаленням він розсіяв перед Шевченковою могилою близько тисячі власноруч написаних листівок: "Протест проти російської окупації на Україні! Протест проти русифікації українського народу! Хай живе самостійна Соборна Українська Держава (Радянська, та не російська)! Україна для українців! З приводу 60-річчя проголошення самостійності України Центральною Радою 22 січня 1918 р. — 22 січня 1978 р. на знак протесту спалився Гірник Олекса з Калуша. Тільки в цей спосіб можна протестувати в Радянському Союзі".

30 років тому (1993) у Луганську було відкрито першу українську бібліотеку-читальню, створену українською діаспорою з Канади.

22 січня

День соборності України

235 років тому (1788) австрійським урядом на основі ліквідованого Львівського ставропігійного братства було утворено Ставропігійний інститут — культурно-освітню організацію, при якій існували друкарня, бібліотека та книгарня.

105 років тому (1918) у Києві на засіданні Малої Ради завершено обговорення та ухвалено Закон ЦР про національно-персональну автономію.

105 років тому (1918) на засіданні Малої Ради ухвалено IV Універсал Центральної Ради, в якому проголошувалася повна самостійність УНР, доручалось уряду підписати мирний договір з державами Четверного союзу, а також "твердо і рішуче взятись до боротьби" з більшовиками.

90 років тому (1933) ЦК ВКП(б) і Раднарком СРСР ухвалили постанову про заборону виїзду голодних селян з УСРР і Кубані за продуктами до Білорусі, Росії і Закавказзя.

90 років тому (1933) народився Анатолій Мокренко, український співак (баритон), нар. артист СРСР. Закінчив Київську консерваторію. З 1968 — в Київському театрі опери та балету. Помер 24 березня 2020 року у Києві.

35 років тому (1988) заступник Прем'єр-міністра Канади Ден Мазанковскі підписав прокламацію, якою 1988 рік проголошувався для цієї країни роком України.

23 січня

100 років тому (1923) у Флоринці на Лемківщині народився Григорій П'єцух, видатний український скульптор.

95 років тому (1928) у Вінніпезі було створено перший гурток першої української ветеранської організації в Канаді — Української Стрілецької Громади (УГС).

90 років тому (1933) політбюро ЦК КП(б)У взяло до неухильного виконання директиву ЦК ВКП(б) і Раднаркому СРСР про заборону виїзду голодуючих селян України й Кубані в пошуках продуктів харчування.

24 січня

160 років тому (1863) народився Остап Нижанківський, му-

зичний діяч. Закінчив Львівську духовну семінарію. Склав іспит на вчителя музики в Празькій консерваторії. 1885 заснував музичне видавництво "Бібліотека музикальна", де вперше в Галичині були видані твори М. Лисенка. Твори: хори, самоспіви, фортеп'янні п'єси, обробки народних пісень. Розстріляний поляками 22 травня 1919 року в Стрию.

90 років тому (1933) народився Євген Дудар, відомий поет-сатирик і публіцист.

25 січня

90 років тому (1933) бюро Північно-Кавказького крайкому ВКП(б) ухвалило постанову щодо неухильного виконання директиви ЦК ВКП(б) і Раднаркому СРСР про заборону виїзду голодуючих селян України й Кубані в пошуках продуктів харчування.

26 січня

95 років тому (1928) у Львові народився Вітольд Ауліх, археолог, дослідник історії та культури давніх слов'ян і Русі, відкривач Зимнівського городища — важливого економічного і політичного центру слов'янських племен VI—VII ст. н. е. Помер 21 листопада 1994 року у Львові.

27 січня

135 років тому (1888) народився Борис Чернишов, український геолог і палеонтолог, академік АН УРСР, її віце-президент (1939—1946). Досліджував геологічну будову Донбасу та Дніпровсько-Донецької западини, вивчав викопних Донбасу та інших регіонів світу. Вперше порівняв продуктивну товщу карбону Донбасу з карбоном Західної Європи. Був одним із засновників Товариства охорони природи в Україні. Помер 31 серпня 1950 року.

35 років тому (1988) відомий український письменник і правозахисник Микола Руденко з дружиною прибув до США як політичний біженець.

28 січня

140 років тому (1883) народився Яків Модилевський, український цитолог та ембріолог рослин, історик науки, чл.-кор. АН УРСР. Автор фундаментальних праць з ембріології та цитології рослин та з історії науки. Помер 8 березня 1968 року.

105 років тому (1918) народилася у Макіївці Лариса Руденко, українська співачка (меццо-сопрано). Солістка Київського театру опери та балету, нар. артистка СРСР, професор. Померла 19 січня 1981 року.

85 років тому (1938) в Успенці на Сумщині народився Леонід Жаботинський, багаторазовий чемпіон світу й Олімпійських ігор з важкої атлетики. Помер 14 січня 2016 року у Запоріжжі.

29 січня

День пам'яті Героїв Круг

105 років тому (1918) біля Крутів відбувся нерівний бій між переважаючими більшовицькими частинами і студентським українським куренем, внаслідок якого загинуло близько 300 студентів та гімназистів.

30 січня

155 років тому (1868) народився В'ячеслав Будзиновський, український політичний діяч, історик, письменник, автор творів "Під одну булаву", "Осавул Підкова", "Козацькі часи в народній пісні" та ін., один із засновників Української радикальної, пізніше Української національно-демократичної партії. Помер 14 лютого 1935 року.

105 років тому (1918) народився Петро Богач, український фізіолог, академік АН УРСР, професор Київського університету, його проректор (1972—1981), директор Інституту фізіології університету (1979—1981). Помер 23 червня 1981 року.

70 років тому (1953) помер Валентин Трутенко, український військовий діяч, генерал-хорунжий. Після інтернування Армії УНР до Польщі був начальником Спільної юнацької школи. 1924 року виїхав до Німеччини, обирався отаманом Українського Вільного козацтва, був військовим аташе гетьманського екзильного уряду в Німеччині. 1948 року емігрував до Чилі. Народився 12 березня 1881 року в Звенигородці на Київщині.

31 січня

90 років тому (1933) народився Вадим Іванов, доктор філософських наук, професор, один із найвизначніших представників сучасної київської філософської школи. Помер 13 червня 1991 року в Києві.

5 років тому (2018) у Києві помер Леоні́д Каденю́к, український льотчик-випробувач 1-го класу, політичний діяч, генерал-майор авіації, перший і єдиний астронавт незалежної України, народний депутат України 4-го скликання (2002—2006), Герой України (1997). Народився 28 січня 1951 року в Клішківцях Чернівецької області.

Січень

120 років тому (1903) у Чернівцях розпочато видання популярної газети РУП "Селянин". З січня 1904 року виходила у Львові, з квітня 1905 — єдиний орган РУП. Припинила вихід восени 1905 року.

СПІВЕЦЬ ВЕЛИКОЇ ВОЛИНІ
(до 125-річчя від дня народження Олександра Цинкаловського)

Волинь — це таке розмаїття природної краси, така глибока криниця невичерпних народних скарбів, що всі таланти, котрі народжуються в цьому споконвічному українському розселенні, намагаються передати багатство й традицію рідного краю бодай одним штрихом. Леся Українка ці втаємничені мелодії передала в "Лісовій пісні", Ігор Стравінський переніс їх у класичну музику, Улас Самчук — в прозу, Степан Кривенький — у народну пісню, яка стала славнем краю…

А уродженець стародавньої столиці Волині — Володимира Олександр Цинкаловський (9 січня 1898—19 квітня 1983) створив своєрідний звід усіх історичних відомостей про Велику Волинь, чому він присвятив свій науковий пошук протягом життя. А перейняв цю завзятість — сказати всім усе про Волинь — від свого діда Павла Нетецького, який цікавився історією рідного краю, збирав старі пам'ятки. Саме він зацікавив онука історією, етнографією, сфрагістикою та іншими історичними дисциплінами.

Він їх опановував як самотужки, так і під час навчання у Варшавському університеті, де закінчив богословський факультет. Щоправда, віддав перевагу науковим дослідам у царині археології, регулярно працюючи в експедиціях у різних регіонах Волині. Тож з досвідом наукової роботи перед Другою світовою війною стає директором краєзнавчого музею в Крем'янці.

Коли ж гітлерівці окупували Крем'янець, Олександр Цинкаловський переїжджає до Варшави, де очолює волинський відділ у тамтешньому Археологічному музеї. Згодом довелося залишити і повсталу Варшаву, евакуюватися на захід, а коли закін-

чилася війна, знаходить працю в Кракові. Тамтешній "Дім книги", де він займався укладанням бібліографії з аналізом зразків європейської літератури, дає йому можливість не тільки знайомитися з усіма друкованими новинками, а й ретельно аналізувати їх на предмет пошуку відомостей про рідну Волинь.

Почав зі створення мап Волині й Полісся, яких його авторству належить аж дванадцять! Зрештою, майже весь науковий доробок Олександра Цинкаловського був присвячений рідній Волині: "Materiały do pradziejów Wołynia i Polesia Wołyńskiego" (1961, 1963); "Сліди християнства на Волині перед кн. Володимиром 981 р." (1930); "Княжий город Володимир" (1935); "Волинські дерев'яні церкви XVII—XVIII ст." (1935); "Матеріали до праісторії Волині і Волинського Полісся" (1961); "Ріка Прип'ять та її допливи: старі водні шляхи між доріччям Чорного моря і Балтиком" (1966), "Старовинні пам'ятки Волині" (1975); "Стара Волинь і Волинське Полісся. Краєзнавчий словник — від найдавніших часів до 1914 року" (1984, 1986).

Остання праця — тридцятирічна копітка праця вченого. Сотні експедицій, археологічних досліджень, тисячі кілометрів пішки територією історичної Волині — тепер це Волинська, Рівненська, частини Хмельницької, Тернопільської та Житомирської областей. А ще ж опрацювання архівів та опитування старожилів — і ось двотомне видання загальним обсягом 1200 сторінок, де опис 1442 населених пункти Великої Волині. Багато з них уже зникли або змінили назву, але унікальні відомості про них залишилися для нащадків.

Не цурався висвітлювати минуле й сусідніх з Волинню українських етнічних теренів. Зокрема, підготував і опублікував такі праці: «Архітектура Лемківщини і Грубешівщини», "Церкви домонгольського і монгольського періоду на Волині і в Га-

личині" (1969), "Хрести-енколпіони" (1972), "Церкви XV—XVIII століть на Західній Україні".

Але саме створення цілісної історії Волинського краю вважав метою свого життя вченого, для чого віддавав усього себе, жертвуючи всім. Скажімо, коли в поліському селі Сераховичі знайшов човен зі скарбом римських срібних монет, то безкорисливо передав їх до музею, а в листі до сестри писав: "Вишли кілька злотих, жити треба...".

Вірив, що результати його наукової звитяжності стануть у нагоді наступним поколінням, як і прикладом служіння рідному краєві: "…Можливо моя праця, мій досвід не загине дарма, залишиться людям, котрих любов до свого краю направить шляхетними дорогами і стежками на користь культури нашого народу".

Помер видатний дослідник Волині в Кракові, похований на Вольському православному цвинтарі у Варшаві. Його останніми словами були: "Волинь ... Я дуже сумую за тобою, а ще більше — за Україною...".

ЩОБ НЕ СКИГЛИЛИ ГОЛОДНІ УКРАЇНЦІ У РОСІЙСЬКИХ СЕЛАХ...

(до 90-річчя заборони виїзду селян УСРР за хлібом)

З осені 1932 року, коли більшовицька влада взялася витрушувати до зернини врожай з колгоспних і одноосібних полів, українське селянство залишилося сам на сам з марою голодної смерті. Колгоспний механізатор Павло Калініченко з Новопскова на Луганщині, скажімо, кинув роботу й подався з старшою сестрою до Воронежа: "Йти довелося пішки декілька діб, ночувати де доведеться. На возиках вони везли одяг, деякі домашні пожитки, щоб обміняти їх на продукти харчування. Юнакові довелося зняти з себе свою найкращу сорочку-вишиванку і обміняти її на миску борошна, а за картуз виміняв тоді двадцять картоплин. Повернувшись додому з деяким запасом харчів, Калініченкам вдалось врятуватися від голодної смерті. А сусіди не вижили…Зазнали непоправних втрат сім'ї Ковальових, Дмитренків, Зінченків…".

Щоправда, не всі поверталися додому. Скажімо, батьки Ю. Липівської з Пантюхиного того ж Новопсковського району, які вже опухлими повезли на дитячих санчатах до російської Волоконівки прядиво й сорочки, аби обміняти на хліб, поверталися через снігові замети з двома клунками буряків. І знесилений батько вже не дійшов до кордону, залишившись назавжди на чужині.

Маршрути голодуючих, що прямували за хлібом у забезпечені райони Росії й Білорусі, пролягали, зокрема, і через Чернігівщину. Так, уродженець тодішнього Понорницького району Дмитро Корнієнко розповідав комісії Дж. Мейса: "У нас ці переходячі появилися на початку 33-го року. Зимою. Найбільше їх появлялося зимою. І, безперечно, були вони голодні, виснажені й шукали за кавалком хліба. Вони всі йшли з півдня на північ. І тому в нас їх було дуже багато поховано…чужих кожного дня збирали і закопували, збирали і закопували".

Такі ж свідчення віднаходяться і в офіційних документах більшовицької влади. Зокрема, секретар Вовчанського райкому партії Харківської області Воропаєв у листі до секретаря Харківського обкому Терехова зазначав, що весною 1932 року в колгоспах Шебекинського району ЦЧО Росії, зокрема, в селі Муромському, мололи жито для коней, там для громадського харчування варили пшеничні галушки і видавали колгоспникам по 1 кілограму хліба, а в сусідньому українському, Старицькому, видавали в день тільки по 400 грамів хліб.

Завербовані з ЦЧО, додавав Воропаєв, приходять заробити мануфактуру і одразу ж повертаються, заявляючи, "мы, мол, у вас голодать не хотим, а пришли к вам на работу со своим хлебом и салом, заработали мануфактуру и довольно".

У той же час секретар Шебекінського райкому ВКП (б) Коростильов вимагав не допускати напливу голодних колгоспників з сусідніх українських регіонів за хлібом до Росії, мовляв, "весною тысячи паломников-колхозников с Украины попрошайничали по нашому району, чем разлагали колхозы".

Цілком можливо, що сигнали названого Коростильова, як і першого секретаря Центрально-Чорноземного обкому партії

Варейкіса, могли опинитися в кремлівському кабінеті й додали роздратування його господареві, котрий уже з червня 1932 року обурювався "скигленням" українських колгоспників у російських селах.

Тож забравши все їстівне в українського населення, особливо після новорічної телеграми Сталіна до ЦК КП (б) У, влада не дозволила йому роздобути засоби для існування в інших регіонах СРСР. Постанова ЦК ВКП(б) і Раднаркому СРСР за підписами Сталіна і Молотова від 22 січня 1933 року про заборону виїзду стосувалася селян України й Кубані, де за переписом 1926 року українців нараховувалося 915.450, тобто більше двох третин від усього населення. Цим документом, до речі, каральним органам доручалося арештовувати тих "селян України і Північного Кавказу, що пробралися на північ", а після того, коли серед них будуть відібрані "контрреволюційні елементи, повертати інших у місця їхнього проживання".

Природно, після 22 січня 1933 року ніяких квитків до Росії чи Білорусі без відповідних дозволів ніхто не продавав. Тих же, хто встиг до цієї дати виїхати до вказаних регіонів, там затримували й депортували до УСРР. Микола Міняйло з Костянтинівки на Мелітопольщині згадував: "У січні 1933 р. під час шкільних канікул поїхав він до Курської області, звідки писали, що там голоду немає, там він у людей набрав трохи картоплі і хліба, але побачив сани з працівниками НКВС, які робили облаву на українців і гнали їх назад до України, хлопцю вдалося сховатися, але до двору зайшли три співробітники НКВС, наказали зібрати речі та привезли до залізничної станції. У залі було людей, як оселедців у бочці. Майже всю ніч люди стояли, вранці їх посадили на поїзд, у кожному вагоні знаходився співробітник НКВС. На кожній із зупинок з вагонів виносили померлих… Як тільки переїхали умовний кордон з Росією, охоронці залишили поїзд".

Оскільки в постанові Кремля наголошувалося на забороні виїзду і голодним селянам Північного Кавказу, то через два дні подібне рішення ухвалює Північно-Кавказький крайком ВКП(б). Нею, крім уже відомих загальних вказівок, передбачалася "дисло-

ЦК КПбУ тт.КОСИОРУ, ХАТАЕВИЧУ и ТЕРЕХОВУ.

Сообщается постановление ЦК от 24-го Января с.г.:

"ЦК считает установленным, что парторганизации Украины не справились с возложенной на них партийной задачей по организаци хлебозаготовок и выполнением плана хлебосдачи, несмотря на трое кратное сокращение и без того сокращенного плана.

ЦК считает, что основными областями, которые решают судьб сельского хозяйства Украины и которые нужно прежде всего укре- пить, являются Одесская, Днепропетровская и Харьковская области ЦК ВКП/б/ постановляет:

1. Наметить вторым секретарем ЦК КПбУ и первым секретаре Харьковского Обкома Секретаря ЦК тов.Постышева.

2. Наметить первым секретарем Днепропетровского обкома т Хатаевича с оставлением его одним из секретарей ЦК КПбУ.

3. Наметить первым секретарем Одесского Обкома т.Разумо

4. Освободить тт.Майорова,Строганова и Терехова от заним мых ими ныне должностей и направить их в распоряжение ЦК.

5. тт.Постышеву, Хатаевичу и Разумову приступить к испол нию своих обязанностей на новой работе не позже 30-го января с.г.".

СЕКРЕТАРЬ ЦК ВКП/б/ - И.СТАЛИН.

Верно -

кація оперативних заслонів і оперманеврених груп по боротьбі з втечами". Зокрема, на виходах з краю в північних районах опер-заслони мали розташовуватися на станціях Шахтна, Каменоломна, Звєрєве, Міллерове, Морозовська і Ліхая. Оперманеврені групи контролювали маршрути Таганрог— Матвєєво—Курган—Чертково, Морозовська—Обливська, Міллерове—Луганськ, Лі-

хая—Лиман, Звєрєве—Ровеньки. Резервна оперманеврена група в складі 18 осіб базувалася на станції Ліхая.

Крім того, створювалися оперзаслони внутрі краю на станціях Хопри, Ростов, Кизитеринка, Сальськ, Кавказ, Крим, Туапсе, Бєлореченська, Прохладна, Армавір, Гудермес, Махачкала. Оперманеврені групи мали контролювати такі маршрути: Хопри—Тихорецька, Кавказ—Армавір, Краснодар—Тихорєцька, Мінводи—Гудермес, Прохладна—Махачкала, Туапсе—Армавір. Фільтраційні пункти передбачалися на станціях Невинномиська, Мінводи, Георгієвськ і Прикумськ.

Аналіз даних маршрутів однозначно підтверджує, що загороджувальні загони охоплювали зону розселення саме українського населення. Бо з пропонованої директиви не видно, що закривається виїзд до російських регіонів за хлібом донському козацтву.

Станом уже на 14 лютого 1933 року було затримано 31.783 особи, з яких 28.351 повернуто в місця їхнього проживання, а 3.434 притягнуто до відповідальності, 579 відібрано для направлення до Казахської АСРР. А до початку березня 1933 вже було затримано 219,5 тисячі осіб, з яких 186,6 тисячі повернуті додому. А на початок березня 1933 року було затримано 219,5 тис. осіб, з яких 186,6 тис. повернули в рідні місця, в тому числі й на Кубань.

Масштаби примусового повернення голодних українських селян з Росії були такими великими, що політбюро ЦК КП (б) У змушене було ухвалити 3 березня 1933 року постанову "О крестьянах, возвращающихся в свои села", в якій намічало заходи щодо використання так званих поворотців:

"Считать необходимым бедняков и середняков, возвращающихся в свои села, хозяйственно устроить — путем:

1. Принятия части из них в колхоз.

2. Отведения свободных участков земли.

3. Переселения в другие районы, где ощущается острая нужда в рабочей силе и где еще есть излишки земли.

б) В отношении возвращающихся кулаков — считать необходимым организацию принудительного труда.

в) Поручить СНК практически разработать вопрос о по-

рядке и формах организации полупринудительного труда возвращающихся кулаков".

А от більшовицька влада Нижньої Волги сама напросилася в Сталіна на блокування свого регіону, про що свідчить шифротелеграма другого секретаря Нижньо-Волзького крайкому ВКП (б) Я. Гольдіна від 16 лютого 1933 року. Однак треба пам'ятати, що там компактною масою проживали українці-хлібороби, зокрема, в Республіці Німців Поволжя — 68.565. В основному вони мешкали в Покровському районі — 74,9 відсотка від загальної кількості населення. На Нижній Волзі в 1930 році в цьому плані виділялося чотири райони: Владимирський Астраханського округу, де проживало до 90 відсотків українців; Самойловський у Балашовському окрузі — там мешкало понад 40 тисяч українців; Красноярський, у якому за рахунок приєднання окремих населених пунктів Данилівського мало мешкати 45 тисяч українського населення; Миколаївський Камишинського округу, де в той час нараховувалося близько 81 відсотка українців.

Тут мусимо додати, що коли голодні казахи вдавалися до так званого відкочів'я, тобто перекочовували на якийсь період до районів Західного Сибіру, Киргизії, навіть до Китаю, то стосовно їх ніяких постанов про насильницьке повернення в архівах не виявлено. Тобто, казахам не забороняли шукати про- дукти харчування за межами своєї республіки. Про це, до речі, свідчать і десятки архівних документів, виявлених нами у Казахстані.

Скажімо, в телеграмі керівників Казахстану Мірзояна і Кулумбетова від 29 серпня 1933 року наводяться дані про те, що тільки в Середньо-Волзькому краї Російської Федерації на той час перебувало "влаштованих казахів на різних роботах 15.386 осіб". Зрештою, прохання керівництва Казахстану про продовольче забезпечення відкочівників адресувалися до сусідніх регіонів ще з березня 1932 року. Зокрема, про це йдеться в телеграмах першого секретаря крайкому ВКП (б) Голощокіна до його колеги в Новосибірську Ейхе.

Цілеспрямовано забороняла Москва рятуватися від голодної смерті тільки українцям…

"...ОТРЫВАЮТ ГОГОЛЯ ОТ ОБЩЕРУССКОЙ ПОЧВЫ" (до 70-річчя заборони збірника "Гоголь і Україна")

У 1952 році Головліт УРСР дав дозвіл на видання збірника статей про нашого великого земляка Миколу Гоголя під загальною назвою "Гоголь і Україна". Але начальника цієї цензурної інституції Костя Полонника все ще щось муляло. Після повторного уважного перечитання текстів він вирішив відмінити цей дозвіл, оскільки побачив, що вміщені матеріали не "позбавлені помилок буржуазно-націоналістичного характеру".

Особливо цього функціонера компартійного режиму налякало те, що в читачів збірника може скластися враження нібито "Гоголь тому й став геніальним російським письменником, що народився й виховувався на Україні". Відтак, мовляв, вільно чи невільно, автори статей "отрывают Гоголя от общерусской почвы, от русской нацыональной культуры".

Не міг Полонник пропустити до друку і такий вираз Олександра Білецького: "Автор "Ревізора" і "Мертвих душ" виростав в оточенні українського народного побуту, народної творчості, традиції давньої й сучасної йому української культури". Або вираз академіка Леоніда Булаховського: "Гоголь, який з дитинства ввібрав у себе мовну українську стихію, залишивсь українцем великою мірою і як російський письменник".

А далі К. Полонник, в оригіналі пише: "Очень нехорошим душком отдает от такой фразы Е. Кирилюка: "Обидва вони (т. е. Шевченко і Гоголь. — *К. П.*) палко любили свою рідну матір Україну і бажали їй всілякого добра… поважали російський народ…".

І ось тут К. Полонник уже розмахнувся своїм цензорським пером: "По Кирилюку выходит, что Украину и украинский народ Гоголь любил, а русский народ только уважал… Разве допустимо подобное утверждение по отношению к Гоголю — нацыональной гордости русского народа, светочу русской культуры?".

Зрозуміло, що після подібних висновків головного цензора УРСР того часу доля збірника була вирішена: він був знятий з виробництва для докорінної переробки. Згодом з цим погодився і консультант відділу художньої літератури та мистецтва ЦК КП України Іван Майстренко. Підтримав таку оцінку і секретар ЦК з ідеології Іван Назаренко.

ПЕРШЕ ПРОТВЕРЕЗІННЯ ВІД РАЙДУЖНИХ СПОДІВАНЬ
(до 50-річчя виходу книги Дмитра Штогрина "Світла й тіні українських студій у Гарварді")

Уже з другої половини 1950-х років наша еміграція почала ставити питання про заснування в США Кафедри українських студій. Патріотично налаштоване громадянство радо відгукнулося на заклик збору коштів, які мали б стати гарантією існування українознавчої інституції при найстарішому й поважному американському університеті в Гарварді. З 1968 року такий проект був зреалізований, відтак наші жертводавці з нетерпінням чекали перших результатів діяльності першої такої кафедри українознавства за океаном.

Однак через чотири роки керівник цієї української наукової установи Омелян Пріцак своєю статею в американській «Свободі» здійняв хвилю невдоволення прихильників її створення. Справа в тому, що його публікація "Українська література в Гарварді" присвячувалась в основному "фіноугорській, тюркській, московській та іншим літературам, що не мають нічого спільного з українською літературою". Вона, "як віддзеркалення українського духового життя впродовж сторіч, буде підрядною темою відповідних питань чи періодів у порівняльній літературі й існуватиме як причинок і додаток до порівняльної літератури, а не як самостійний предмет…".

Тоді ж виявилося, що контракт Фонду кафедри українознавства з Гарвардським університетом "включає тільки два факти — плату грошей українським громадянством і відкриття катедри чи катедр українознавства. Все наукове керівництво катедрами, рішення обсади й напрямок студій залишаються виключно за проводом університету … українське громадянство може мати можливість впливати на університетський провід публічною і моральною пресією, якби характер майбутніх українознавчих студій ішов наявно врозріз з українською науковою думкою і об'єктивною правдою про Україну".

Якраз це й приголомшило тоді ініціаторів створення Кафедри українознавства, бо їм стало зрозуміло: "коли провід Гарвардського Університету покличе на катедри українознавства

підсовєтських "науковців" і ті будуть голосити "совєтську правду" про Україну, українське громадянство за своїх зложених 3 мільйони долярів матиме право улаштовувати протестаційну маніфестацію під Гарвардським Університетом!".

Члени світової управи Товариства української студіюючої молоді, яке представляло наше студентство у вільному світі, були свідомі того, що, з одного боку, завдання цієї кафедри полягало у вихованні "повноцінних науковців-експертів з українських проблем і заразом українських патріотів, а з другого боку, — захищати правду і лише правду про Україну перед ворожими суто політичними, чи квазі науковими тенденціями, які з рації своїх імперіялістичних інтересів намагаються цю правду в різний спосіб викривляти".

З огляду на це Управа Товариства доручила одному зі своїх активних членів Дмитру Штогрину проаналізувати діяльність Кафедри українознавства Гарвардського університету й зробити висновки щодо її майбутнього. Його ретельні досліди тоді до певної міри протверезили українське громадянство, бо виявилося, що ніхто з п'яти членів Комітету українських студій "не є знавцем котроїсь із багатьох ділянок українознавства".

Крім того, Дмитро Штогрин зробив такий висновок: "українськими студіями керують в Гарварді спеціялісти проблем, зв'язаних з сусідами України, головно русистики і польоністики, але ні одного між ними немає, який би цікавився україністикою, хоч би як другорядним предметом своєї наукової діяльности".

Аналіз діяльності Кафедри українознавства Гарвардського університету професором Дмитром Штогрином був спрямований на те, щоб вивести її колектив на шлях наукових пошуків у царині дослідів історії й духовної спадщини рідного народу. І про це він писав в останніх рядках своєї праці: "Якщо в нас насправді є почуття відповідальности щодо повноцінного розвитку української науки та нашого молодого покоління, яке бажає пізнати цю науку, я переконаний, що спільно зможемо всеціло розв'язати цю проблему. Одначе треба спішитись, поки не пізно"…

Д-р Дмитро М. Штогрин

СВІТЛА Й ТІНІ УКРАЇНСЬКИХ СТУДІЙ У ГАРВАРДІ

Товариство Української Студіюючої Молоді
ім. Миколи Міхновського

А ще Дмитро Штогрин тоді всетаки сподівався, "що сторінка Катедри Українознавства в історії української науки буде світлою і на якій не буде плям, які вказували б, що за велике діло взялись малі люди і зрадили величну ідею".

З свого боку він доклав зусиль для розвитку українознавчих студій за океаном, організувавши і провівши 25 щорічних міжнародних конференцій з вказаної тематики в Іллінойському університеті в Урбана-Шампейні. Його жертовність й вірне служіння науці й рідному народові — це приклад і співробітників нинішнього Українського наукового інституту Гарвардського університету.

ЛЮТИЙ

1 лютого

70 років тому (1953) на Буковині народився Павло Дворський, відомий співак і композитор.

30 років тому (1993) Міністерство юстиції України зареєструвало Народний рух України як політичну партію. Голова — В'ячеслав Чорновіл.

2 лютого

430 років тому (1593) під П'яткою (нинішня Житомирщина) відбулася битва між козацькими відділами і польською шляхтою.

235 років тому (1788) російський уряд сформував із колишніх запорожців "Військо вірних козаків" (Чорноморське козацьке військо).

4 лютого

375 років тому (1648) обранням Богдана Хмельницького гетьманом розпочалось повстання козаків на Запорожжі, котре стало початком визвольної війни.

155 років тому (1868) народився Михайло Коваль-Медзвецький, військовий діяч, генерал-майор царської армії. Брав активну участь у громадсько-політичному житті Української громади в російській столиці. Навесні 1917 одним із перших генералів царської армії прибув до Києва та запропонував послуги Українській Центральній Раді. Був призначений начальником Головного геодезичного управління Генерального штабу Армії УНР. У ранзі генерал-поручника (1920) входив до складу Військової Ради УНР. Після інтернування частин Армії УНР до Польщі працював в Українській військовій місії у Варшаві, обирався членом екзильного уряду (1921—1922). Помер 10 вересня 1923 року у Варшаві.

35 років тому (1988) помер Михайло Грицай, український літературознавець і фольклорист. Народився 16 вересня 1925 року.

6 лютого

140 років тому (1883) у Києві народився Дмитро Григорович, відомий авіаконструктор. Помер 27 липня 1938 року.

80 років тому (1943) помер Іван Юхименко, український

актор, режисер, заслужений артист УРСР. Працював у театрах Києва, Дніпропетровська, Одеси, Чернівців. Народився 2 жовтня 1892 року.

40 років тому (1983) помер Микола Шелюшко, український співак (тенор), педагог, заслужений діяч мистецтв УРСР. Закінчив Львівську консерваторію, де згодом викладав. Був солістом Львівського театру опери та балету. Народився 5 жовтня 1912 року.

7 лютого

90 років тому (1933) помер Микола Садовський (Тобілевич), український актор, режисер, театральний діяч, письменник, один із основоположників українського професійного театру. Грав у трупах М. Кропивницького, М. Старицького, був керівником труп, директором і режисером Руського народного театру у Львові, очолював Руський театр товариства "Просвіта" в Ужгороді. Народився 1 грудня 1856 року.

60 років тому (1963) в Міннесоті (США) в родині українського емігранта народилася Хайді-Марія Стефанишин, американська астронавтка.

8 лютого

125 років тому (1898) помер Іван Колеса, фольклорист, військовий лікар. Опублікував збірники: "Народження, хрестини, весілля, похорони руського народу в с. Ходович Стрийського повіту", "Галицько-руські народні пісні з мелодіями". Народився 9 вересня 1864 року.

105 років тому (1918) у Бересті делегаціями УНР та Австро-Угорщини було підписано таємну угоду про створення з українських земель Галичини та Буковини окремого коронного краю у складі Австро-Угорщини.

9 лютого

150 років тому (1873) у Глухові Чернігівської губернії народився Микола Сібільов, археолог, один з корифеїв вивчення кам'яної доби України, засновник краєзнавчого музею в Ізюмі. Помер 1943 року.

105 років тому (1918) у Бересті Центральні держави — Німеччина, Австро-Угоршина, Туреччина й Болгарія — визнали незалежність УНР.

10 лютого

5 років тому (2018) помер Мирослáв Попóвич, український філософ, академік НАН України, Заслужений діяч науки і техніки України, доктор філософських наук, професор, педагог, фахівець у галузі культурології, логіки та методології науки, історії української культури. Народився 12 квітня 1930 року в Житомирі.

11—15 лютого

60 років тому (1963) у Києві відбулася конференція з питань культури української мови, організована Київським державним університетом ім. Т. Шевченка та Інститутом мовознавства АН УРСР. Учасники конференції звернулися до політичного керівництва, вищих органів державної влади та управління з вимогою надати українській мові статус державної.

12 лютого

105 років тому (1918) у Бересті підписано додатковий договір між УНР і Туреччиною в розвиток Берестейської угоди між УНР і Центральними державами.

105 років тому (1918) у Коростені Мала Рада УНР ухвалила тризуб Святого Володимира Великого як Великий і Малий герб України.

80 років тому (1943) гітлерівські спецслужби повідомили про арешти органами гестапо в Берліні 136 бандерівських підпільників.

13 лютого

130 років тому (1893) народився Петро Волинський, український літературознавець і педагог. Помер 12 квітня 1982 року.

14 лютого

105 років тому (1918) Рада Народних Міністрів УНР ухвалила постанову, якою погоджувалася на укладення миру з радянською Росією за умови, що "Крим остається під впливом України" і "весь флот (також і торговельний) на Чорному морі належить тільки Україні".

80 років тому (1943) у ході Ворошиловградської операції військ Південно-Західного фронту звільнено Ворошиловград (нині — Луганськ).

15 лютого

110 років тому (1913) в Одесі народився Олександр Маринеску, відомий військово-морський діяч. Помер 27 листопада 1963 року в Ленінграді.

16 лютого

210 років тому (1813) народився Семен Гулак-Артемовський, композитор, співак, драматичний актор. Навчався в Києві в духовній семінарії, співав в Софійському Митрополичому хорі. Навчався вокальному мистецтву в Петербурзі, Парижі, Флоренції. Виступав на сценах імператорської опери в Петербурзі й Великого театру в Москві. Яскравий представник української композиторської школи. Автор лірико-комічної опери "Запорожець за Дунаєм". Помер 150 років тому — 5 квітня 1873 року в Москві.

80 років тому (1943) у ході Харківської операції військ Воронезького фронту від гітлерівців звільнено Харків.

55 років тому (1968) у Нью-Йорку помер Євген Маланюк, український поет-мислитель, блискучий есеїст та культуролог, перекладач, критик. Похований у Бавнд-Бруці (США). Народився 2 лютого 1897 року в Новоархангельську (нині — Кіровоградська обл.).

17 лютого

115 років тому (1908) народився Олекса Близько, український поет. Розстріляний 17 грудня 1934 р. за рішенням виїзної сесії Військової колегії Верховного суду СРСР під головуванням В. Ульріха.

17—21 лютого

80 років тому (1943) відбулася третя конференція ОУН-Б, що висловилася за необхідність боротьби проти СРСР і Німеччини, категорично засудила будь-яку співпрацю з гітлерівцями.

19 лютого

175 років тому (1848) народився Йосип Порчинський, ентомолог. Один із творців сільськогосподарської та медичної ентомології в царській Росії. Описав 10 нових родів та 130 видів і 7 різновидів комах. Помер 8 травня 1916 року.

21 лютого

145 років тому (1878) народився Осип Микитка, командир

легіону Українських Січових Стрільців, отаман УГА, генерал-хорунжий. На початку листопада 1919 призначений командувати УГА. Вступив у переговори з командуванням Червоної армії. 10 лютого 1920 року заарештований органами ЧК. Йому неодноразово пропонували перейти на службу більшовицькій Росії, але генерал категорично відкидав такі пропозиції. Розстріляний у серпні 1920 року в підвалах Луб'янки.

22 лютого

140 років тому (1883) народився Никифор Григоріїв, відомий громадсько-політичний діяч. Помер 1953 року в США.

5 років тому (2018) помер Анатолій Решетников, український актор, народний артист України, лауреат Державної премії України імені Т. Г. Шевченка (1983). Народився 22 червня 1923 року в Києві.

23 лютого

145 років тому (1878) народився Казимир Малевич, український і російський живописець. Один із основоположників супрематизму. Навчався в Київській рисувальній школі М. Мурашка, у 1904—1905 рр. — в Московському училищі живопису, скульптури та архітектури. Твори: "На косовиці" (1909), "Чорний квадрат" (1913), "Супрематизм", "Жовте і чорне" (1916), "Дівчина з червоними древком" (1932) та ін. Помер 15 травня 1935 року у Ленінграді.

105 років тому (1918) Уряд УНР повідомив населення про запрошення для допомоги в боротьбі з більшовиками німецькі й австро-угорські війська.

50 років тому (1973) у Філадельфії помер відомий український учений Петро Ісаїв.

25 лютого

150 років тому (1873) у Києві створено Південно-Західний відділ Російського географічного товариства. В його роботі брали участь Ф. Вовк, М. Зібер, П. Косач, М. Лисенко, С. Подолинський, П. Чубинський. Ліквідований згідно з Емським указом 1876 року.

100 років тому (1923) у родині українських емігрантів до Канади народився Степан Андруник, бригадний генерал Збройних сил цієї країни. Помер 25 травня 2006 року.

80 років тому (1943) помер Юхим Омелянович-Конашевич, нащадок гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного, військовий діяч української армії. За Гетьманату був генеральним бунчужним у свиті П. Скоропадського, опікувався військовими формуваннями відродженого українського козацтва. Народився у 1865 році.

70 років тому (1953) у Парижі помер відомий мікробіолог Сергій Виноградський. Народився 1 вересня 1856 року в Києві.

26 лютого

370 років тому (1653) помер український філософ, один з перших професорів цієї дисципліни в Києво-Могилянській академії Йосип Кононович-Горбацький.

120 років тому (1903) у Таращі на Київщині народився Анатолій Александров, відомий фізик, довголітній Президент АН СРСР, тричі герой соціалістичної праці. Помер у Москві 3 лютого 1994 року.

110 років тому (1913) народилася Дарія Ребет (Цісик), українська політична і громадська діячка, публіцист. Активна діячка українського національно-визвольного руху. Член першої президії Української Головної Визвольної Ради. У післявоєнний період активна діячка міжнародного жіночого руху. Член керівних органів Світової федерації українських жіночих організацій. Автор низки статей, присвячених ідеології ОУН та історії повстанського визвольного руху. Померла у Мюнхені 5 січня 1992 року.

26 лютого — 6 березня

145 років тому (1878) у Львові відбувся судовий процес над групою відомих галицьких громадських діячів (у тому числі І. Франком, М. Павликом, О. Терлецьким), які звинувачувалися в революційній діяльності.

27 лютого

105 років тому (1918) у Львові народився Олександр Вороняк, відомий американський економіст. Трагічно загинув 21 лютого 1995 року.

95 років тому (1928) ухвалою Курського губвиконкому передбачалося закінчити українізацію до 1931 року.

5 років тому (2018) помер Олег Авраменко, український письменник-фантаст, журналіст і перекладач.Народився 25 вересня 1967 року в Херсоні.

28 лютого

65 років тому (1958) народилася співачка Лілія Сандулеса.

50 років тому (1973) у США помер український композитор і педагог Орест Турковський. Народився 18 квітня 1896 року у Вороблику Королівському на Лемківщині.

30 років тому (1993) у США помер відомий український селекціонер Григорій Гагарин.

Лютий

60 років тому (1963) прибув до Рима з Радянського Союзу Верховний архієпископ УГКЦ Йосиф Сліпий, випущений на волю із заслання стараннями ватиканської дипломатії.

20 років тому (2003) у США помер відомий діяч українського визвольного руху Микола Климишин. Народився 1909 року в Мостищі на нинішній Івано-Франківщині.

ПЕРЕЛЯК ХАТАЄВИЧА
(до 90-річчя виявлення катастрофічної смертності в Дніпропетровській області)

Наприкінці січня 1933 року, закривши кордони УСРР і Кубані для виїзду за хлібом голодних українців, Сталін послав керувати ЦК КП (б) У свого наглядача Павла Постишева. Відтепер останній офіційно обійняв посаду другого секретаря ЦК, з якої відсунули недавно переведеного з Поволжя Менделя Хатаєвича.

Зрозуміло, що цей сталінський висуванець не залишився без керівного крісла — його перекинули першим секретарем Дніпропетровського обкому партії. Опинившись там, Хатаєвич намагався довести Сталіну, що це довір'я вождя (так треба було сприймати пониження в посаді!) він виправдає. Відтак з перших днів перебування тут Хатаєвич сигналізує до Кремля про ситуацію в області, не обминаючи й складних проблем. Зокрема, на початку лютого він повідомляє ЦК ВКП (б) і ЦК КП (б) У про випадки голодування в Дніпропетровській області.

З усього видно, йому не встигли дати відповідне роз'яснення, як себе вести в цій ситуації, тому 23 лютого 1933 року він підготував нове повідомлення в зазначені інституції. В спеціальній довідці "О случаях заболеваний и смертей на почве голода в Днепропетровской области", яка адресувалася Сталіну й Косіору, наводилися численні факти опухлих селян, у тому числі дітей.

Однак, прочитавши підготовлений проект, де повідомлялося про те, що "в некоторых селах Н. Васильевского района непогребенные труппы лежали по 10—15 дней, а в селе Терновке "за январь 19 случаев смертей от недоедания, из них 12 детей", Хатаєвич написав таку резолюцію: "Этого посылать не следует".

До цього часу досвідчений апаратник, очевидно, вже одержав поради зверху щодо реагування на факти голодних смертей. Але не завжди дотримувався їх, особливо під час телефонних розмов. Так, коли під час розмови по прямому дроту 13 березня 1933 року Хатаєвич, доповідаючи Постишеву про важке продовольче становище в області, хотів сказати, скільки ви-

Ц.К. В.К.П./б/

т. СТАЛИНУ

ЦК К.П./б/ У. т. МОЛОТОВУ

О СЛУЧАЯХ ЗАБОЛЕВАНИЙ И СМЕРТЕЙ НА ПОЧВЕ ГОЛОДА ПО ДНЕПРОПЕТРОВСКОЙ ОБЛАСТИ.

После сообщения о случаях голодных заболеваний и см
тей в Мажавском и Покровском районах, посланного Вам
мы провели ряд мероприятий по борьбе с этим явлением. Осн
овное мероприятие,- помимо выделения 320т пудов хлеба для
продовольственной помощи - это то, что мы нашим письмом
/прилагается/ резко повернули наши районные комитеты к эт
му вопросу. До этого письма районные организации по этому
поводу безответственно отмалчивались, опасаясь, вероятно,
обвинения в панике и оппортунизме, боясь репрессий. Этим он
оказывали плохую услугу партии, так как факты голодных за
болеваний и даже смертей при полной бездеятельности парт
ной организации по этому вопросу /в некоторых селах Н-Вас
евского района непогребенные трупы лежали по 10-15 дней/
дезорганизовали наши низовые партийные организации и без
партийный актив, чем конечно воспользовались всякие анти-
советские элементы для своей агитации среди колхозников и
единоличников, для борьбы против подготовки к севу, против
засыпки семян /сводка таких контрреволюционных выступлений
прилагается/.

После нашего письма и посылки в ряд особо пострадав
районов бригад для обследования и помощи /продовольствен
ной и медицинской/ Райкомы повернулись к этому вопросу
и, начав с оказания помощи действительно нуждающимся кол
хозникам, стали вести организованную борьбу с кулацкими
элементами, использовать голодные случаи для антисоветской

мерло в семи селах Нововасилівського району за останні три місяці, то той його обірвав: "Тов. Хатаевич, относительно последнего вопроса, сколько вымерло, говорить не нужно. Давай вопросы другие. Потом не по аппарату можно поговорить…".

А завершуючи розмову, Постишев не забув нагадати й таке: «Лазарь Моисеевич (Каганович. — *В. С.*) просил передать Вам, что Вы много говорите о продовольственных затруднениях в Вашей области, и эта Ваша переписка направляется таким образом, что она проходит через руки всего аппарата как в Москве, так и у Вас. Такую практику надо прекратить».

Тож у подальшому подібних документів Хатаєвич уже не відправляв до Москви.

РУКАМИ ПІДНЕВІЛЬНИХ КАЗАХІВ
(до 90-річчя реалізації в Казахстані ухвал Кремля щодо припинення українізації)

Переслідування українства після сумнозвісних постанов Кремля в грудні 1932 року активізувалися в січні—лютому наступного: рішенням ЦК ВКП(б) від 12 лютого 1933 року випуск підручників українською мовою для шкіл РСФРР вже не передбачався ні на місцях, ні в Москві. У той час, як десятки національних меншин Росії, у тому числі євреї, німці, поляки, білоруси, не кажучи вже про вепсів, іжорів, самоїдів, яких було мізерно мало порівняно з українцями, могли одержувати й далі книги рідною для них мовою.

Подібні рішення ухвалювалися і на місцях. Так, 15 лютого 1933 року бюро Карагандинського обкому ВКП (б) ухвалило постанову щодо поліпшення роботи педагогічних технікумів. Йшлося, зокрема, і про Атбасарський, який раніше був українізований. Спеціальній комісії було запропоновано "особливо переглянути національний склад студентів, уживши заходів до поповнення технікумів кадрами з корінного населення, особливо звернувши увагу на припинення відсіву за рахунок казахів".

Аналіз архівних документів і газетних публікацій того часу однозначно засвідчує, що згортання національного відродження стосувалося винятково українства. Бо про духовний розвиток інших народів Москва продовжувала, принаймні про

людське око, піклуватися. Скажімо, ЦК ВКП (б) 1 березня 1933 року розглянуло замітку в газеті "Правда" під назвою "Про практику білорусизації". І це питання залишатиметься під пильним поглядом Кремля. Бо вже наступного дня опитом членів політбюро буде ухвалено постанову "Про викривлення національної політики ВКП (б) в Білорусії (лист білоруського вчителя в "Правду" від 25.II. 33 р.).

Треба наголосити, що в Кремлі не забували про своє рішення щодо припинення українізації. Так, 20 квітня 1933 року завідуючий таємним відділом ЦК ВКП (б) Поскрьобишев написав до секретаря Казахстанського обкому ВКП (б) Мірзояна: "Про-шу повідомити про хід виконання постанови ЦК ВКП (б) і РНК СРСР від 15.XII.32 р. (пр. ПБ № 126, п. 50/22) "Про українізацію в ДСК, Казакстані, Середній Азії, ЦЧО та інших районах СРСР".

На виконання цього звернення бюро Казахстанського крайкому ВКП (б) 2 травня 1933 року доручило завідуючому відділом культури й пропаганди Садвокасову "перевірити хід виконання рішення ЦК про перехід українських районів і шкіл на російську мову і доповісти про результати до 25 травня". Доповідаючи ЦК ВКП (б) про виконання цієї постанови, керівники ідеологічного відділу Казахстанського крайкому більшовицької партії 9 червня 1933 року зазначали, що з 96 українських шкіл у Східно-Казахстанській, Алма-Атинській, Південно-Казахстанській і Актюбинській областях на російську переведено лише 44, а "в таких найголовніших українських районах, як Акбулакський і Федорівський, переведено тільки 3 школи. Переведені на російську мову Атбасарський і Акбулакський педтехнікуми. Всього в краю було 3 українські газети ("Більшовицький штурм" у Федорівському районі, "Прапор колгоспу" — Атбасарському р-ні і "За соц. будову" — Акбулакському р-ні), вони всі зараз переведені на російську мову".

До речі, постанова Казахстанського крайкому ВКП (б) від 4 квітня 1933 року про коренізацію вже не згадувала взагалі про існування української меншини в цій радянській республіці. В даному документі йшлося лише про коренізацію казахів, поетапне переведення на мову корінної нації всього діловодства в Казахстані.

Справді, починаючи з кінця 1932 року, про українців у Казахстані намагаються не згадувати. Так, у матеріалах до звіту уряду Казахської АСРР IX крайовому з'їзду рад за 1931—1934 роки в розділі про роботу серед національних меншин уже нічого не пишеться про українізацію в республіці, хоч про коренізацію інших меншин (дунган, уйгурів, узбеків і таджиків) сказано. Навіть у дослідженнях про селянське переселення до Казахстану намагаються уникнути згадки про власне українців, хоч називаються головні терени виходу — Полтавська, Чернігівська. Однак про переселенців з цих регіонів пишуть як про російське населення.

Те ж саме можна сказати і про збірник "Культурное строительство в Казахстане", в якому не вміщено жодного документа про організацію української національної школи в Казахстані в 1923—1932 роках. Грішили цим такі здавалося б фундаментальні праці, як "История Казахской ССР". У них могли писати, скажімо, про кількість відкритих з середини 1920-х років татарських, узбецьких, уйгурських, німецьких, естонських шкіл, де навчання, як правило, велося рідною мовою. Але жодного слова про десятки українських.

Кремлівська постанова від 15 грудня 1932 року про припинення українізації дасть поштовх і для розгортання масштабних репресій проти українства. В тому ж Казахстані буде сфальсифіковано так звану справу українців. Скажімо, засланий туди український архівіст Микола Горбань зробив дуже багато для становлення архівної справи в цій республіці. Але його зустрічі із земляками в Алма-Аті, в тому числі з висланими з України, розмови про події в рідному краї стали підставою для звинувачення його в українському націоналізмі. Тим паче, не забули каральні органи згадати при цьому і його позитивну оцінку в бюлетені Центральне архівне управління КАСРР підручника "Архівознавство", підготовленого в Україні. Відтак Микола Горбань був заарештований "за антирадянську діяльність" і висланий на три роки в Обсько-Іртишську область…

А БАКУ СВОЄЧАСНО НЕ ПОВІДОМИЛИ…
(до 90-річчя згортання українізації в Азербайджані)

Перша згадка про поселення українців в Азербайджані відноситься до 1867 року, коли в Ленкоранському повіті з числа переселенців з Єнотаївського повіту Астраханської губернії, "отставников и малороссиян", засновується село Православне. Очевидно, українці з походження оселилися тоді і в Михайлівці, Іванівці на річці Акуші в Джевадському повіті.

Згодом Російська імперія, плануючи майбутні завоювання в напрямку Індійського океану, переселяє тисячі українців з кубанських станиць уздовж можливих пересувань свого війська, щоб створити надійну базу постачання продовольством. Особливо багато нащадків Війська Запорозького тоді одержали землю в родючій Муганській долині.

Однак до 1917 року українці в Баку й Азербайджані взагалі не означалися, про що свідчать дані місцевих переписів. Не фіксувалися вони окремим рядком і за результатами перепису населення 1921 року, оскільки, як зазначалося в спеціальній пояснювальній записці, українці й білоруси вважалися росіянами. І це, незважаючи на те, що в часи існування Азербайджанської Демократичної Республіки українське питання розглядалося на державному рівні, зокрема, їхнє становище в Муганській долині, де їх тоді нараховувалося близько 20 тисяч.

Зрештою, наявність українців в Азербайджані підтвердилася переписом 1926 року. Тоді були зафіксовані цілі села, де наші співвітчизники складали абсолютну більшість населення. Скажімо, до таких належали Алі-Байрамлі, Ширванівка, Набран, Олексіївка, Оленівка, Миколаївка Нижня, Петропавлівка, Аронівка, Гасабівка, Катеринівка, Павлівка, Борисполь, Василівка, Ізмайлівка, Агтала (Родниківка), Новомихайлівка, Красний Хутір, Володимирівка, Новохерсонське, Калинівка (Іларіонівка), Архангеловка, Богословка, Великокняже, Новомихайлівка, Татьянівка, Брусилівка, Кіровка, Пушкіно, Українські Отруби, Новодонецьке, Покровка...

Усього ж, за переписом 1931 року, в Азербайджані українців нараховувалося 6.215 осіб. Проте українізація в цих селах не розпочиналася. Тільки в 1932 році це питання виникло в зв'язку з тижнем Закавказької ФСРР в УСРР. І вже в першому варіанті плану другої культурної п'ятирічки в Азербайджані передбачалося навчання українською мовою в числі інших п'ятнадцяти. Зокрема, було визначено, що з 1933—1934 навчального року в кількох селах з переважанням українського населення будуть відкриті перші класи для навчання рідною мовою. Спочатку в них планувалося кілька десятків учнів, а до кінця другої п'ятирічки за партами в українських школах Азербайджану мало їх бути вже кілька сотень.

І ці плани продовжували втілювати в Азербайджані навіть після сумнозвісних постанов Кремля від 14 і 15 грудня 1932 року про припинення українізації в СРСР. Скажімо, коли 24 лютого 1933 року на колегії наркомату освіти Азербайджанської СРР розглядалося питання про постачання підручників для національних шкіл, заступник наркома Джуварлінський заявив: "Українські школи будуть забезпечуватися з України, російські з Москви і т. д.".

Можна припустити: через те, що згадані постанови ЦК ВКП (б) і Раднаркому СРСР були цілком таємними, і в них не згадувалося про Азербайджан, а лише про Північний Кавказ, Далекий Схід, Казахстан, Середню Азію, Поволжя і Центрально-Черноземну область, в Баку могли просто не знати про грізний московський документ щодо повного згортання українізації. А відтак продовжували виконувати директиви XII з'їзду РКП (б) і щодо коренізації в своїй республіці української нацменшини.

Можливо, саме тому в документах Наркомату освіти Азербайджанської СРР значиться, що в 1935—1936 навчальному році українською навчається 88 дітей. Тільки ретельне вивчення документів у районних архівах Азербайджану дасть відповідь на це питання.

З ВІЛЬНИМ СЛОВОМ У ВІЛЬНОМУ СВІТІ
(до 60-річчя від дня звільнення Йосифа Сліпого з більшовицької каторги)

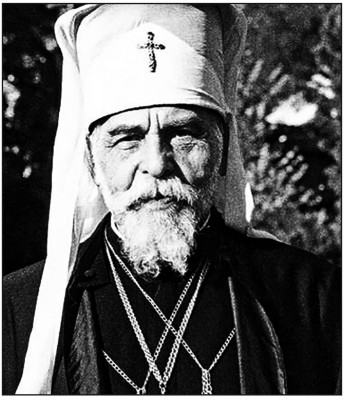

З 1945 року Митрополит Української греко-католицької церкви Йосиф Сліпий поневірявся по сибірських каторгах. І там він продовжував боротися за віру й Україну в щоденних молитвах. Відтак Боже Провидіння не дало нелюдам втішитися його смертю в ув'язненні. Через вісімнадцять років поневірянь великого страдника за віру й Україну та влада під тиском міжнародної громадськості й клопотань Папи Римського Івана XXIII змушена була звільнити.

Однак на прохання Митрополита про повернення до своїх віруючих у Галичині — відмовила. Довелося їхати за кордон, де його також чекали мільйони вірних. І не тільки вони — всі, хто цікавився долею українського народу і його провідників, що зазнавали переслідування за свої релігійні переконання.

Опинившись у вільному світі, Митрополит Йосиф Сліпий одразу ж розпочне активну діяльність, спрямовану на захист прав вірних УГКЦ в СРСР, добиватиметься її відновлення, апелюючи до світової громадськості. Більше того, він ставить питання про створення Патріархату Української греко-католицької церкви.

Особливо промовисто висвітлено в тогочасній європейській пресі появу Йосифа Сліпого на другій сесії Ватиканського собору: "На початку 46-х Загальних Зборів Собору кардинал Леркаро просив Отців стриматися від оплесків. Однак, як тільки було проголошено, що промовлятиме Кир Сліпий, Отці все ж зааплодували. Всі стримали віддих, щоб почути кожне слово з уст того єпископа, що повернувся з сибірських концтаборів, де його в'язнили довгі роки за віру та за вірність Римові. "Benedictus Deus" почав він. "Нехай буде благословен Бог у Пресвятій

Тройці й Пречиста Марія за ту чудесну змогу, що нам дана брати участь у цьому великому і величному Соборі. Нехай буде благословен Бог, — так почав свою знамениту проповідь св. Йоан Золотоустий після повороту з заслання, прославляючи віковічність Церкви й суєтність та проминальність усіх переслідувань".

Кир Сліпий подякував Апостольській Столиці та всім за старання його визволення і за молитви в користь його Церкви. "Цей Собор, — сказав він, — могутній. Завдяки ньому Церква оновиться і, якщо Бог захоче, відбудує єдність".

Те, що Митрополит сказав дальше, було гімном на честь Української Церкви: "Мене рекомендують мої попередники. З наших українських земель був присутній на Нікейському соборі готський єпископ, що прибув з країни скитів, наших предків, де тоді панувала свобода й релігія. На константинопольському Соборі був херсонеський єпископ. На першому Ліонському Соборі митрополит Петро доповів про монгольську небезпеку. Собор був такий вражений цією заявою, що Папа Інокентій IV молився: Нехай Церква буде звільнена від татарських страхіть. В Констанції і у Фльоренції був присутній київський митрополит , що підписав Унію з Римом. Тут, на цьому Ватиканському Соборі, ми заявляємо сповідування католицької віри від імени 20 присутніх єпископів і багатьох неприсутніх.

Від Собору ми надіємося оновлення соціальної активности. Щоб усі бачили, що Церква служить убогим. Щоб вона, в ті часи великих суспільних переворотів, була готова допомогти людству розв'язати соціальне питання і вказати людям шлях до життя вічного. І щоб вона була також готова перенести заради Христа й найтяжчі страждання".

А одна з американських газет писала наступне: "Собор пережив драматичний момент, коли один владика українського обряду, що був недавно звільнений з комуністичної тюрми, повстав з місця, щоб уперше взяти слово. Грім оплесків залунав у великому храмі Св. Петра, заглушуючи формальні й напіврішучі протести головуючого члена президії".

БЕРЕЗЕНЬ

1 березня

165 років тому (1858) народився Павло Тутковський, український геолог, палеонтолог і землезнавець, академік УАН. Автор оригінального вчення про біосферу. Один із засновників четвертинної геології України. Помер 3 червня 1930 року.

100 років тому (1923) Повірений у справах УНР в Німеччині Роман Смаль-Стоцький висловив протест міністру закордонних справ цієї країни фон Розенбергу з приводу вторгнення берлінської поліції до приміщення Посольства України.

85 років тому (1938) народився кіноактор Броніслав Брондуков. Помер 22 липня 2004 року в Києві.

3 березня

135 років тому (1888) народилася Наталена Королева, українська письменниця. Померла 1 липня 1966 року в Мельнику поблизу Праги.

135 років тому (1888) народився Левко Чикаленко, археолог, український політичний та державний діяч, секретар УЦР. Син Євгена Чикаленка. Помер на еміграції 7 березня 1965 року.

4 березня

120 років тому (1903) народився Юрій Дольд-Михайлик, український письменник і сценарист. Помер 17 травня 1966 року.

5 березня

190 років тому (1833) народився Іван Щолков, український фізіолог, професор та ректор (1890) Харківського університету, ректор Варшавського університету. Засновник харківської школи фізіологів. Помер 27 травня 1909 року.

5 років тому (2018) у Києві помер Михайло Чембержі, український композитор, педагог, учений, громадський діяч, ректор Київської дитячої академії мистецтв. Заслужений діяч мистецтв України (1993), народний артист України (1997), професор. Народився 15 липня 1944 року в Ізмаїлі.

7 березня

120 років тому (1903) в українській родині в Санкт-Петербурзі народився Михайло Леонтович, видатний фізик XX століття. Помер 30 березня 1981 року в Москві.

8 березня

80 років тому (1943) відбувся перший бій проти гітлерівців

1-го Окремого Чехословацького батальйону, складеного з українців, біля Соколового Харківської області.

65 років тому (1958) Президія Української Національної Ради в еміграції заснувала пам'ятний знак "Воєнний хрест".

9 березня

170 років тому (1853) народився Григорій Цеглинський, громадський діяч, педагог, письменник, критик, публіцист. Помер 23 жовтня 1912 року у Відні.

115 років тому (1908) народився Тарас Боровець, військовий та політичний діяч України. Один з авторів плану партизанської боротьби із сталінським режимом на західноукраїнських землях. У серпні 1940 нелегально прибув на Волинь. 1941 заснував і очолив на Волині Українську Повстанську Армію "Поліська Січ". Деякий час у 1941 р. утримував значну територію під українським самоуправлінням — "Олевську республіку". У 1943 заарештований гестапо та кинутий до концтабору. Після Другої світової війни перебував у Німеччині, згодом емігрував до США, де і помер 15 травня 1981 року.

10 березня

85 років тому (1938) розстріляно головного творця першого в світі танкового дизельного двигуна В-2 Костянтина Челпана. Народився 27 травня 1899 року в Приазов'ї.

10—11 березня

80 років тому (1943) в результаті дводенних боїв у Дивині на Берестейщині сотня УПА під проводом Сергія Качинського ("Остап") зліквідувала гітлерівський охоронний відділ і заволоділа великою кількістю німецької зброї.

11 березня

175 років тому (1848) народився у Пензі Олександр Яґн, український архітектор, художник, майстер художньої кераміки. Навчався в Академії мистецтв у Римі. З 1876 року жив в Україні. Один із перших представників українського модерну. Автор архітектурного ансамблю в с. Білорічиці (маєтку О. Рахманової), будинків Капніста в Великій Обухівці (тепер — Полтавської обл.), каплиці-усипальниці Кочубеїв у Ярославці (тепер — Сумська обл.), проекту даху і внутрішнього оздоб-

лення Московських торгових рядів (Державний універсальний магазин). Організував художньо-виробничі майстерні у Вороньках. Один із перших у вітчизняній практиці відновив виробництво художньої майоліки і теракоти за мотивами українського народного орнаменту. Помер 10 лютого 1922 року.

160 років тому (1863) народився Володимир Липський, український ботанік, академік УАН, один з її організаторів, віцепрезидент (1921—1922) і президент (1922—1928). Описав, зокрема, 4 нових роди та понад 220 видів і різновидів рослин. Помер 24 лютого 1937 року.

125 років тому (1898) народився Василь Бобинський, поет, один із фундаторів літературної групи "Митуса", редактор місячника "Вікна", перекладач, публіцист і критик. Переїзд зі Львова до радянської України став добровільним кроком назустріч смерті: поет був репресований як ворог народу (1938).

11 березня — червень

80 років тому (1943) відбувся рейд з'єднання більшовицьких партизанських загонів під командуванням О. Федорова у Волинську область.

12 березня

160 років тому (1863) у Санкт-Петербурзі народився Володимир Вернадський, український геолог, геохімік, мінеролог та кристалограф; основоположник геохімії, радіогеології, біогеохімії, творець широковідомого у світі вчення про біосферу, творець та перший президент (1918—1921) УАН. Помер 6 січня 1945 року.

5 років тому (2018) помер Оле́сь Тере́щенко, телеведучий, Заслужений журналіст України. Народився 9 січня 1975 року в Донецьку.

12—16 березня

95 років тому (1928) у Харкові на об'єднаному Пленумі ЦК і ЦКК КП(б)У Л. Каганович звинуватив О. Шумського в українському буржуазному націоналізмі, а також зробив доповідь про економічну контрреволюцію, що стала одним із чинників "шахтинської справи" — застосування репресій проти технічної інтелігенції.

90 років тому (1933) нарком землеробства УСРР Олександр Одинцов доповів секретареві ЦК КП(б)У Станіславу Косіору про масовий голод в Уманському, Шполянському й Білоцерківському районах Київської області.

20 років тому (2003) померла видатний український політик, громадський і державний діяч, перший Голова Конгресу Українських Націоналістів, Голова Проводу Революційної ОУН Слава Стецько. Народилася 14 травня 1920 року на Тернопільщині.

13 березня

135 років тому (1888) на Сумщині народився Антон Макаренко, педагог і письменник. Закінчив Полтавський педагогічний інститут. Здійснив досвід масового перевиховування дітей-правопорушників у трудовій колонії поблизу Полтави і в дитячій комуні в передмісті Харкова. Помер у Москві 1 квітня 1939 року.

90 років тому (1933) народилася Емма Андієвська, українська письменниця, малярка. З 1943 р. в еміграції (Франція, США, ФРН). Характерна поетика сюрреалізму, її перу належать збірки поезії "Базар", "Кав'ярня", "Архітектурні ансамблі", романи "Герострар", "Роман про людське призначення". Мала ряд малярських виставок.

90 років тому (1933) помер Михайло Пачовський, український письменник, педагог, композитор-аматор. Закінчив Віденський університет. Учителював у Львові, Коломиї, Долині. Автор повісті "Вечорниці", фольклористичних досліджень "Дещо про руські билини і думи" (1893), статей про Т. Шевченка, І. Котляревського, М. Шашкевича, пісень для мішаного хору. Народився 20 жовтня 1861 року.

80 років тому (1943) помер Сергій Щастний, мікробіолог та епідеміолог. Майже все життя жив і працював в Україні. Основні наукові дослідження присвячені проблемам імунітету, анафілаксії та епідеміології чуми та холери, профілактиці туберкульозу та ботулізму. Брав участь в організації боротьби з епідемією чуми в Одесі (1910—1911). Народився 7 вересня 1875 у Санкт-Петербурзі.

40 років тому (1983) помер Борис Тен (Микола Хомичевський), український поет, перекладач, диригент, педагог. Закінчив Житомирський інститут народної освіти, Московський музично-педагогічний інститут ім. Гнесіних. Репресований у 1929 році. Після 1945 року викладав у музичному, культурно-освітньому училищах, інституті іноземних мов, педагогічному інституті в Житомирі. Твори: хори на сл. Т. Шевченка, М. Рильського, обробки народних українських пісень, посібник "Порадник для керівників самодіяльного хору", переклади українською мовою лібретто опер Д. Беліні, Р. Вагнера, Д. Верді. Народився 27 вересня 1897 року.

14 березня

105 років тому (1918) керівник російського більшовицького уряду Володимир Ульянов-Ленін у листі до Серго Орджонікідзе наказував негайно створити антиукраїнський фронт на основі "залучення у справу селян, рішуче і безумовне перелицювання наших частин, які знаходяться на Україні, на український лад — таке тепер завдання. Потрібно Антонову заборонити називати себе Антонов-Овсієнко, він повинен називатися просто Овсієнко. Те ж слід сказати про Муравйова (якщо він залишиться на посаді) і інших".

80 років тому (1943) у Харкові народилася Людмила Юрченко, українська співачка (меццо-сопрано), народна артистка УРСР. Працювала у Київському театрі опери та балету.

65 років тому (1958) в Інституті математики АН УРСР було розроблено універсальну електронно-обчислювальну машину "Київ".

15 березня

100 років тому (1923) у Відні самоліквідувався емігрантський уряд ЗУНР.

95 років тому (1928) у Вільці Сяноцького повіту народився Іван Бердаль, відомий різьбяр по дереву. Помер 20 травня 1986 року в Трускавці на Львівщині.

17 березня

160 років тому (1863) у Полтаві народився Леонід Манько, український актор і драматург. Працював у трупах М. Кропив-

ницького, М. Старицького, Г. Деркача, П. Мирова-Бедюха, О. Суслова, Д. Гайдамаки. Автор п'єс "Нещасне кохання", "Що посієш, те й пожнеш" та ін. Помер 14 травня 1922 року в Кіровограді.

130 років тому (1893) помер Костянтин Трутовський, український живописець і графік. Вільний слухач Петербурзької Академії Мистецтв, з 1860 р. — її академік. Твори: "Колядки на Україні", "Кобзар над Дніпром", "Весільний викуп" та ін. Створив ілюстрації до поем Т. Шевченка. Народився 28 січня 1826 року в Курську.

18 березня

110 років тому (1913) у Львові засновано товариство "Українські січові стрільці", чим покладено початок відродження збройної сили нашого народу.

30 років тому (1993) відомому українському вченому Словаччини Миколі Мушинці у Києві вручено перший диплом доктора наук незалежної України.

20 років тому (2003) у Києві помер відомий письменник-фантаст і громадсько-політичний діяч Олесь Бердник. Народився 25 листопада 1927 року.

19 березня

130 років тому (1893) у селі Вікні Скалатського повіту в Галичині народився Василь Мудрий, відомий український громадсько-політичний діяч міжвоєнної Польщі, один із засновників і керівників Українського національно-демократичного об'єднання.

21 березня

115 років тому (1908) помер Володимир Антонович, український історик, археолог і етнограф, геральдист, історіософ, громадський діяч, професор Київського університету. Був головним редактором видань "Временной Комиссии для разбора древних актов", фундатором товариства Нестора-літописця. Основоположник народницької історичної школи, активний діяч національно-визвольного руху. Очолював "Стару громаду" у Києві. Народився 30 січня 1834 року.

35 років тому (1988) у Берклі (США) помер видатний астро-

ном сучасності Микола Бобровников. Народився 29 квітня 1896 року в Старобільську на нинішній Луганщині.

22 березня

135 років тому (1888) в станиці Настасівській на Кубані народився Василь Іванис, видатний український державний і громадсько-політичний діяч. Помер у Торонто 28 вересня 1974 року.

130 років тому (1893) в Олександрії на нинішній Кіровоградщині народився Дмитро Чижевський, видатний український філософ-енциклопедист. Помер 18 квітня 1977 року в еміграції.

80 років тому (1943) відділ УПА звільнив з Луцької тюрми 40 полонених, які вступили до лав українських повстанців.

80 років тому (1943) гітлерівці зліквідували оунівську групу в селі Теребежеві на Пинщині, керівником якої був місцевий староста Олексій Ярошевич.

24 березня

75 років тому (1948) у Кламарі (Франція) помер видатний філософ сучасносі Микола Бердяєв. Народився 18 березня 1874 року в Києві.

25 березня

40 років тому (1983) в Австралії помер відомий біохімік українського походження Томас Бабій.

26 березня

190 років тому (1833) народився Олександр Кістяківський, видатний правознавець. Помер 25 січня 1885 року в Києві.

28 березня

400 років тому (1623) народився Роман Ракушка-Романовський, український державний і військовий діяч, ймовірний автор Літопису Самовидця. Походив із ніжинських реєстрових козаків. Брав участь у національно-визвольній війні українського народу під проводом Богдана Хмельницького. У 1658—1663 рр. — ніжинський сотник, полковий суддя (1659). У 1663—1668 рр. — генеральний підскарбій. Помер 1703 року.

90 років тому (1933) більшовицька влада ліквідувала Український театр на Північному Кавказі.

80 років тому (1943) сотня УПА відбила наступ півтори тисячі гітлерівців біля Костополя на Рівненщині, ліквідувавши 58 ворожих солдатів.

29 березня

295 років тому (1728) народився Кирило Розумовський, останній гетьман України (1750—1764), граф, генерал-фельдмаршал. 1746 року, у 18-річному віці, призначений президентом імператорської АН і перебував на цій посаді майже 50 років. Помер 15 січня 1803 року, похований у Воскресенській церкві в Батурині на Чернігівщині.

30 березня

175 років тому (1848) у Відні ухвалено закон про скасування кріпосного права.

105 років тому (1918) помер Сильвестр Кричевський, письменник, перекладач, літературознавець, педагог. Народився 16 січня 1871 року.

60 років тому (1963) у Києві народився Олексій Михайличенко, відомий футболіст київського "Динамо" і збірної СРСР, чемпіон Італії (1991), Шотландії (1992—1996), володар Кубка Кубків (1986), олімпійський чемпіон (1988).

31 березня

150 років тому (1873) народився Микола Міхновський, український політичний діяч, ідеолог самостійницького руху, лідер Української народної партії, член Центральної Ради, ініціатор українізації армії 1917 року. Помер 25 травні 1924 році.

135 років тому (1888) у Єлисаветграді (нині — Кропивницький) народився Генріх Нейгауз, видатний піаніст. Помер 10 жовтня 1964 року в Москві.

Березень

145 років тому (1878) відбувся виступ студентів Київського університету проти жандармського свавілля. Влада жорстоко розправилася з протестуючими, виключивши 134 студенти з університету.

95 років тому (1928) президія Троїцького окружкому на Уралі ухвалила постанову про будівництво української школи на пожертви місцевого населення.

55 років тому (1968) направлено листа до ЦК КПРС, Ради Міністрів СРСР та Президії Верховної ради СРСР з протестом проти нової хвилі політичних репресій другої половини 60-х років, який підписали 139 чоловік, з них — 26 працівників Академії наук УРСР. Серед авторів звернення: кінорежисер С. Параджанов, доктор фізико-математичних наук А. Любченко, літератори І. Світличний, Г. Кочур, В. Шевчук, Л. Костенко, М. Коцюбинська, Б. Харчук, З. Франко, кандидат історичних наук М. Брайчевський, члени-кореспонденти АН УРСР А. Скороход, Ю. Березанський, А. Сітенко, К. Толпиго та ін.

45 років тому (1978) у Мюнхені з ініціативи Президента УНР в екзилі розпущено предпарламент Української Народної Республіки.

35 років тому. (1988) у московському журналі "Огонек" вперше надруковано матеріал про штучний голод 1932—1933 років в Україні.

Березень—жовтень

165 років тому (1858) в Україні створено дворянські комітети для підготовки реформи із скасування кріпосного права.

ОДИН З ТВОРЦІВ УКРАЇНСЬКОГО ДИВА
(до 100-річчя від дня народження Миколи Гибала)

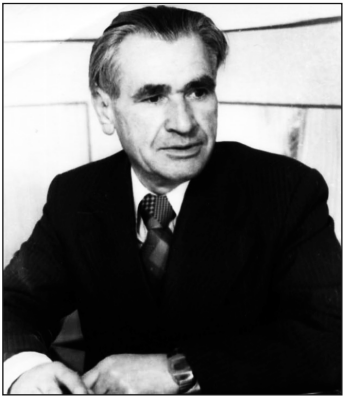

Світова слава України в цивілізаційному поступі людства визначається не тільки видатними досягненнями в різних галузях науки й техніки, а також у духовній сфері. Тисячоліттями нас знають і як неперевершених хліборобів, котрі здатні забезпечити золотим збіжжям як своє громадянство, так і десятки країн світу. І забезпечують цей напрямок українські селяни, котрі вже 600 поколінь підряд рік у рік засівають наші чорноземи золотодайним зерном. Зрештою, всі вони буденно створюють хліб для всього людства, усвідомлюючи, що ця місія покладена на українство вічно.

Саме до таких творців цього дива природи необхідно віднести і уродженця невеликого села Зелене, що в Ружинській територіальній громаді Житомирській області, Миколу Гибала, якому в березні виповнилося б 100 років. Вихідець з бідної селянської родини мав природний розум, відтак уже після школи міг працювати бухгалтером у колгоспі. До цих обов'язків він повернеться і після воєнних доріг на Першому Українському фронті Другої світової.

Сумлінність, розсудливість, відданість справі — ці риси характеру Миколи Гибала висунули його на очільника колективного господарства у селі Вільнопілля, звідки він через 7 років був переведений до Ружина, тодішнього райцентру, для виведення з прориву тамтешнього колгоспу. Тут він головував з 1961 до 1994 року — аж до самої смерті.

Ці роки в житті Миколи Гибала відзначаються не тільки його вмінням вловити новації сільськогосподарського виробництва, запровадити передові технології в землеробство й тваринницт-

во, а й налагоджувати стосунки з людьми. Їм він давав, як казали в ті часи, можливість забезпечено жити.

А ще голова ружинського колгоспу підтримував молодь, допомагав бажаючим здобувати вищу освіту. Автор цих рядків як бригадир учнівської виробничої бригади Ружинської середньої школи пригадує, що Микола Гибало щороку клопотався, аби учні майбутніх випускних класів могли в повному складі за рахунок господарства поїхати на екскурсію в Карпати.

Не забувається також і те, що, підписавши необхідні довідки для конкурсної комісії Київського державного університету в 1967 році для колишнього вже бригадира учнівської бригади, Микола Гибало наказував своєму водієві:

— Вези його негайно на автобусну. Якщо автобус уже відправився — доганяй його до Сквири. Не наздоженеш — вези до Києва…

ЩОБ ЗАТЕРЛАСЬ ПАМ'ЯТЬ НА ЧУЖИНІ
(до 90-річчя масового вивезення мертвих українців до Казахстану)

Коли українські холуї запопадливо кинулися виконувати директиви вусатого тирана від 1 січня 1933 року про реквізицію всього їстивного в наших селян за невиконання ними непосильних планів хлібозаготівель, голодні люди подалися на всі сторони в пошуках будь-яких продуктів харчування. Багато вже виснажених від тривалого недоїдання мешканців сіл не могли доїхати навіть до недалеких залізничних станцій. Коли на них поїзди зупинялися, то з вагонів виносили трупи померлих, які залишали на перонах.

Поки земля не замерзла, то їх ховали в нашвидкуруч виритих ямах неподалік колій. Але коли вдарили морози, то викопати потрібні могили вже не було кому. Відтак трупи почали штабелювати неподалік станцій. Скажімо, в Дніпропетровську вони лежали неподалік головного вокзалу міста аж до весняного потепління, коли вже виникла загроза поширення різних

епідемій. Тоді трупи завантажили у товарні вагони й кількома ешелонами відправили в невідомому напрямку на схід.

На Київщині померлих з малих станцій почали звозити до Дарниці. Зокрема, на місцеву бойню вже привезли вагон трупів. На засіданні політбюро ЦК КП (б) У в березні 1933 року перший секретар Київському обкому партії Демченко повідомив про це його членів і присутнього наркома постачання СРСР Мікояна. Голова ДПУ УСРР Балицький пробував заперечувати, однак Демченко продовжував наполягати, посилаючись на інформацію відповідального працівника обкому партії.

Серед матеріалів кримінальної справи № 22019000000000309, відкритої 21 жовтня 2019 року Службою Безпеки України, є свідчення мешканця Конотопа Сумської області Павла Розуменка, котрий під присягою повідомив про відомості, які одержав від свого батька Миколи Розуменка і діда Івана Зимовця: "З їх слів мені відомо, що в лютому—березні 1933 року під контролем співробітників міліції, спеціально створені бригади збирали трупи загиблих українців та звозили їх до залізничної станції Вирівка, яка розташована на околиці міста Конотоп Сумської області.

Трупи складали на території складу залізничної станції, огородженого дерев'яним парканом. Про це місце йому розповідав знайомий машиніст, який працював на залізниці. В даний час я вже не пам'ятаю прізвище та ім'я цього машиніста.

Пам'ятаю, що про ті події дід розповідав мені з острахом. Одного разу я і моя родина були на станції Вирівка, і він показав нам це страшне місце.

Саме з цієї станції у лютому—березні 1933 року трупи загрузили в залізничні вагони та два ешелони відправили в Казахстан під охороною співробітників Конотопської міліції. В Казахстані привезені трупи скидали до завчасно підготовлених ям, що знаходились в степу, недалеко від залізничної колії".

Ось так чинила більшовицька влада: замість того, щоб віддати людські почесті невинно убієнним Голодомором на рідній землі, вона таємно вивозила їхні останки за тисячі кілометрів на чужину, аби приховати свої злочини перед українством.

ФІЛОСОФ МАЙБУТНЬОГО
(до 75-річчя від дня смерті Миколи Бердяєва)

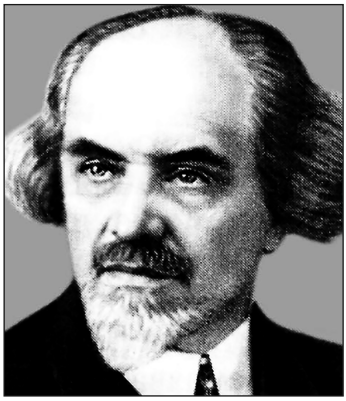

Україна дала світові видатного філософа XX століття — Миколу Бердяєва (18.03.1874—24.03.1948), котрий народився в нинішньому Обухові, а вже хрещений був у Києві. У 1898 році під час навчання в університеті Св. Володимира був заарештований за пропаганду соціалістичних ідей і засланий у Вологодську губернію.

Наш земляк розробляв ідею свободи творчості особистості, що лягли в основу антропології, соціальної філософії та етики. Критично ставився до капіталізму та християнства, визнавав навіть "правду комунізму", що полягала в усуспільненні виробництва. Єдиною реальністю Бердяєв проголошував існування суб'єкта, основою творчості якого є "абсолютна свобода", змістом цієї творчості є містерія "народження Бога в людині та людини в Богові". Проголошував ідею нового середньовіччя як повернення до гармонії між Богом і людиною.

В опублікованій після його смерті книзі "Самопізнання. Досвід філософської автобіографії" сім разів іменований на Нобелівську премію мислитель писав: "Мені довелося жити в епоху катастрофічну і для моєї батьківщини, і для всього світу. На очах руйнувалися цілі світи й виникали нові. Я міг спостерігати надзвичайну превратність людських доль, бачити трансформації, пристосування й зради людей, і це, можливо, було найважче в житті. З випробувань, які довелося пережити, я виніс віру, що мене оберігала Вища Сила й не допускала загинути. Епохи, надто наповнені подіями й змінами, прийнято вважати цікавими й значними, але це вже епохи нещасні і страдницькі для окремих людей. Для цілих поколінь. Історія не щадить людської особистості й навіть не помічає її.

Я пережив три війни, з яких дві можуть бути названі світо-

вими, дві революції в Росії, малу і велику, пережив духовний Ренесанс початку XX сторіччя, потім російський комунізм, кризу світової культури, переворот у Німеччині, крах Франції й окупацію її переможцями, я пережив вигнання, й вигнанство моє не закінчено...

Для філософа було надто багато подій: я сидів чотири рази в тюрмі, два рази за старого режиму і два рази за нового, був на три роки висланий на Північ, мав процес, що грозив мені вічним поселенням у Сибіру, був висланий зі своєї Батьківщини і, очевидно, закончу життя у вигнанні".

Так воно і сталося. Він помер за своїм робочим столом на чужині, де постійно згадував рідний Київ, котрий залишався для нього найкращим містом Європи — з Києво-Печерською лаврою, Липками, Хрещатиком, Святою Софією й Аскольдовою могилою, де були поховані його предки.

НІБИТО БЕЗ ЗГОДИ ОБКОМУ ПАРТІЇ
(до 50-річчя заборони книги Миколи Киценка "Хортиця в героїці і легендах")

Зняття Петра Шелеста з посади першого секретаря ЦК КП України, а згодом підготовлена Іваном Курасом нищівна критика в журналі "Комуніст України" на його книгу "Україно наша радянська" символізувала новий етап ідеологічної боротьби проти пережитків "українського буржуазного націоналізму".

Зрозуміло, що обговоренням його проявів на республіканському партійно-господарському активі, де кожний ще недавно рекомендований саме Шелестом перший секретар обкому партії намагався тепер перед новим очільником УРСР викрити прояви того нібито й справді націоналізму в книзі члена політбюро ЦК КПРС.

Тож на місцях старалися. Скажімо, бюро Запорізького обкому партії 20 березня 1973 року розглянуло питання про брошуру заступника голови облвиконкому Миколи Киценка "Хортиця в героїці й легендах", констатуючи, що автор, "не володіючи методикою історичного дослідження, ідеалізує старовину, сповзає на позиції дореволюційних буржуазних істори-

ків, відходить від класових, партійних позицій. В оцінці історичних подій тов. Киценко затушовує класові протиріччя в середовищі запорозького козацтва, приписує К. Марксу висловлювання буржуазного історика М. М. Карамзіна, видає представників феодальної знаті за національних героїв України".

Щоб зняти відповідальність з себе, бюро стверджує, що брошура була перевидана дніпропетровським видавництвом "Промінь" без відома обкому партії. Відтак її належить вилучити з книжкових магазинів і бібліотек області.

Одержавши таке повідомлення із Запоріжжя, тодішній секретар ЦК КП України з ідеологічних питань Валентин Маланчук негайно зажадав пояснень від Державного комітету Ради міністрів УРСР у справах видавництв, поліграфії й книжкової торгівлі. Звідти переслали довідку від видавництва "Промінь", де чітко розписувалося про те, що Запорізький обком партії в ході підготовки до перевидання книги ніяких текстових претензій не мав, тільки в розмові з головним редактором видавництва тов. Левченком В. В. зав. відділом пропаганди "висловлював побоювання, чи не великий тираж — 50 тисяч прим.".

Отже, Запорізький обком партії мав безпосередню причетність до перевидання книги Миколи Киценка "Хортиця в героїці й легендах" і йому не вдалося відректися від цього. Але постраждав при цьому автор, який потім тривалий час мав неприємності.

КВІТЕНЬ

1 квітня

75 років тому (1948) помер Іван Садовський, український актор, народний артист УРСР. Працював у трупах П. Саксаганського, О. Суслова, М. Ярошенка та ін. Народився 10 липня 1876 року.

2 квітня

225 років тому (1798) народився Василь Карпов, український і російський філософ. Працював над шеститомним виданням перекладів праць Платона. Значну увагу приділяв дослідженню проблем логіки, історії, філософії, розробці загально-філософської проблематики. Помер 8 грудня 1867 року в Санкт-Петербурзі.

135 років тому (1888) народився Леонід Булаховський, український мовознавець, академік АН УРСР з 1939 року. Помер 4 квітня 1961 року.

3 квітня

120 років тому (1903) народилася Леся Верховинка (Ярослава Кучковська), українська письменниця. Померла 21 лютого 1936 року.

105 років тому (1918) народився Олесь Гончар, український письменник, публіцист, громадський діяч, академік. Помер 14 червня 1995 року.

50 років тому (1973) помер відомий український фізик Георгій Латишев. Народився 4 листопада 1907 року.

4 квітня

175 років тому (1848) народилася Олександра Єфименко, історик, етнограф, автор досліджень "Южная Русь. Очерки, исследования и заметки", "История украинского народа" та ін. Померла 18 грудня 1918 року.

95 років тому (1928) у Києві народилася Еліна Бистрицька, видатна актриса. Померла 26 квітня 2019 року в Москві.

5 квітня

135 років тому (1888) у Санкт-Петербурзі помер відомий письменник Всеволод Гаршин. Народився в Приємній Долині на Катеринославщині 14 лютого 1855 року.

6 квітня

150 років тому (1873) у Лубнах народився Борис Підгорець-

кий, український композитор, етнограф, музичний критик, педагог. Помер 19 лютого 1919 року в Москві.

7 квітня

105 років тому (1918) у Хабаровську відкрився Третій Український далекосхідний з'їзд.

90 років тому (1933) заступник голови ОДПУ УСРР Карлсон доповів секретареві ЦК КП (б) У Станіславу Косіору про голодування залізничників.

8 квітня

60 років тому (1963) в Києві відбулася Республіканська нарада активу творчої інтелігенції та ідеологічних працівників, на якій було піддано критиці творчість Миколи Вінграновського, Ліни Костенко.

9 квітня

80 років тому (1943) в Кутах Косівського району на Прикарпатті народився Левко Дутківський, композитор, народний артист України.

10 квітня

125 років тому (1898) народився Степан Скрипник (церковне ім'я Мстислав), Глава Української автокефальної церкви, патріарх Київський і Всієї України. Помер 11 червня 1993 року. Похований у Бавнд-Бруку (США).

90 років тому (1933) народився Віктор Близнець, український письменник. Помер 2 квітня 1981 року.

12 квітня

160 років тому (1863) від імені Народної управи було видано відозву "Золота грамота до сільського народу", яка проголошувала селян (казенних, панських, чиншовиків, однодворців) вільними й урівненими з іншими категоріями населення; передавала у довічну власність селян ту землю, якою вони користувались; усім учасникам повстання було обіцяно "на вічні часи три морги грунту на королівських землях"; поширювалася на Волині і Поділлі.

110 років тому (1913) помер Михайло Коцюбинський, український письменник, громадський діяч. Народився 5 вересня 1864 року.

13 квітня

105 років тому (1918) Центральна Рада заявила протест Румунії проти анексії останньою Бесарабії.

80 років тому (1943) помер видатний український учений і громадсько-політичний діяч Іван Шовгенів. Народився 25 листопада 1874 року в Кам'янці Куп'янського повіту на Харківщині.

80 років тому (1943) Провід Революціїної ОУН обрав Романа Шухевича до складу тричленного бюро як "першого серед рівних".

14 квітня

255 років тому (1768) на Правобережній Україні розпочалося гайдамацьке повстання (Коліївщина).

135 років тому (1888) помер Микола Миклухо-Маклай, всесвітньовідомий етнограф, мандрівник. Вивчав автохтонне населення Північно-Східної Азії, Австралії і Океанії (1870—1880), в т. ч. папуасів північно-східного берега Нової Гвінеї (нині Берег Маклая). Написав понад 160 праць. Походив зі старовинного українського козацького роду. Народився 17 липня 1846 року.

15 квітня

55 років тому (1968) помер Борис Лятошинський, український композитор, диригент, педагог, народний артист УРСР. Твори: опери, симфонії, симфонічні поеми, сюїти, романси, музика до драматичних вистав і кінофільмів. Разом з Л. Ревуцьким здійснив ред. опери "Тарас Бульба" М. Лисенка. Ім'ям Лятошинського названо Київський камерний хор й Харківське музичне училище. Народився 3 січня 1895 року в Житомирі.

16 квітня

175 років тому (1848) в Габсбурзькій імперії зліквідовано кріпосне право.

40 років тому (1983) в Едмонтоні помер відомий український журналіст і громадсько-політичний діяч Михайло Хом'як. Народився 12 серпня 1905 року в Стронятині на Львівщині.

18 квітня

240 років тому (1783) Катерина II оголосила про включення

Кримського ханства до складу Російської імперії, передаючи згодом терени півострова, Тамані й північних повітів Таврії до складу Катеринославського генерал-губернаторства.

19 квітня

125 років тому (1898) народився Єгор Мовчан, український кобзар. Сліпий з дитинства. В репертуарі думи, історичні, побутові й жартівливі пісні. Помер 22 березня 1968 року.

85 років тому (1938) у Верхньому нинішньої Луганської області народився колишній міністр оборони Російської Федерації Ігор Сергеєв. Помер 10 листопада 2006 року в Москві.

35 років тому (1988) у Торонто померла довголітня голова Світової Федерації українських жіночих організацій Стефанія Савчук.

20 квітня

120 років тому (1903) народився Гео Шкурупій, український поет-футурист і прозаїк. Заарештований у 1937 року. Дата смерті невідома.

21 квітня

95 років тому (1928) у Ленінграді помер всесвітньовідомий мікробіолог Василь Омелянський. Народився 22 березня 1867 року в Полтаві.

21—22 квітня

80 років тому (1943) у районі Янової Долини на Рівненщині відбулися запеклі бої відділів УПА з гітлерівцями й німецькою поліцією, набраною з місцевих поляків.

22 квітня

25 років тому (1998) у Києві був застрелений відомий український економіст, політичний діяч Вадим Гетьман. Народився в Снітині на Полтавщині 12 липня 1935 року.

23 квітня

220 років тому (1803) у Тиролях на Пряшівщині народився Олександр Духнович, видатний письменник і культурний діяч. Помер 30 березня 1865 року в Пряшеві.

60 років тому (1963) у Єрусалимі помер Президент Ізраїлю в 1952—1963 роках Іцхак Бен-Цві (Ісаак Шимшелевич). Народився 24 листопада 1884 року в Полтаві.

24 квітня

105 років тому (1918) Великий Візир Османської імперії прийняв першого посла УНР до Туреччини Миколу Левитського.

26 квітня

105 років тому (1918) Уряд УНР запропонував керівникам Франції й Швейцарії встановити дипломатичні відносини.

27 квітня

105 років тому (1918) українці Криму виступили з пропозицією про створення на півострові Комісаріату в справах громадян української національності.

28 квітня

80 років тому (1943) у Львові розпочато формування із українців фронтової дивізії СС "Галичина", до якої зголосилося 62 тис. добровольців, з яких відібрано 12 тис. ОУН-Б категорично виступила проти організації дивізії.

29 квітня

120 років тому (1903) народився Іван Бузанов, український рослинник, академік ВАСГНІЛ. Основні праці присвячено дослідженню цукрових буряків. Помер 10 січня 1984 року.

105 років тому (1918) на останньому засіданні Малої Ради ухвалено проект Конституції УНР; відбувся державний переворот в Україні, внаслідок якого було повалено Центральну Раду і проголошено Павла Скоропадського гетьманом Української Держави.

105 років тому (1918) Чорноморський флот підняв синьо-жовтий прапор і склав присягу УНР.

30 квітня

150 років тому (1873) народився Василь Чаговець, український фізіолог, професор Київського університету, академік АН УРСР. Один із засновників сучасної електрофізіології. Учень академіка І. Павлова. Помер 19 травня 1941 року.

135 років тому (1888) в Ніжині народилася Варвара Адріанова-Перетц, український і російський літературознавець, текстолог, бібліограф, педагог, чл.-кор. АН УРСР і АН СРСР. Дружина В. Перетца. Твори присвячені історії та пам'яткам російської та української літератури XVII—XVIII ст., бібліографії. Померла в Ленінграді 6 червня 1972 року.

Квітень

130 років тому (1893) у Львові часопис "Правда" публікує "Profession de foi молодих українців" — програмну декларацію "Братства тарасівців".

80 років тому (1943) у результаті запеклих боїв з окупантами в першій половині квітня відділи УПА здобули містечко Верби на Рівненщині, знищивши 120 гітлерівців.

50 років тому (1973) в журналі "Комуніст України" опубліковано рецензію без підпису "Про серйозні недоліки і помилки однієї книги", в якій розгромній критиці піддана книга П. Шелеста "Україна наша Радянська" (в авторстві цієї рецензії уже в роки незалежності признався Іван Курас).

ЗА ПЛАНОМ РОСІЙСЬКОГО ПАТРІОТА
(до 240-річчя завоювання Криму Російською імперією)

Завоювання Криму було для Російської імперії важливим етапом в реалізації доктрини "Москва — Третій Рим". Тож це питання ніколи не сходило для Москви з порядку денного. Прийняла його до виконання й Катерина II. Перед початком російсько-турецької війни 1768—1774 років вона розпорядилася підготувати обгрунтування військової операції щодо захоплення півострова.

Такий документ з'явився на столі імператриці, де було розписано до деталей різні заходи для оволодіння Криму. Але найперше вказувалося на необхідність вжиття політичних засобів для створення конфліктів між різними поколіннями кримських татар, а також внесення незгоди між кримцями, ногайцями, буджаками, єдисаками, ембулуками та іншими народами, що входили до Кримського ханства.

Далі пропонувалося наперед заготовити багато хліба в Таганрозі та в прикордонних фортецях, а в околицях колишніх і тодішньої запорозьких січей припасти будівельного лісу й домашніх інструментів. І тільки тоді послати в Крим військо для його завоювання за одну, зрозуміло, кампанію. А після того сказати мешканцям Криму: хто з них забажає бути у вічному російському підданстві, той може залишатися на півострові, всі ж інші мають "виїхати геть з Криму, переселитися, куди хто побажає".

Підкоривши таким чином Крим, передбачалося заселити туди назавжди 20 тисяч піхоти й 10 тисяч кінноти, яких одружити, аби з часом їхні діти могли зайняти місця своїх батьків. Для заселення півострова "природними російськими людьми" цих військових поселенців мали узяти з державних волостей і монастирських сіл як рекрутів.

Крім того, намічалося донську й запорозьку вольницю — хто з них захоче в Криму жити, то наділити доброю землею. Дозвіл на переселення на півострів також передбачалося дати й "іншим вільним християнським народам" — грекам, вірменам, волохам і болгарам. За рахунок цього Крим мав стати в найко-

ротший час "християнським і вічно російським". Після цього багато російської знаті захоче туди переселитися для того, щоб провести там останні свої роки в прекрасному кліматі.

Крим планувалося назвати Херсонією, а Кафу — Феодосією. Тому ж імператору, який завоює Крим, передбачалося в Кафі на великій площі побудувати "мідну статую з пристойним написом" і назвати її площею перемоги за прикладом Парижа.

Відтак виражалася впевненість, що завоювавши Крим, Росія буде оточена з усіх боків морями й ріками й стане найсильнішою й найблагополучнішою імперією в світі, й зможе насолоджуватися мирним життям. І тоді, мовляв, про неї можна буде сказати, що вона досягла такого ж благополуччя, в якому був Ізраїль в царство Соломона.

Цей план був втілений у життя в квітні 1783 року, а наступного Кримський півострів був включений до складу Катеринославської губернії.

"ЛЮДЕЙ БУЛО ПОВНО — ВСЯКОЇ МАСТИ"
(до 100-річчя заснування "Української хати" в Празі)

Українська еміграція завжди виявлялася дієвою в найскладніших умовах, які випадали на її долю в чужих краях. Особливо ж такою мобільністю відзначалися політичні біженці, котрим довелося залишити рідну землю після поразки національно-визвольної боротьби в 1917—1921 роках. Серед найбільш активних виділявся провідник українських есерів Микита Шаповал, який перебрався до Праги.

Маючи ще з дореволюційних часів добрі контакти з чеською громадою в Києві, він використовував давні знайомства для вирішення багатьох нагальних проблем української діаспори. Скажімо, саме за його клопотаннями уряд Чехословаччини дозволив переїхати Українському вільному університетові з Відня до Праги, погодився на заснування Української господарської академії в Подебрадах. Але життя щоденно висувало нові проблеми перед нашою еміграцією, і Микита Шаповал брався за їхнє розв'язання.

Коли погортати сторінки його щоденника сторічної дав-

ності, то там багато записів про ці події. Так, важливим для українців Чехо-Словаччини в квітневі дні 1923 року було відкриття "Української хати" у Празі, де наша еміграція могла б гуртуватися. В цьому приміщенні українці вже могли справляти Великдень того року. "Людей, — записав Шаповал, — було повно — всякої масти. Являлись Д. І. Дорошенко і Біднов, пили за моє здоров'я".

Дванадцятого квітня Микита Шаповал мав аудієнцію в Аліси Масарик, дочки Президента Чехо-Словаччини Томаша Масарика, котрому допомагав під час мешкання останнього в Києві напередодні Лютневої революції в Росії: "Прохав взяти концерт для голодаючих під її протекторатом. Спочатку "принціпіально проти протекторатів", а потім згодилась".

У ті дні Шаповалу як голові Українського громадського комітету в Чехо-Словаччині довелося знову відвідати владні структури цієї держави з метою одержати підтримку у відкритті Українського педагогічного інституту в Празі: "грошей всього дають 50.000 місячно, стипендій в тім числі по 50 кч х 50 душ. Послали листа проф. Білецькому, щоб приїздив і взявся за директорство в інституті".

А ще тоді доводилося вирішувати справу українських дітей-сиріт — чехи допомогли… Надалі визрівало питання відкриття в "Українській хаті" Української національної бібліотеки. Зрештою, в "Українській хаті" відсвяткували відкриття Українського Високого педагогічного інституту імені Михайла Драгоманова…

ЗА ПРИКЛАДОМ КНЯЗЯ ПОТЬОМКІНА
(до 90-річчя влаштування більшовицькою владою показових вистав про заможне життя в Україні)

Аби заперечити факт штучного голоду, Москва вдалася до широкомасштабної системи дезінформації, до якої були втягнуті визначні діячі світової культури Ромен Ролан, Бернард Шоу, прем'єр-міністр Франції Еріо. Це саме вони після ознайомлення зі спеціально підготовленими об'єктами переконували світ про відсутність голоду в Україні. Зокрема, в доповід-

ній радянського дипломата Величка, який супроводжував прем'єр-міністра Франції Еріо в поїздці по Україні, зазначалося, що останній, маючи за мету вияснити, "1) чи є на Україні голод, причому це питання він пов'язував, звичайно, з основним питанням про успішність чи провал колективізації, і 2) національне питання", "цікавився тим, що йому показували, і тим, що він бачив з вікна вагона чи з автомобіля".

Тому й не дивно, що "він виніс тверде переконання, що ніякого голоду в нас немає, хоч Альфан і Рей (супроводжуючі особи з числа французів. — *В. С.*) вказували, що недавно голод на Україні був, він переконався, що ми правильно інформуємо його про колишні й теперішні подолані труднощі, причому подолання цих труднощів він визнає основним показником реального успіху колективізації". Що ж стосується національного питання, то, "вияснивши для себе безнадійність реставраторських націоналістичних планів, він цим питанням цікавився вже набагато менше".

Так повідомляли приставлені до високопоставленого француза чекістські джерела. Зовсім по-іншому оцінювали цей візит іноземні дипломати в УСРР. Так, у звітах німецьких пишеться дослівно: "Еріо "відвідав взірцевий колектив…який належно підготували ДПУ та міліція. Тих сіл, особливо на півночі Одеської області, де все населення буквально вимерло, Еріо, звичайно, не побачив. У кожному разі було помітно, що він у цьому питанні великодушно дозволив себе одурити, що викличе велике обурення серед комуністичної більшості населення".

Важливою є також ще одна деталь цього візиту, яку підмітили німецькі дипломати: "Прийом Еріо в Одесі за витратами перевершив святкування та церемонії, влаштовані з нагоди від'їзду делегації на чолі з Ворошиловим до Анкари через Севастополь і його повернення через Одесу, яку супроводжували високі турецькі гості. Заходи в Одесі залишили далеко позаду святкування річниці Жовтневої революції, що відбувалися незадовго до того".

Вражений запереченнями Еріо Голодомору в Україні, голова

Українського Голодового Комітету в Празі Ольгерд Бочковський 5 вересня 1933 року звернувся до того зі своїм "Отвертим листом", у якому, зокрема, зазначав: "Ваш шлях до Москви цим разом вів через Україну. Ви проїхали вздовж цієї, долею трагічно переслідуваної країни, але Ви її не бачили. Лише цим я можу пояснити собі те захоплення, з яким Ви говорили в Києві та Харкові про досягнення большевицького ладу… Адже у той самий час, коли Ви опинились на Україні, в Европі алярмують громадську думку про оборону загибаючого населення України… Звичайно, Ви цього жаху сучасного стану на Україні не бачили, як не бачило перед Вами цих нелюдських страждань у СССР чимало видатних европейців, що відвідали цей большевицький "мертвий дім"…

Щоб почути справжній голос українського народу, Ви мусіли б об'їхати та побачити вимираючі села України, Ви мусіли б побувати на Соловках та засланнях совєтської держави, Ви мусіли б відвідати тюрми та льохи большевицького людожерного ГПУ, бо там передусім можна почути живий голос замученого й скатованого червоними катами українського народу. Ви мусіли б відтак оглянути всі цвинтарі, а то просто й рови, де закопані тисячі розстріляних або по звірськи замучених большевиками українських інтелігентів, селян, робітників…".

Потьомкінським методом дурили навесні 1933 року й турецьку торговельну делегацію, яка поверталася з Москви через Україну на батьківщину. Тоді подібне інсценування "заможного життя" було влаштовано на станції Лозова Харківської області. Тоді з Москви через Севастополь до Туреччини поверталась торговельна делегація. Великі станції, на яких мав зупинитися делегатський потяг, за день були святково прибрані, а люди, що мали на собі і в собі відбиток голоду, направлялись геть далеко за станції…

Станція Лозова. Це одна з тих небагатьох станцій, на якій мав зупинитись о 2 годині делегатський потяг. Перон вокзалу та привокзальні скверики прибрані від бруду разом з людьми — мертвими і живими. Доступ на станцію ще звечора заборонений. Службовці проходять на службу по окремих довідках ГПУ.

Стрілка годинника показує 13 год. 45 хв. Делегатський потяг вирушив з сусідньої станції, про що сповіщає станційний дзвінок. На пероні з'являється місцеве начальство з дружинами та дітьми, місцеві комуністи з дружинами; дехто з них має чемоданчики. Всі зодягнуті у святковий одяг і намагаються бути веселими та вдавати з себе щасливих людей. Таким чином на пероні з'являються "спецпасажири". Потяг уже у семафора. Таємничі корзин з таємничим крамом розкриваються. Потяг хутко підходить до станції; він іде поза графіком і складається з паровоза та 4-х вагонів.

З салону-вагону виходить турецька торговельна делегація в супроводі проводжаючих її представників НКЗС, НКЗТ та органів ГПУ, котрі проходять повз продавців білих булок, булочок, ковбас, ветчини, риби жареної, сиру та інших страв.

Делегація заходить до 1-го класу вокзалу, зі смаком прибраного квітами. Полиці буфету заставлені різними холодними закусками: тут є різні бутерброди, ковбаси різних гатунків, ветчина, буженіна, сир голандський, риба жарена і варена і, нарешті, фарширована щука, у великих вазах різне печиво до чаю, пундики.

За трьома столиками розміщуються великі гості та особи, що їх супроводжують. "Спецпасажири" з фальшивими усмішками ходять по пероні та з жадобою поглядають на корзини, за якими стоять фальшиві продавці.

Через півгодини сніданок закінчився. Делегація направляється через перрон до салон-вагону. Три дзвоники — і потяг повільно відходить зі станції. Зникають фальшиві продавці з крамом, а за ними зникають і "спецпасажири". Перон порожніє. Поблизу виє голодний пес. Фальшиве процвітання закінчилося, про що змогла описати полтавська газета тільки з початком гітлерівського нападу на СРСР.

Щоправда, не завжди більшовицькій владі вдавалося створити вигідний для себе антураж щодо Голодомору в Україні. Зокрема, казусом обернулася для радянських дипломатів спроба приховати факт голоду в Україні у Вашингтоні. Скажімо, коли Олена Горбаль з відділу Союзу українок Америки в

Ансонії вислала протест проти цього злочину більшовицької влади до конгресмена Копелмена, що був родом з України. Він же запитав про це народного комісара закордонних справ СРСР Максима Литвинова, який саме тоді прибув до Вашингтона добиватися визнання Радянського Союзу Сполученими Штатами Америки.

Розгубившись від несподіваного запитання, Литвинов передав цей запит "пресовому заступникові СССР", а пізніше амбасадору Сквірському, який мав відвагу заперечити, немовби в Україні був який-небудь голод. Про цю відповідь і про те, що сам Макс Литвинов не відважився говорити прилюдно неправду, були після того повідомлення в пресі в Америці і в Західній Україні.

"ПРЕДКІВ КРОВ ЗАГОВОРИЛА"

(до 55-річчя спроби українського відродження на Пряшівщині)

Коли в січні 1945 року гітлерівці відступили з Пряшівщини, місцеве населення стало звертатися до Сталіна й Хрущова як керівника УРСР з проханням приєднати терени їхнього автохтонного розселення до України. В архівних фондах переховуються численні петиції від населених пунктів краю з підписами кожного жителя з цього приводу. Однак до голосу українців Пряшівщини в Москві не прислухалися, як і до наполегливих зусиль Микити Хрущова. Там вважали за можливе погодитися

на думку Президента Чехословаччини Бенеша, що, мовляв, українців можна обміняти на словаків, котрі тепер опинялися в складі УРСР.

Тобто, неприєднання Пряшівщини — цієї найзахіднішої, за словами А. Орликовського, гілки української етнічної території — в 1945 році "було умотивоване політичними виглядами по відношенню до Чехії, з якою як новим сателітом СССР треба було Москві мати дружні взаємини, так і у відношенні до словаків, які в 1945—1946 роках мали нестерпну ненависть до "поневолювачів" чехів, горіли неприязню до ЧСР. Просуваючи навіть ідею бути складовою частиною Совєтського Союзу(!!), аби лише не Чехії. Щоб не дражнити амбіцій словаків, Москва залишила при автономній Словаччині в межах ЧСР українську Пряшівщину, не висуваючи тоді навіть цієї проблеми".

Щоб заспокоїти автохтонних українців Пряшівщини в зв'язку з їхнім неприєднанням до Великої України, словацький уряд з 1946 року обіцяв надати їм культурну автономію. Та після того, як у Чехословаччині владу перебрав підконтрольний Москві уряд "народної демократії", ситуація почала змінюватися. Як завжди в таких випадках, нагінки розпочалися на місцеву українську греко-католицьку церкву, яка в умовах бездержавності нашого народу завжди виступала йому за провідника й оборонця.

Першим кроком до її ліквідації було створення 18 квітня 1950 року в Пряшеві Центрального комітету з питань повернення до православ'я при Українській національній раді Пряшівщини — органу самоврядування українців з повоєнного часу. Все це відбувалося за сценарієм підготовки до Львівського лже-собору 1946 року. Відтак уже 24 квітня 1950 за участю 51 греко-католицького священика, яких запросили на нараду до Вишніх Ружбах, намагалися провести возз'єднання з православ'ям. Однак більшість з них відмовилася від участі в цій сумнівній акції.

Та комуністична влада Чехословаччини не здавалася. Вже через три дні в Пряшеві скликається так званий собор, який ухвалює потрібне їй рішення. Більшість з 820 делегатів цього

зібрання обманом привезені з сіл та пряшівських шкіл під приводом маніфестації за мир. Значну групу "делегатів" складали "комуністичні активісти, кандидати до комуністичної партії Словаччини з Кошиць, які мали довести свій ідеологічний рівень та дисциплінованість".

Після цього розпочинається нагінка на українську громаду Пряшівщини. Особливо помітним у цьому плані стала резолюція президії ЦК КП Словаччини від 28 червня 1952 року, в якій засуджувалася діяльність керівників українських інституцій, котрі б "осмілились підняти свій голос за послідовне та справжнє вирішення українського національного питання в ЧСР". Свідомим українцям Пряшівщини стали наклеювати ярлики "українських буржуазних націоналістів". У цій акції найбільш відзначився компартійний діяч Василь Біляк, який пропагував ідею виховання "українських буржуазних націоналістів" із середовища "сільської буржуазії, котра прагне втримати свої класові позиції, намагаються приховати класові суперечності усередині української меншості".

Таким чином, втративши власну національну церкву, українці Пряшівщини на довгі роки змушені були ховатися зі своїми духовними потребами. Тільки з приходом "Празької весни" у 1968 році ситуація для них змінюється. Найпершим вісником нашого національного відродження в цих теренах була реабілітація Української греко-католицької церкви, якої постійно добивався репресований раніше єпископ-помічник Василь Гопко. Він 6 квітня 1968 року заявив: "Сьогодні, після 18-річного мовчання Греко-католицької церкви не можна вже сумніватися в тому, яку позитивну роль відіграла вона в історії нашого населення, зберігаючи його національну свідомість, його традицію, без якої не може зберегтися ні один народ, його культуру... Вона з'єднувала наше населення, виховувала в тяжких умовах провідників, будителів, інтелігенцію...".

Справді, на Пряшівщині, як висловився поет Василь Шляхтич, там "предків кров заговорила". Щоправда, цей процес просувався болісно, оскільки не було розуміння української проблеми з боку деяких представників словацької еліти. Так, урочистий вечір у

Пряшівському університеті, присвячений визначному словацькому політику Міланові Штефаніку, перетворився в антиукраїнський шабаш, на якому звучали грубі образи на адресу нашої національної меншини. Скажімо, відкрито проголошувалися пропозиції щодо депортації українців зі Словаччини. Тобто, повторювалися вживані ще в 1930-х роках вимоги словацького священика й націоналістичного політика Антонія Глинки, котрий пропонував, аби провідник закарпатських українців отець Августин Волошин "забрав русинів зі Словаччини в наплечнику". Крім того, багатьох присутніх на цьому вечорі шокувало й те, що кілька десятків словацьких студентів підписали антиукраїнську петицію й заспівали свою пісню "Ріж і рубай до крові".

Голова Центрального комітету союзу українських трудящих М. Миндош змушений був тоді визнати: "Кампанія неслася у виразному шовіністичному дусі і переслідувала конкретні цілі: розбити русинів-українців із середини, поставити народ проти інтелігенції і таким чином послабити єдність населення, його національний організм; спекуляція з національною орієнтацією населення, спекуляція на його релігійних почуттях, національній назві і національній приналежності вказують на те, що певні сили розгорнули проти русинів-українців злу і ворожу кампанію. Доходило і доходить до відкритого гоніння на вчителів української національності, на функціонерів-українців у державному апараті, на філософському факультеті, в інституціях і т. д...".

Справді, така неприваблива ситуація для комуністичної влади Чехословаччини не могла продовжуватися без реакції українців. Тому цілком резонно, що в грудні 1968 року в більш, як 80 селах Свидницького округу розпочався страйк майже 300 українських учителів, котрі заявляли: "щоб були відкликані вимоги Матиці словацької та Повереніцтва (Корпусу уповноважених) Словацької Народної Ради про те, що: а) вчителі русини-українці не можуть навчати у словацьких школах, навіть у наших селах, коли тут школа перейшла на словацьку мову викладання; б) що вчителі-русини мусять робити додаткові екзамени, хоч у них є правомочні чехословацькі дипломи

про закінчення чехословацьких шкіл — таких самих, які закінчували й вчителі словаки; в) що вчителі русини-українці не сміють учити навіть у своїх українських школах предмети краєзнавчого характеру (історію, громадянське виховання, географію, спів тощо».

Але оскільки політика денаціоналізації українців була офіційною з боку комуністичної влади Чехословаччини, то з придушенням "Празької весни" зазнала невдачі і спроба повноцінного відродження українського життя. Цей процес був зупинений на багато років — аж до розпаду СРСР.

ТРАВЕНЬ

1 травня

370 років тому (1653) козацькі полки під проводом Б. Хмельницького розгромили війська молдавського воєводи С. Георгіци під Ясами.

145 років тому (1878) народився Володимир Фінн, український ботанік, професор Київського університету. Основні наукові дослідження присвячено питанням порівняльної ембріології квіткових рослин. Вивчав флору України, Кавказу, Середньої Росії, Польщі та Прибалтики. Помер 13 жовтня 1957 року.

30 років тому (1993) у Парижі помер Прем'єр-міністр Франції в 1991—1992 роках П'єр Береговуа. Народився в родині українських переселенців Берегових з Ізюма на нинішній Харківщині.

2 травня

175 років тому (1848) у Львові створено Головну Руську Раду, яка заявила про політичні права українського народу Галичини, Буковини й Закарпаття перед владою Австрійської імперії.

3 травня

130 років тому (1893) народився Святослав Шрамченко, міністр Морських справ УНР у 1919 році. Після інтернування української армії до Польщі очолював українську громаду в Ченстохові. В 1945 році виїхав до Німеччини, з 1950 — у США. Автор понад 200 праць з історії українських визвольних змагань, українського військово-морського флоту. Помер у Філадельфії 24 червня 1958 року.

90 років тому (1933) народився Вадим Манжелій, відомий український фізик-експериментатор. Помер 20 серпня 2013 року.

80 років тому (1943) відділ УПА під командою Олексія Шума ("Вовчак") із загону "Помста Полісся" знищив на шляху Ковель— Рівне гітлерівську автоколону і зліквідував шефа штабу СА генерала Віктора Люца.

30 років тому (1993) в рідному Стеблеві на Черкащині перепоховано прах видатного українського митця Василя Авраменка, який помер у травні 1981 року в Нью-Йорку.

30 років тому (1993) Міністерство юстиції України зареєструвало Українську Всесвітню Координаційну раду, головою якої обрано Івана Драча.

4 травня

160 років тому (1863) у Шолудьках на Вінниччині народився Владислав Городецький, відомий архітектор. Помер 3 січня 1930 року в Ірані.

140 років тому (1883) у Браїлові на Вінниччині народився Микола Малько, видатний оперно-симфонічний диригент. Помер 23 червня 1961 року в Сіднеї (Австралія).

95 років тому (1928) народилася Лариса Крушельницька, український історик, дослідниця культур Прикарпаття та Волині доби раннього заліза; доктор історичних наук, автор понад 100 наукових праць.

5 травня

195 років тому (1828) народилася Ганна Барвінок (Олександра Білозерська-Куліш), українська письменниця. Померла 6 липня 1911 року.

175 років тому (1848) українською шляхтою у Львові організовано "Руський собор".

6 травня

40 років тому (1983) у Москві помер керівник конструкторського бюро авіадвигунобудування імені В. Климова Сергій Ізотов. Народився в Синельниковому на нинішній Дніпропетровщині 30 червня 1917 року.

8 травня

140 років тому (1883) у Бердянську народився зачинатель творення на Харківському паровозобудівном заводі найкращого танка Другої світової війни Т-34 Опанас Фірсов. Репресований у 1937 році.

9 травня

90 років тому (1933) народився Роман Андріяшик, український письменник. Помер 2 жовтня 2000 року в Києві.

80 років тому (1943) у бою з відділом УПА біля села Стіжок на Кременеччині гітлерівці втратили 60 вояків убитими.

10 травня

175 років тому (1848) народився Микола Чирвінський, укра-

їнський вчений в галузі зоотехнії. Один з основоположників української та російської зоотехнії. Помер 5 січня 1920 року.

100 років тому (1923) у Києві народився Михайло Карцев, один із розробників суперкомп'ютерів для стеження за космосом. Помер 23 квітня 1983 року в Москві.

55 років тому (1968) у Криниці (тепер — Польща) помер видатний художник-примітивіст Никифор (Єпіфаній Дровняк). Народився там же 25 травня 1895 року.

11 травня

110 років тому (1913) народився Андрій Сєверний, довголітній керівник Кримської астрофізичної обсерваторії. Помер 3 квітня 1987 поку у Сімферополі.

70 років тому (1953) помер Олександр Нагорний, український фізіолог та біохімік, чл.-кор. АН УРСР. Автор широковідомих праць з вікової фізіології та біохімії. Народився 11 вересня 1887 року.

12 травня

200 років тому (1823) помер Іриней Фальківський, учений, письменник, церковний і освітній діяч. Народився 11 червня 1762 року.

40 років тому (1983) померла Марія Тищенко, український скульптор. Закінчила Київський художній інститут. Твори: портрети Д. Менделєєва, "В саду", "Соняшник" та ін. Народилася 9 лютого 1910 року.

13 травня

135 років тому (1888) помер Яків Головацький, український поет, фольклорист, учений-славіст, історик літератури, етнограф, педагог, громадський діяч. Разом із М. Шашкевичем та І. Вагилевичем ("Руська трійця") видав альманах "Русалка Дністровая" (1837). Написав праці "Народньїе песни Галицкой и Угорской Руси", "Карпатская Русь". Народився 10 жовтня 1814 року.

35 років тому (1988) у Москві помер довголітній Головнокомандувач військово-морським флотом СРСР адмірал Флоту СРСР Сергій Горшков. Народився 26 лютого 1910 року в Кам'янці- Подільському на Поділлі.

14 травня

50 років тому (1873) відбувся перший страйк робітників міста Севастополя.

110 років тому (1913) народився Ігор Костецький, український письменник, перекладач, драматург, один із організаторів МУРу. Вперше в українській літературі видав окремою книжкою переклади усіх 154-х сонетів Шекспіра та "Ромео і Джульєтти". Помер у 1983 році в Німеччині.

15 травня

180 років тому (1843) народився Дмитро Самоквасов, археолог, один з основоположників наукової археології України, Росії та Білорусії, автор понад 200 наукових публікацій, дійсний член багатьох наукових товариств. Помер у 1911 році.

150 років тому (1873) народився Павло Скоропадський, військовий діяч, політик, гетьман Української держави (1918 р.). Помер 25 квітня 1945 року в Баварії внаслідок випадкового поранення.

130 років тому (1893) помер Іван Манжура, поет, фольклорист, етнограф. Народився 1 листопада 1851 року.

35 років тому (1988) у Львові померла видатна українська актриса Софія Федорцева (Сабат). Народилася 8 березня 1900 року в Синевидському-Нижньому на Прикарпатті.

15—16 травня

375 років тому (1648) Богдан Хмельницький переміг польське військо С. Потоцького на Жовтих Водах.

115 років тому (1908) помер П. Єфименко, громадський діяч, історик, статистик і етнограф. Народився 1835 року.

17 травня

65 років тому (1958) помер Джордж Рафалович (псевдонім Bedvin Sands), англійський письменник, журналіст, громадський і політичний діяч. У 1913 опублікував лекцію, в якій подав українську історію за схемою М. Грушевського, проаналізував тогочасний стан українського руху і аргументовано доводив, що політична незалежність України сприятиме стабільності в Європі. Намагався сформувати проукраїнське угруповання в Англії. З цією метою організував Український комітет в Лондоні, нала-

годив контакти з українськими політичними емігрантами. Народився 1880 року у Франції в родині вихідців з України.

50 років тому (1973) у Ленінграді помер відомий режисер Григорій Козинцев. Народився 22 березня 1905 року в Києві.

40 років тому (1983) у Німеччині помер видатний фізик Олександр Смакула. Народився 9 серпня 1900 року в Доброводах на нинішній Тернопільщині.

18 травня

385 років тому (1638) відбулась битва загонів Я. Острянина з військом коронного гетьмана С. Потоцького під Лубнами.

150 років тому (1873) народився Микола Прахов, український художник і мистецтвознавець. З 1896 року працював як художник у галузі декоративно-ужиткового мистецтва. Один з організаторів товариства "Київський художник". Помер 25 листопада 1957 у Києві.

20 травня

360 років тому (1663) помер Київський православний митрополит Діонисій Балабан.

20—22 травня

30 років тому (1993) в Ірпені під Києвом відбувся XII Великий Збір Українських Націоналістів, перший форум ОУН (М) в незалежній Українській державі. Головою ПУН і ОУН (М) обрано Миколу Плав'юка.

21 травня

135 років тому (1888) помер Микола Рігельман, український історик, публіцист, мандрівник. Народився 29 вересня 1817 року.

120 років тому (1903) народився Роман Сельський, український живописець, нар. художник УРСР, викладач. Навчався у Львівській художньо-промисловій школі, Краківській академії красних мистецтв, у Парижі. Твори: "Карпатський пейзаж", "Полонина", "Гуцульський натюрморт" та ін. Помер 3 лютого 1990 року.

80 років тому (1943) помер організатор телефонного й телеграфного зв'язку в Росії Петро Осадчий. Народився 6 березня 1866 року в Шубівці на Київщині.

23 травня

90 років тому (1933) помер Сергій Дядюша, військовий діяч, генерал-майор. Похований в Каліші (Польща). Народився 26 вересня 1870 року в Хоролі на Полтавщині.

85 років тому (1938) в Роттердамі внаслідок терористичного акту агента НКВС Павла Судоплатова загинув Євген Коновалець, український військовий діяч, керівник Української військової організації, а згодом Організації Українських Націоналістів. Народився 14 червня 1891 року в Зашкові на Львівщині.

80 років тому (1943) помер у Парижі Петро Нілус, український живописець. Навчався в Одеській рисувальній школі, петербурзькій АМ. Член Товариства передвижників. З 1920 р. жив за кордоном. Твори: жанрові картини "Відпочинок", "На бульварі", пейзажі, автопортрет. Народився 9 лютого 1869 року.

24 травня

105 років тому (1918) представники українських партій утворили Український Національний Союз.

80 років тому (1943) нарком держбезпеки УРСР Сергій Савченко надіслав начальнику Українського штабу партизанського руху Тимофію Строкачу цілком таємну довідку про діяльність українського націоналістичного підпілля на окупованій території Східної України і на теренах Німеччини.

25 травня

85 років тому (1938) за звинувачення у "сприянні ворогам народу" заарештовано і згодом розстріляно видатного організатора промисловості, директора Харківського паровозобудівного заводу Івана Бондаренка. Народився 1 листопада 1896 року в Юзівці (тепер — Донецьк).

27 травня

175 років тому (1848) у Відні ухвалено закон про ліквідацію кріпосного права у Східній Галичині; видано перший номер української газети "Зоря Галицька" у Львові.

75 років тому (1948) у Горлівці Донецької області народився Олександр Волков, льотчик-космонавт СРСР.

28 травня

145 років тому (1878) народився Іван Мар'яненко, українсь-

кий актор, режисер, педагог, народний артист СРСР. Помер 4 листопада 1962 року.

135 років тому (1888) народився Олександр Яната, український ботанік, агроном, організатор науки та охорони природи, мовознавець, збирач української ботанічної термінології. Загинув на етапі до магаданських таборів 23 травня 1938 року.

115 років тому (1908) народився Олекса Шатківський, український живописець, графік. Твори: "Швачка" (1933), "Пасіка" (1951), "Т. Шевченко в Почаївській лаврі" (1964) та ін.; графічні — "Т. Шевченко" (1940), "Гуцулка" (1959). Помер 28 червня 1979 року.

85 років тому (1938) помер Кесар Білиловський, український поет, перекладач, видавець. Народився 4 березня 1859 року.

70 років тому (1953) президія ЦК КПУ підтримало постанову ЦК КПРС "Питання західних областей Української РСР" і доповідну записку Лаврентія Берії з цього приводу.

29 травня

145 років тому (1878) народився Петро Карманський, український поет-"молодомузівець", редактор, громадський діяч, перекладач "Божественної комедії" Данте, директор (1944—1946) меморіального музею Івана Франка у Львові. Помер 16 квітня 1956 року.

135 років тому (1888) у Заваллі на Прикарпатті народився Ілля Киріяк, письменник української діаспори. Помер 28 грудня 1955 року в Канаді.

30 травня

120 років тому (1903) народився в Казані Михайло Каргер, історик та археолог, який розкрив багато архітектурних пам'яток давньоруських міст України. Помер 26 серпня 1976 року.

100 років тому (1923) у Празі засновано Українське історико-філологічне товариство на чолі з Дмитром Антоновичем.

40 років тому (1983) померла у Києві Параска Павленко, український майстер декоративного розпису. Народилася 17 січня 1881 року в Петриківці.

31 травня

800 років тому (1223) відбулася битва на Калці між руськими дружинами й монголо-татарською ордою.

70 років тому (1953) у Москві помер художник і скульптор Володимир Татлін. Народився 28 грудня 1885 року в Харкові.

Травень

80 років тому (1943) гестапо заарештувало керівників українського націоналістичного підпілля в Криму Григорія Вольчака і Степана Теслю, яких згодом розстріляно.

ПАСТКА ДЛЯ НАЇВНИХ УКРАЇНЦІВ
(до 100-річчя запровадження коренізації)

Ліквідувавши українську державність наприкінці 1920 року, російські більшовики не змогли придушити національно-визвольний рух нашого народу, тим паче їм не вдалося знищити відроджений дух українців, який проявлявся в потягу до поваги власних традицій. І тоді в Москві придумали нову тактику боротьби з українським національно-визвольним рухом, який не припинявся в різних формах на всіх теренах розселення нашого народу, — дозовану українізацію.

Насамперед Москва доручила українським більшовикам знищити другу хвилю політичної еміграції нашого народу, яка вийшла за межі рідної землі після поразки національно-визвольної боротьби 1917—1921 років, оскільки стало зрозумілим, яку загрозу вона несе для нового формату російської імперської влади. При цьому Москва повернулася до методів боротьби з українською політичною еміграцією, які мали традицію з часів Петра І — виманити старшину й козаків до родин, після чого розправитися з ними.

Уже в січні 1922 року більшовицьке керівництво УСРР одержало з Москви директиву розробити комплекс заходів щодо повернення на батьківщину петлюрівських емігрантів. 30 січня 1922 року політбюро ЦК КП(б)У рекомендувало голові Всеукраїнської надзвичайної комісії (ВУНК) Манцеву випустити з ув'язнення заарештованого раніше петлюрівського генерала Галкина й "використати його в агітаційних цілях шляхом публікації в пресі його заяв і листів, після чого відправити в Росію під спостереження ВНК".

Того ж дня було ухвалено таємне рішення "Про групу Грушевського", до якої віднесено, крім голови Центральної Ради, Чечеля і Христюка. Згідно з постановою, Християну Раковському як наркому закордонних справ УСРР доручалося "вияснити за кордоном питання про можливість приїзду в Україну групи Грушевського".

Тих же, кого було намічено було відправити з України за кордон, як і російську еліту, воліють бачити краще всього у від-

далених місцевостях РСФРР, про що чітко вказується у спеціальній записці відомого російського чекіста Уншліхта Сталіну від 12 грудня 1922 року.

Аби прихилити до себе тисячі українських вояків, що опинилися в Польщі, Чехословаччині, Болгарії, Туреччині, в УСРР розпочинають широкомасштабну гру в так звану українізацію армійських підрозділів. Постановою політбюро ЦК КП(б)У від 29 травня 1922 року передбачалося зберегти школу червоних старшин, у якій увести вивчення команд українською мовою. Крім того, визнано необхідним "ввести в усіх військово-навчальних закладах в Україні обов'язкове вивчення української мови".

Вжиті більшовицькою владою заходи спричинилися до порідіння петлюрівської еміграції: одна частина перейшла на радянську платформу, інша — подрібнилася на невеликі групки, котрі заявили про свою незалежність від уряду УНР в екзилі. Деякі з них, хоч і не прийняли ідеології більшовицької влади, однак стояли на тому, аби співробітничати з нею. Саме з цієї частини української еміграції в середині 1922 року з'явилася значна група так званих зміновіхівців, що за матеріальної підтримки Москви стала швидко розвиватися. Зокрема, за дорученням Кремля політбюро ЦК КП(б)У 8 вересня 1922 року в присутності керівника більшовицьких чекістів в УСРР Всеволода Балицького розглянуло питання про діяльність цієї еміграційної групи, на яку покладалося завдання сприяти "широкій "радянізації" українських емігрантів за кордоном. Тоді ж було визнано за необхідне видавати у Відні її друкований орган, до редакції якого мали входити винятково "зміновіхівці", але під контролем дипломатичного представника УСРР в Австрії М. Левицького.

Однак, розміркувавши, що центром української еміграції є Прага, через два місяці керівники українських більшовиків вирішили перенести видання "зміновіхівської" газети "Наша правда" до столиці Чехословаччини. При цьому представникам УСРР за кордоном доручалося спеціальною директивою ЦК КП(б)У "поставити газету на платформу боротьби з усякими націоналістичними течіями, прийнявши за основу створення Союзу Радянських Республік на принципі рівноправного входження".

А поряд з цим особливо велике занепокоєння в більшовицьких лідерів викликали настрої в середовищі селянства, яке й далі залишалося головним носієм усвідомленого українства. У політичному звіті ЦК VII Всеукраїнській партконференції на початку квітня 1923 року Х. Раковський заявив, що національне питання — "це питання про заволодіння українським селом. У нас національне питання на партконференції — це питання центральне… Україна стає центром радянської влади не лише для українського селянства, а на нього звертають свої погляди селяне-українці, що живуть за рубіжом радянської України".

Отже, російські більшовики зрозуміли, що недооцінка національного моменту в Україні загрожує існуванню їхньої влади взагалі, а відтак усвідомили необхідність іти на тимчасові поступки зміцнілому за роки національно-визвольних змагань 1917—1920 років рухові. Ось чому в рішенні зібрання українських більшовиків було записано, що "конференція вітає ініціятиву РКП щодо постановки національної справи в напрямку зміцнення Соціялістичного Союзу Радянських Республік не тільки шляхом гарантій всіх окремих інтересів, але й шляхом активної політики пролетарського авангарду, скерованої на те, щоб взяти на увагу всі потреби та давні образи національностей, яких раніше гнобили, в усіх галузях їх існування та всіма можливими заходами допомогти їм при усуненні всяких пережитків і причин недовір'я з їх боку до органів державного союзу".

Вимушено погоджуючись на українізацію, яка запроваджується на XII з'їзді РКП (б) в травні 1923 року, Москва не сподівалася, очевидно, що цей процес масово охопить і ті заселені нашим етносом території, що опинилися за межами УСРР. Але вже період національно-визвольних змагань 1917—1920 років засвідчив перед усім світом, що українство в найдальших куточках свого компактного розселення — від Балтики до Тихого океану — прокинулося від довголітнього сну, не тільки відроджуючи свою національну душу, а й проваджуючи своє самобутнє самоврядування в різних регіонах Російської імперії.

Щоправда, вчителі, які бралися викладати в українських

школах, не завжди були підготовлені до подібної праці, крім того, не було підручників і взагалі літератури рідною мовою, давалася взнаки і відсутність єдиного керівного чи координаційного центру. А тому, як правило, українські школи, не маючи підтримки, як відкривалися, так і закривалися. Не сприяла розгортанню мережі українських шкіл війна, голод, що слідом за нею насунувся. В цьому хаосі й загинули в більшості ті перші паростки українського культурно-освітнього відродження на теренах Росії.

Саме під впливом цього стихійного українського руху за межами УСРР, який уже не можна було зупинити, націонал-комуністи з КП(б)У порушили несподівану для Москви проблему в самій Москві. Українське населення Росії, заявив на XII з'їзді РКП Микола Скрипник, "сягає більше 7 мільйонів осіб". А далі оратор запитував і сам відповідав: "Як обслуговуються ці 7 мільйонів населення? Ми мали на цих 7 міл. всього 500 шкіл і потім 2 технікуми. Я не думаю, щоби такий відсоток задовольняв культурно-освітні потреби всього українського населення і визначений був хоч до певної міри задовольняючим.

Очевидно, тут практика наша розходиться з теорією. Є тільки теоретичне визнання з боку більшости, але коли доходить до діла, то ані сили, ані волі в нас немає. Згадайте, товариші, як багатьом у нас було не по собі, коли наш союз республік набрав назву не РСФРР, а ССР, пригадайте, яке непорозуміння було в розмовах товаришів про перейменування нашої комуністичної партії в комуністичну партію СССР.

Я нагадаю про роботу серед українців, що повинна проводитись спеціально українською мовою. У нас немає досить кадру робітників, нам треба підготувати робітників, що могли би вчити на українській мові. Наша партія давно розв'язала національне питання теоретично. Але важно не тільки ухвалити резолюцію, важно її перевести в життя".

Розмах українізації — від Балтики до Тихого океану — налякав російських більшовиків найдужче. Вони усвідомили, що можуть втратити Україну, без якої не мислився Радянський Союз. А оскільки національно-визвольний рух підтримувався селянством, яке завжди плекало національні традиції, то саме

проти нього й було скеровано головний удар, який можна було б виправдати неврожаєм через погані погодні умови.

Особливо турбувало більшовицьку владу те, що паростки українізації буйно проростали в індустріальних центрах України. Скажімо, в Дніпропетровську патріотична інтелігенція гуртувалася навколо профессора Дмитра Яворницького. Представник цієї групи інспектор Козар чітко розпізнав тактику загравання більшовиків з українським масами. "Українізація, — казав він, — це один із способів, до якого вдається компартія, щоб запобігти національному повстанню на Україні. Давши українському народові свободу в користуванні мовою, влада не допускає українського національного руху й карає тих, хто сміє навіть думати про це…

Москва грає з нами в ляльки. Хочете мову — будь ласка, хочете виконкоми — одержуйте, хочете раднаркоми — одержуйте. Але якщо хочете самодіяльності — замість цього — тюрма й кулі. Наш Раднарком не може сам вирішити жодного питання, як тільки — до Москви за дозволом".

Турбували більшовиків і вислови самого Яворницького, який додавав: "Москва могутня тепер. Але якби відділилася від неї Україна й інші упокорені народи, вона не була б варта нічого. Чемберлен міг би пішки перейти всю Росію, дійти до Кремля, взяти "їх" усіх там за виворот й повернутися назад. Але що він там буде брати? Квас і хрін — псувати англійське повітря. Заводи в нас, залізо, вугілля, пшениця, сіль і т. п. в нас, тому Москва й тримається за Україну, щорічно шиє міцніше упряж, щоб Україна в ній забула своє рідне. Адже недаремно співається в пісні:

Доки Рось зоветься Россю,
Дніпро в море ллється,
Доти серце українця
З російським не зживеться…".

Не могли в Москві не звернути уваги й на те, що українська інтелігенція розкрила справжню суть більшовицької українізації, заявляючи: "Українізація є ніщо інше, як зайвий доказ лицемірства і підкопу Росії під Україну. Росія поступається Україні лише в тому, чого вона не може утримати й чого вимагає історична необхідність. Україна з того часу, як вона існує,

добивалася того, що їй потрібно, тільки повстаннями й силою зброї. Ні для кого не є таємницею, що українці на Україні почувають себе національною меншістю. На Україні немає навіть одного відсотка відповідальних працівників-українців. Це також розуміють всі й немає сумніву в тому, що незабаром, силою обставин, буде проголошений загальний похід думки українського суспільства проти русифікаторсько-загарбницької політики Москви, бо всі інші засоби, що є в руках українців, нині остаточно атрофовані".

За таких умов "завдання українців, — вважали в середовищі свідомої інтелігенції наприкінці 1927 року, — полягає в необхідності обіймати впливові місця в радянському апараті й вести боротьбу з русофільськими елементами. Прихильне ставлення партії до українізації дає можливість досягнути багато чого. Але для цього треба мати зв'язок між собою, допомагати один одному, інакше українці не зможуть впливати на радапарат.Недостатній відсоток української інтелігенції дає про себе знати в усіх галузях, особливо в індустрії. Держава матеріально не допомагає українському мистецтву. Українські композитори поставлені в неможливі для праці умови. Держвидав давно обанкротився, відтак видавати те, чого потребує український ринок, не може…".

Водночас, придивляючись із-за кордону до цієї московської затії, лідер українських есерів Микита Шаповал написав: "Українізація" і т. п. означає, що большевики остаточно касують політичну і економічну окремість. Коли вони проведуть повну уніфікацію, тоді українізація піде к чорту. Українці дуже наївно ловляться на гачок українізації. Українська інтелігенція дуже слабо мислить в політиці…".

Так воно і станеться: коли Москва відчує загрозу своїм впливам на теренах українського розселення, вона вдасться до брутальної ліквідації українізації, звинувачуючи останню в невиконанні непосильних хлібозаготівель у 1932 році, що стосувалося спочатку тільки УСРР і Північного Кавказу, а потім узагалі перекладе всі свої провали на так званих петлюрівських елементів. Відтак наївні українці потраплять в пастку, з якої їм не вдаватиметься викарабкатися протягом багатьох десятків років.

ТРАГІЧНИЙ ВИПУСКНИЙ ДЗВОНИК ТРИДЦЯТЬ ТРЕТЬОГО
(до 90-річчя катастрофічних втрат українських учнів початкових класів)

Для кожного назавжди в пам’яті залишається не тільки перший шкільний дзвоник, а й та його щемна мелодія, котра проводжає змужнілих першачків на перші літні канікули. Вступники на ниву знань восени 1932 року не знали ще 1 вересня, які випробування чекають на них протягом року. Вони знайомилися поближче, гуртувалися навколо спільних інтересів, подобалися одне одному — все поза школою їх мало спочатку хвилювало.

Ситуація змінювалася з настанням холодів, коли дехто з однокласників став появлятися до школи виснажений, а окремі діти взагалі не приходили по кілька днів. Усе більше присутнім у класі думалося про їжу, особливо ж, коли бачили в руках однолітка тоненьку скибку хліба.

Попри це, в першому класі Лозівської трудової школи тодішнього Роменського району, що нині в Сумській області, відвідування 40 учнів трималося на досить високому рівні — аж до квітня 1933 року. Починаючи з цього місяця, в класному журналі рукою вчителя стали викреслюватися окремі прізвища.

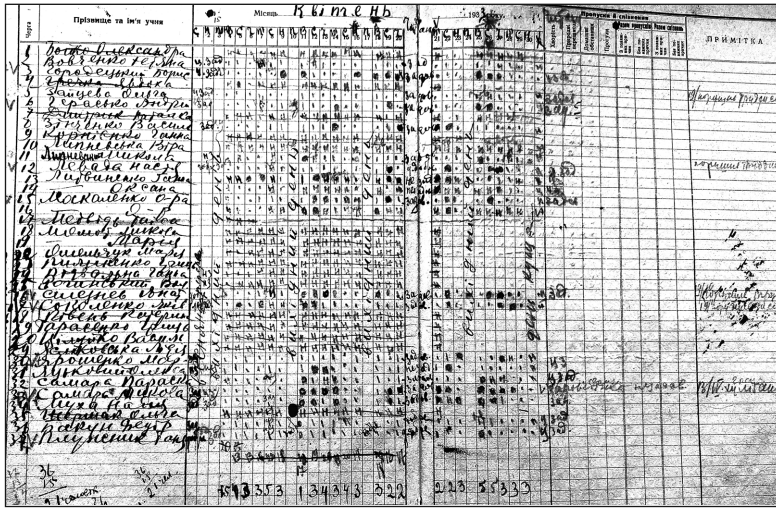

Зокрема, перестали фігурувати на уроках Федір Бакун, Таїса Медвідь, Марія Омельчук, Олена Опришкова, Ганна Підвальна, Гриць Пилипенко, Катерина Півень, Гриць Тарасенко, Надія Філь, Василь Цілуйко, Лідія Ясликовська, Ольга Шершак…

Для них уже не пролунав останній дзвоник у першому класі. А 1 вересня 1933 року до своїх однокласників, тепер уже в другому класі, не приєднаються також Явдоха Гречка і Андрій Гречка…

"НІ В ЯКОМУ РАЗІ НЕ ВВАЖАЛИ НАС ЗА КРАСНИХ" (до 80-річчя першого рейду УПА на схід)

Уже з осені 1942 року збройні відділи українського націоналістичного підпілля стали на захист автохтонного населення Волині й Берестейщини від терору гітлерівських окупантів. Така постава власне української збройної сили піднімала настрій місцевого населення, додавала сил і впевненості йому щодо відродження своєї державності, а відтак стимулювала загалу потребу підтримки цієї боротьби. Відтак ці два етнічні українські регіони створили ореол слави Українській Повстанській Армії, що продовжила традиції давніх русичів, козаків і новітнього петлюрівського війська.

Але УПА як збройна сила, що мала своїм завданням боротися за відродження Української Самостійної Соборної Держави, не мала такого розголосу про свої бойові операції на Наддніпрянщині. Тому з приходом Романа Шухевича до Проводу Революційної ОУН і переобрання ним на себе командування новітньою збройною силою українського народу ухвалюється рішення про рейд одного з відділів УПА на схід.

Ця акція, яка розпочалася в травні 1943 року, мала своїм завданням зробити вплив на розвиток державницької думки серед українців, які з-під більшовицької окупації потрапили під нацистську, зміцнити в них віру у власні сили, розпочавши розгортати на місцях збройні відділи. Цей рейд був дуже своєчасним, оскільки мав за мету також підкріпити реальною збройною силою ту підпільну роботу, які ОУН переводила в східних областях УРСР з початком гітлерівської окупації. Це було на-

дзвичайно важливо особливо в тих областях, де активно діяла більшовицька партизанка.

Найголовніше з цього рейду — населення східних областей радо зустрічало відділи УПА, особливо старша генерація української інтелігенції і селянства. Вони пережили невдачу минулих визвольних змагань і вже були зневірились, але коли побачили відділи УПА, то в них появились сльози радості і віри у воскресіння України. Були випадки, коли старші селяни виходили з іконами зустрічати українських вояків і благословляли їх на святу справу.

А селянська молодь раніше з недовір'ям ставилася до українського підпільного руху, бо була засліплена міфами про непереможну радянську військову міць. Та коли побачила зорганізовані й дисципліновані відділи УПА як регулярне військо, змінила своє ставлення й багато з її середовища вступили до неї. І що важливо: ніхто з місцевих жителів не сприймав українських повстанців з огляду на їхню поведінку за більшовицьких партизанів.

Рейд УПА, який тривав Наддніпрянщиною до вересня 1943 року, вплинув і на місто, де раніше й слухати не хотіли про український самостійницький рух. На міське змосковщене населення великий вплив зробили листівки російською мовою, в яких воїни УПА зверталися до росіян, народів Кавказу, Сходу й Сибіру із закликом до боротьби за національне визволення.

Таким чином, підсумовувалося в звіті рейдуючого відділу, подібні акції в майбутньому дадуть бажаний результат, оскільки "це оплатиться, бо Схід скоро дасть свої могутні відділи, які осягнуть велику мету — УССД".

ДЛЯ ПОСТІЙНОГО ЗВ'ЯЗКУ Й ІНФОРМАЦІЇ
(до 60-річчя виходу першого числа "Бюлетеня Українського публіцистично-наукового інституту"

Повоєнна українська еміграція знайшла в собі сили й можливості для організації нової мережі власних наукових інституцій, які повинні були взяти на себе місію об'єктивного дослідження українських проблем минулого й визначення зав-

дань на майбутнє. Скажімо, якщо в міжвоєнний період подібні українські заклади були засновані в основному в Європі — вищі навчальні в Чехо-Словаччині, а наукові в Берліні й Варшаві, то наприкінці 1940-х створена в таборах ДП Українська вільна академія наук і відновлене Наукове товариство імені Шевченка переїхали до США, звідки поширили свою діяльність і на інші країни континенту.

Поряд з цими визнаними науковими інституціями, імідж яких значною мірою підтримувався авторитетними вченими в різних галузях, за океан перебралися й менш відомі, але так необхідні для всебічного вивчення внеску нашого народу в розвиток світової цивілізації: наприклад, інститути морський й океанічний, суходоловий. Водночас з'являлися й нові інституції.

БЮЛЕТЕНЬ УКРАЇНСЬКОГО ПУБЛІЦИСТИЧНО-НАУКОВОГО ІНСТИТУТУ

Рік I — Травень 1963 — Число I

ЗАВДАННЯ БЮЛЕТЕНЯ

Розвиток нашого Публіцистично-Наукового Інституту, так з погляду організаційного, як і студійно-видавничого, висуває потребу постійного зв'язку й інформації між окремими Осередками, Комісіями, співпрацівниками. Досі цей зв'язок піддержувався листами, що їх писала Головна Управа, референти окремих ділянок, керівник Бюра Праці і Видань. Це вимагало багато часу і праці на повторювання тих самих справ, на дискусію тих самих питань. Тепер цю функцію систематичного зв'язку виконуватиме Бюлетень Інституту.

В ньому поміщуватимемо інструкції, доручення, інформації про діяльність Головної Управи, окремих Осередків, і так само Бюра Праці і Видань і його Комісій. Одночасно даватимемо місце для завваг, порад, пропозицій і плянів з боку громадянства і його організацій, зацікавлених у належному розвитку і розгортанні праці Інституту.

Будемо вдячні членам та громадянству за співпрацю в цьому напрямі.

ЦЕНТРАЛЯ УПНІ в ЧІКАҐО
Головна Управа

23-го березня 1963 р. відбулися річні Загальні Збори Осередку УПНІ в Чікаґо, який тепер виконує функції Централі Інституту. Покликано до праці нову Управу в складі: — д-р Т. Лапичак, голова; д-р Р. Барановський, заст. голови і орг. референт; д-р Р. Залуцький, заст. голови і касієр; мец. О. Попель, секретар; ред. А. Юриняк, референт преси та інформації; п. О. Весоловський і п. А. Мельник, адміністраційні референти та о. О. Кулик, член Управи. До Контрольної Комісії обрано: проф. І. Витановича, д-ра Б. Ткачука та д-ра Т. Ткачука.

Розбудова мережі Осередків

ОСЕРЕДОК в НЬЮ-ЙОРКУ

Основні збори відбулися 29-го вересня 1963-го року. Тоді ж обрано Управу Осередка в складі: — д-р М. Галій, голова; полк. Ю. Богун, заст. голови; інж. Ф. Бульбенко, касієр і референт поширення видань; ред. С. Кравець — член Управи. Осередок зорганізував свою секцію в Гемстед, Лонґ Айленд, і через неї діє в тій віддаленій від Нью-Йорку околиці.

Осередок має 72 зголошених членів. З них 17 осіб внесло повні однорічні вкладки, а решта сплачує їх ратами від 1-5 долярів. Управа Осередку звертається до членів Інституту з проханням точно вплачувати домовлені місячні рати, а до прихильників із проханням зголошувати членство. Вкладки, від 1 дол. починаючи, можна посилати прямо на адресу:

Один з них — Український публіцистично-науковий інститут, який заснувався в США й був покликаний донести засобами доступної інформації для всього світу правду про Україну. Наприклад, першими такими дослідженнями були "Дипломатичний бій за Західну Україну" і "Голод в Україні 1932—1933 рр.". А в англійській мові першим виданням стала брошура "Українська Республіка 22-го січня".

Розвиток клітин Українського публіцистично-наукового інституту з точки зору організаційного й студійно-видавничого у той же час висунув ідею заснування його інформаційного вісника, котрий став би постійним каналом зв'язку між окремими осередками, комісіями й співробітниками. Відтепер замість листування вводилося інформування через спеціальний бюлетень, який буде доступний.

І вже з першого числа "Бюлетеня Українського публіцистично-наукового інституту", який вийшов у травні 1963 року, видно, що з-під руки редактора Миколи Шлемкевича виходить справді насичений різноманітною інформацією орган поважної громадської інституції.

ЧЕРВЕНЬ

1 червня

180 років тому (1843) народився Микола Бобрецький, український зоолог, професор Київського університету та його ректор (1900—1907). Помер 24 вересня 1907 року.

110 років тому (1913) у Бабині на нинішній Рівненщині народився Микола Лівша, відомий діяч української еміграції в Південній Америці. Помер 20 лютого 1990 року в Буенос-Айресі (Аргентина).

2 червня

40 років тому (1978) у Сан-Дієго (США) помер Матвій Стахів, український правник, історик, суспільно-політичний діяч у Галичині. Дійсний член НТШ (з 1943 р.), у роки національно-визвольної революції старшина УГА. Народився 30 листопада 1895 року.

3 червня

105 років тому (1918) на переговорах у Києві з гетьманом Скоропадським керівник делегації Кубані Микола Рябовол поставив питання про приєднання цієї території до України.

100 років тому (1923) у Житомирі народився Ігор Шафаревич, видатний вчений-математик. Помер 19 лютого 2017 року в Москві.

90 років тому (1933) народився Костянтин Степанков, видатний актор. Помер 22 липня 2004 року.

5 червня

125 років тому (1898) народився Володимир Ярошенко (Воляр), український письменник, драматург, театрознавець. Репресований 1936 року. Помер 13 липня 1937 року.

120 років тому (1903) помер Йосип Мочутковський, український лікар-бактеріолог. Завідував інфекційним відділенням Одеської міської лікарні. Здійснив вдруге у світі дослід самозараження зворотним тифом (1876). Автор праць з бальнеології, невропатології та туберкульозу. Народився у 1845 році.

5—6 червня

30 років тому (1993) у Києві відбувся Другий Всесвітній конгрес українських політв'язнів та репресованих.

6 червня

160 років тому (1863) народився Євген Петрушевич, україн-

ський політичний діяч, депутат Віденського парламенту. У листопаді 1918 року очолив Українську Національну Раду у Львові. 13 листопада 1918 був обраний Президентом Західно-Української Народної Республіки, став головнокомандувачем Збройних сил цієї держави. Помер 29 серпня 1940 року в Берліні.

7 червня

180 років тому (1843) помер Маркіян Шашкевич, видатний український письменник, культурно-освітній діяч, представник українського романтизму. Найдіяльніший учасник "Руської трійці". Ініціатор видання альманаху "Русалка Дністровая". Народився 1811 року.

8 червня

165 років тому (1858) народився Олександр Рогоза, генерал-бунчужний, Військовий міністр в уряді гетьмана П. Скоропадського. У квітні 1919 року за відмову перейти на службу до Червоної армії розстріляний більшовиками.

120 років тому (1903) народився Володимир Фатальчук, український графік. Твори: оформлення та ілюстрації до книжок "Українські народні казки", "Лісова пісня" Лесі Українки, "Хмельницький" Івана Ле, "Кобзар" Тараса Шевченка, ювілейні медалі. Помер 20 лютого 1981 року у Києві.

9 червня

30 років тому (1993) у Києві презентовано перший том перевиданої за ініціативою НТШ у Львові десятитомної Енциклопедії українознавства (1955—1984).

10 червня

100 років тому (1923) у Солотвино на Закарпатті народився Роберт Максвелл, організатор і власник глобальної видавничої імперії BBC. Помер 5 листопада 1991 року в Іспанії.

35 років тому (1988) в газеті "Правда України" було опубліковано повідомлення Державної комісії, створеної для розгляду питань, порушених громадянами з числа кримських татар, в якому зазначалося, що знято всі обмеження щодо прав кримських татар і гарантовано їхню повну рівність з іншими радянськими громадянами.

11 червня

365 років тому (1658) під Полтавою гетьман Іван Вигов-

ський розгромив заколотників, очолюваних місцевим полковником Мартином Пушкарем і кошовим отаманом Запорозької Січі Яковом Барабашем.

80 років тому (1943) помер Олександр Рубан, український графік. Закінчив Київський художній інститут (у М. Бойчука, С. Налепинської-Бойчук). Художні твори: "Мисливець", "Селяни", "Зима" та ін. Народився 16 травня 1900 року у Києві.

70 років тому (1953) народився Віталій Білоножко, популярний виконавець естрадних пісень, народний артист України.

12 червня

105 років тому (1918) губернський з'їзд землевласників і хліборобів Таврії, що відбувся в Сімферополі, підтримав пропозицію щодо приєднання Криму до України.

105 років тому (1918) укладено попередню мирну умову між Українською Державою і радянською Росією.

80 років тому (1943) розпочався Карпатський рейд з'єднання партизанських загонів під командуванням С. Ковпака. Тривав до початку жовтня 1943 року.

50 років тому (1973) у Нью-Йорку помер відомий історик українського походження Георгій Вернадський. Народився 20 серпня 1887 року в Санкт-Петербурзі.

13 червня

35 років тому (1988) у Львові під час установчих зборів Товариства української мови відбувся перший в Україні багатотисячний мітинг.

14 червня

255 років тому (1768) відбулось визволення Умані від поляків гайдамацькими загонами під проводом Максима Залізняка та Івана Ґонти.

100 років тому (1923) народився Анатолій Щербак, український кінознавець, сценарист, канд. філол. наук. Помер у 1988 році.

35 років тому (1988) помер видатний хімік українського походження академік Василь Коршак. Народився у Високому на Чернігівщині 9 січня 1909 року.

16 червня

105 років тому (1918) у Києві відбувся Всеукраїнський зем-

ський союз, на якому звинувачено гетьмана Павла Скоропадського в намаганні реставрувати старий лад.

17 червня

70 років тому (1953) у Порубному на Буковині народився Іво Бобул, популярний український співак, композитор.

18 червня

105 років тому (1918) у Петрограді помер видатний біохімік Олександр Данилевський. Народився 3 січня 1839 року в Харкові.

95 років тому (1928) народився Сергій Плачинда, відомий український письменник. Помер 8 вересня 2013 року в Києві.

19 червня

170 років тому (1853) у Новому Виткові Радехівського повіту в Галичині народився Олександр Мишуга, видатний український співак. Помер 9 березня 1922 року в Німеччині.

20 червня

95 років тому (1928) у Покровському (тепер — Енгельс) відкрилася Перша конференція учителів-українців Республіки німців Поволжя, на яку прибули 24 педагоги.

20 червня — 1 липня

105 років тому (1918) відбувся Всеукраїнський церковний собор у Києві.

21 червня

140 років тому (1883) народився О. Мицюк, український державний діяч, міністр внутрішніх справ УНР. Помер на еміграції 30 грудня 1943 року.

23 червня

120 років тому (1903) народилася Марія Сельська, український живописець. Навчалася у краківській та віденській академіях мистецтв, в академії "Модерн" у Парижі. Художні твори: "Леся Українка", "Гуцульський пейзаж" та ін. Померла 3 лютого 1980 року.

24 червня

150 років тому (1873) народився Олександр Осецький, військовий діяч, в українській армії з 1917 р., у грудні 1918 — січні 1919 виконував обов'язки Військового міністра УНР. З 1920— голова військово-дипломатичної місії УНР у Бельгії. Останні роки жив у Франції. Помер 26 лютого 1937 року в Парижі.

150 років тому (1873) народився Іван Стешенко, український поет, громадський, політичний та державний діяч, член Цен-

тральної Ради, перший генеральний секретар освіти. Вбитий більшовицьким агентом у Полтаві 30 червня 1918 року.

110 років тому (1913) у Саскачевані (Канада) в українській родині народився Павло Юзик, сенатор канадського парламенту. Помер 1986 року.

110 років тому (1913) у Семенівці на Чернігівщині народився Василь Будник, перший керівник КБ "Південне" в Дніпропетровську. Помер 8 березня 2007 року в Дніпрі.

25 червня

125 років тому (1898) помер Микола Ярошенко, український живописець. Один з керівників і член Товариства пересувних виставок. Народився 1 грудня 1846 року.

26—29 червня

30 років тому (1993) у Києві відбувся Міжнародний конгрес українських студентів.

27—28 червня

360 років тому (1663) у Ніжині відбулась козацька (Чорна) рада, де було проголошено гетьманом Лівобережної України Івана Брюховецького (гетьманував до 1668).

29 червня

115 років тому (1908) помер Федір Вовк, етнограф, археолог, антрополог, автор багатьох праць з історії української обрядової культури, етнології. Народився 17 березня 1847 року.

110 років тому (1913) у Петербурзі народився Павло Раппопорт, дослідник давньоруської архітектури. Багато уваги присвятив дослідженню давніх міст, фортець, захисних споруд в Україні. Помер у 1989 році.

30 червня

Проголошення відновлення
Української держави у Львові 1941 року

Червень

355 років тому (1668) відбулось проголошення Петра Дорошенка гетьманом всієї України.

80 років тому (1943) відділи УПА під командою Омеляна Грабця знищили біля Житомира німецьку поліцейську школу.

І ХАТАЄВИЧ ПОСИПАВ ГОЛОВУ ПОПЕЛОМ
(до 90-річчя заборони Сталіна видавати аванс хлібом з нового врожаю)

Спроби на місцях щодо підтримки голодуючих нещадно присікалися кремлівською верхівкою. Скажімо, Сталін особисто приділив увагу зверненню передових бригадирів Дніпропетровської області, які напередодні жнив 1933 року звернулися із закликом до земляків-хліборобів: "Правління кожного колгоспу спільно з бригадирами до початку загальних жнив повинно вибрати найбільш високі місця, де швидше дозріває хліб, з тим, щоб швидше зібрати цю частину врожаю й швидше видати аванс колгоспникам".

Перший секретар Дніпропетровського обкому партії Мендель Хатаєвич, який брав діяльну участь у підготовці цього звер-

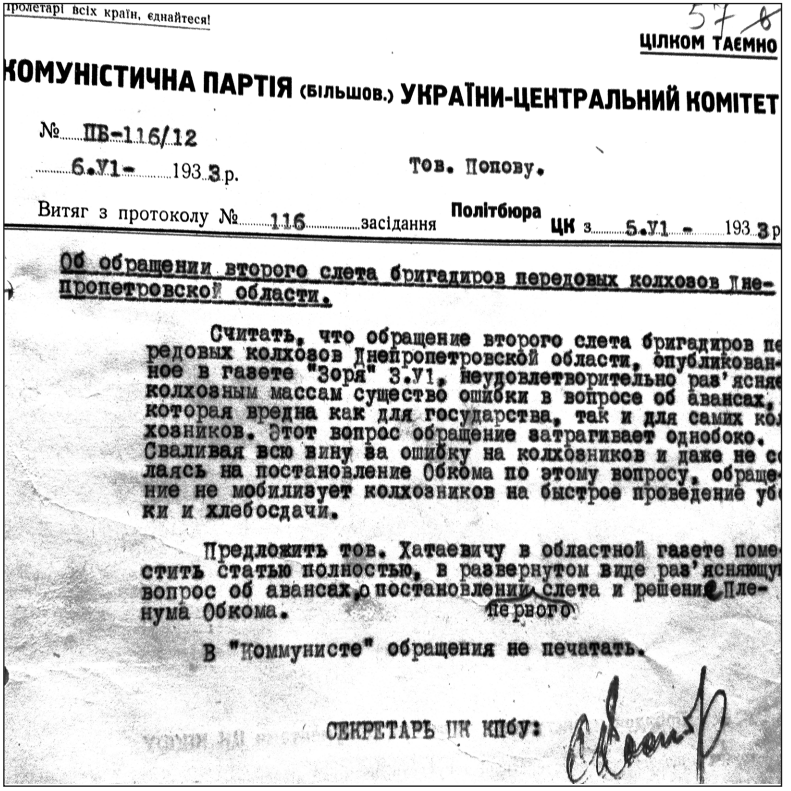

Пролетарі всіх країн, єднайтеся!

57 б

ЦІЛКОМ ТАЄМНО

КОМУНІСТИЧНА ПАРТІЯ (більшов.) УКРАЇНИ-ЦЕНТРАЛЬНИЙ КОМІТЕТ

№ ПБ-116/12

6.VI-1933 р.

Тов. Попову.

Витяг з протоколу № 116 засідання Політбюра ЦК з 5.VI-1933 р

Об обращении второго слета бригадиров передовых колхозов Днепропетровской области.

Считать, что обращение второго слета бригадиров передовых колхозов Днепропетровской области, опубликованное в газете "Зоря" 3.VI, неудовлетворительно раз'ясняет колхозным массам существо ошибки в вопросе об авансах, которая вредна как для государства, так и для самих колхозников. Этот вопрос обращение затрагивает однобоко. Сваливая всю вину за ошибку на колхозников и даже не сослаясь на постановление Обкома по этому вопросу, обращение не мобилизует колхозников на быстрое проведение уборки и хлебосдачи.

Предложить тов. Хатаевичу в областной газете поместить статью полностью, в развернутом виде раз'ясняющую вопрос об авансах, о постановлении первого слета и решении Пленума Обкома.

В "Коммунисте" обращения не печатать.

СЕКРЕТАРЬ ЦК КПбУ:

нення, чомусь вважав, що Сталін гаряче підтримає це звернення, коли підписував супровідний лист до вождя. Але глибоко помилився, бо Сталін побачив у цій ініціативі спробу розкрадання зерна на місцях ще до виконання плану хлібоздачі.

Гнів кремлівського тирана був таким немилосердним, що на ранковому засіданні пленуму Дніпропетровського обкому 25 травня 1933 року перший секретар обкому Хатаєвич заявив, що з його боку "это была непростительная серьезная политическая ошибка, которая подверглась суровой критике со стороны ЦК ВКП (б) и со стороны тов. Сталина".

Треба було, очевидно, бачити вирази присутніх у залі підлеглих всесильного для них Хатаєвича, перед якими він себе ось так змушений був принижувати, посипаючи голову попелом.

Після такої реакції Сталіна перестрашені були і в політбюро ЦК КП (б) У: 6 червня 1933 року воно зобов'язало першого секретаря Дніпропетровського обкому партії Хатаєвича помістити в обласній газеті розгорнуте роз'яснення щодо шкідливості видачі авансів.

Зрозуміло, що та дніпропетровська ініціатива, яка могла б врятувати тисячі голодних українців, зазнала краху, а сам Хатаєвич пережив нелегкі хвилини в своєму житті, коли його доля залежала від настрою господаря Кремля.

ЧОРНЕ ЛІТО УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІЇ
(до 90-річчя наймасовішої смертності від Голодомору-геноциду в Україні)

Незвично велика смертність українського селянства з весни 1932 року ще більше посилилася восени, коли влада почала вигрібати весь хліб. А після новорічної сталінської директиви про вилучення всього їстивного в так званих злісних нездатчиків зерна, Голодомор остаточно накрив своїми чорними крилами всю Україну.

Смертність в українському селі настільки виросла, що вже взимку не встигали реєструвати померлих. Скажімо, в Сквирському районі Київської області з 1 січня до 1 березня 1933 року за звітними даними померло 802 особи, тоді як перевір-

кою встановлено, що вже станом на 15 січня тут було зафіксовано 1.773 смертельних випадки. У сусідньому Володарському районі звітують на 1 березня про 742 смерті, а насправді там уже померло понад 3.000 голодних людей.

Але ще більша смертність стала фіксуватися навесні, вона зростала і в квітні й травні. Але свого піку досягла в червні. Наприклад, ось такою вона виявилася 1933 року в селі Їсківці нинішньої Полтавської області:

	І кв.	**Квіт.**	**Трав.**	**Черв.**	**Лип.**	**Серп.**	**Верес.**	**IV кв.**	**За рік**
До 1 року	3	1	1	5	4	0	1	3	18
1 рік	1	0	0	3	1	1	0	1	7
2	1	1	6	12	4	1	0	1	26
3	0	0	1	2	1	2	0	1	7
4	1	0	2	9	4	1	0	0	17
5	0	0	3	9	5	1	0	1	19
6	0	0	2	7	6	2	1	0	18
7	0	1	4	10	11	0	0	0	26
8	0	1	1	11	4	1	0	0	18
9	0	1	1	10	2	0	0	0	14
10	0	0	1	10	10	0	0	0	21
11	0	0	0	4	3	0	0	0	7
12	0	0	0	9	9	1	0	0	19
13	1	0	0	3	1	0	0	0	5
14	0	0	0	3	3	0	0	0	6
15	0	0	1	5	1	1	0	0	8
16	0	0	1	7	2	0	0	0	10
17	0	0	3	2	2	0	0	0	7
18	0	0	1	5	1	0	0	0	7
19	0	0	1	0	2	1	0	0	4
20—29	1	1	2	20	13	3	0	0	42
30—39	0	3	4	9	15	1	1	0	33
40—49	2	1	9	17	14	0	0	0	43
50—59	3	2	6	17	11	1	1	3	44
60—69	4	3	8	11	14	3	2	1	46
70—79	6	1	5	14	5	2	0	5	36
80—89	1	2	4	3	3	1	0	1	15
90 і більше	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Разом	**24**	**18**	**67**	**217**	**151**	**21**	**6**	**17**	**521**

Звичайно, це далеко не повна реєстрація померлих від Голодомору, але вона дає можливість бачити відповідну тенденцію наростання піку великої трагедії українства. До речі, подібною була ситуація і в населених пунктах інших областей, де збереглася статистика. Так, у селах Вінницького району однойменної області бачимо такі ж наслідки: у травні в Сокиринцях померло 37 мешканців (народилася лише 1 дитина), у червні жертв було — 78 (народжень не зафіксовано).

Подібні тенденції виявилися в більшості регіонів України. Особливо наочні результати засвідчуються документами, що збереглися в Державному архіві Київської області. Ці матеріали переконливо демонструють закономірність розвитку смертоносної хвилі з початком літа 1933 року по всіх районах даного регіону. А вони тоді входили не тільки до нинішньої Київщини, а й Вінницької, Житомирської, Черкаської та Кіровоградської областей. Бачимо з пропонованої таблиці, як з місяця в місяць зростає зареєстрована смертність до початку літа і як вона завдає найбільшого удару в червні й липні. І лише після жнив починає різко спадати.

Райони	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**	**8**	**9**	**10**	**11**	**12**	**Разом у 1933 році**
Андрушівський	140	230	495	914	1463	2013	2083	514	133	92	103	78	8258
Бабанський	162	225	656	1129	2069	2322	1840	290	154	123	80	74	9124
Базарський	54	53	96	124	238	413	464	129	69	85	69	68	1862
Баранівський	61	87	128	204	277	556	632	286	86	56	46	75	2494
Барашівський	81	125	365	440	598	641	724	152	56	41	48	41	3312
Баришівський	192	271	578	840	1721	3433	1443	370	154	106	104	132	9344
Боришпільський	161	222	371	552	1044	1615	754	416	173	140	138	153	5739
Білоцерківський	261	675	1596	1455	1797	2003	1654	423	97	82	219	309	10570
Богуславський	252	589	1653	1767	2762	4082	2838	1363	402	240	193	117	16118
Бородянський	69	103	122	180	376	569	569	162	84	63	61	88	2446
Брусилівський	135	167	355	395	721	1563	1191	267	491	119	99	200	5702
Буцький	202	604	1272	1227	2338	2919	1279	361	92	73	103	50	11020
Васильківський	288	497	892	720	1297	1742	1181	691	241	150	171	152	8022
Вищедубечанський	71	65	143	138	228	569	410	132	95	54	56	107	2068
Володарський	309	829	1734	1333	1372	1567	1027	91	30	14	16	13	8335
Володарсько – Волинський	158	170	228	356	485	543	585	257	118	157	90	109	3256
Гельм'язівський	177	434	840	1260	1651	2356	1393	283	212	90	40	64	8800
Городницький	32	35	55	68	78	248	250	57	51	35	28	60	997
Димерський	75	82	102	122	168	418	363	113	68	57	49	67	1684
Ємільчинський	131	109	186	269	307	550	762	147	142	106	105	129	2943
Жашківський	79	154	288	398	846	1038	1149	689	289	135	72	60	5189
Житомирський	50	88	128	110	212	341	313	102	65	77	58	49	1593
Звенигородський	141	219	652	952	1895	2123	1505	349	97	362	47	58	8400
Златопільський	60	79	204	524	717	1269	1051	655	136	35	72	63	4871
Золотоніський	109	170	293	507	875	1573	1358	369	151	72	90	73	5640

Іванківський	83	69	110	142	259	442	629	144	90	93	58	92	2211
Кагарлицький	109	217	564	635	1058	1305	1037	260	136	59	210	194	5784
Кам'янський	186	249	724	1200	2428	2922	2065	740	271	196	118	113	11212
Канівський	156	223	704	859	1765	2544	1795	251	211	260	71	64	8903
Київський	383	460	794	858	953	1757	1376	554	341	253	246	2778	8252
Коростенський	166	160	259	310	474	1092	1099	304	162	118	84	103	4331
Коростишівський	75	88	105	137	186	277	507	158	108	66	63	104	1874
Корсунський	130	151	394	606	1486	2191	1057	338	150	79	48	62	6692
Лисянський	165	265	681	1228	2254	2421	1486	226	120	62	34	50	8990
Лугинський	78	95	138	139	184	420	413	87	51	36	23	95	1759
Макарівський	115	117	222	241	400	933	769	221	164	89	106	73	3450
Малинський	167	208	639	629	887	1124	609	189	140	137	145	148	5022
Мархлевський	49	61	186	216	264	546	351	94	109	65	91	42	2034
Монастирищенський	150	245	674	929	1677	2531	1657	341	297	62	43	58	8664
Народицький	121	85	137	105	119	273	297	132	69	55	74	65	1532
Новоград-Волинський	118	118	204	354	426	864	723	217	158	100	87	120	3489
Обухівський	224	401	1072	1024	1288	2104	1286	361	136	111	98	90	8195
Овруцький	171	126	180	199	300	675	700	301	174	178	139	101	3244
Олевський	89	83	100	96	99	260	295	187	68	53	76	69	1475
Оратівський	107	227	691	677	1900	1953	1412	292	95	79	25	33	7491
Переяславський	310	557	1313	1548	2412	3298	1583	852	330	267	248	190	12823
Ім. Петровського	168	254	572	986	1684	2317	1819	864	562	129	227	215	9797
Плисківський	132	299	771	1087	1469	2036	1364	451	251	21	29	65	7975
Погребищенський	133	287	631	918	1482	2118	1020	218	380	60	118	112	7477
Попільнянський	134	294	989	1211	1963	3276	2286	535	104	73	93	143	11101
Потіївський	73	79	116	162	223	596	661	137	123	72	63	65	2370
Пулинський	66	62	137	177	230	319	381	127	136	102	36	48	1811
Радомишльський	79	125	151	221	370	749	647	284	101	103	91	53	2974
Ржищівський	193	430	1190	1268	1887	2115	1548	763	352	752	65	67	10630
Розважівський	90	68	161	311	617	886	823	195	89	84	97	71	3492
Рокитянський	253	453	1438	1571	2178	2816	1551	271	150	100	71	106	10958
Ружинський	162	234	658	1198	2014	3829	2537	307	404	290	384	246	12258
Сквирський	251	574	1425	1350	1928	2990	1554	560	929	467	310	463	12801
Словечанський	117	98	164	121	121	321	490	141	85	52	53	63	1826
Смілянський	174	273	735	944	1836	3031	1608	622	318	87	139	117	9884
Ставищенський	177	431	795	1294	1838	2933	1971	504	58	67	66	45	10179
Тальнівський	182	293	567	860	1823	2670	1560	255	208	187	70	99	8774
Таращанський	126	324	730	1037	2137	2219	1698	268	101	54	57	36	8787
Тетіївський	151	529	1767	1735	2783	2891	1667	294	66	41	34	42	12000
Троянівський	98	153	293	420	740	1081	1008	244	100	78	53	58	4326
Уманський	243	429	1070	1227	2072	2584	970	312	175	75	56	66	9279
Фастівський	149	339	738	901	1236	1341	899	456	183	60	35	63	6400
Хабнянський	63	58	114	187	331	1002	612	201	90	82	165	146	3051
Христинівський	107	132	387	413	1045	1070	657	194	87	73	84	35	4284
Черкаський	102	196	712	1321	1471	1993	993	384	267	329	191	97	8056
Черняхівський	92	60	210	259	370	669	643	284	163	111	142	86	3089
Чигиринський	154	155	282	384	790	1910	1218	539	244	142	88	171	6077
Чорнобаївський	153	190	439	632	1189	2254	1959	523	271	131	123	121	7985
Чорнобильський	140	123	130	175	157	341	443	220	98	85	105	121	2138
Шполянський	154	221	414	857	1845	2001	1304	367	270	102	129	117	7781

Ярунський (даних не виявлено)

Таким чином, найбільше лихо спіткало Україну саме в червні 1933-го. Але й липень додав свого страшного результату. Відтак це літо воістину було чорним для нашої нації.

БЕЗ КОМУНІСТИЧНОГО ПРИВІТУ
(до 80-річчя початку карпатського рейду партизанського з'єднання Сидора Ковпака)

Партизанка — помітне явище в українській історії періоду Другої світової війни. Вона вилонювалася з тих самодіяльних спочатку боївок, котрі змушені були організовуватися в середовищі націоналістичного підпілля для захисту мирного населення від терору гітлерівських окупантів і які, зрештою, стали фундаментом для створення Української Повстанської Армії. А вона вже мала викристалізуватися дієвою збройною силою в боротьбі за відродження незалежної держави рідного народу.

У той же час до партизанських формувань більшовицький режим відніс ті свої відділи, які повинні були б здійснювати диверсії у тилу ворога, розладнуючи комунікації, й розгортати антигітлерівську агітацію. Ці загони й з'єднання підпорядковувалися Центральному штабові партизанського руху в Москві й залучалися до виконання завдань командування Червоної армії.

Одне з таких, яке зовсім не стосувалося захисту мирного населення, — рейди в західноукраїнські терени, де комуністичне підпілля й радянський партизанський рух не мали особливого поширення, для того, щоб якраз і перенести туди присутність останнього. А ще одним з важливих його завдань було не допустити розвитку українського націоналістичного руху та його збройної сили — УПА, котра на літо 1943 року зміцнилася на Волині.

Ось чому ті радянські партизанські з'єднання, які творилися на Наддніпрянщині, і які значною мірою забезпечувалися з-за лінії фронту, одержали наказ передислокуватися на захід, аби не тільки непокоїти тилові комунікації гітлерівців, а й по-справжньому воювати із загонами УПА.

Скажімо, загони Чернігівського партизанського з'єднання, які не змогли захистити від ворога вщент зруйновану ним Корюківку, пішли на Волинь. Туди ж направилися радянські партизани Київщини, Житомирщини. А сумському партизанському з'єднанню під командуванням Сидора Ковпака доручили

№ 3412
пол. 28.6.43 17.00
зак 29.6.43 00.10
Двр ск 50
р 22486

403

тт.КОВПАКУ и РУДНЕВУ.

Получил сообщение, что Вы 12 июня вышли на выполнение боевого задания по плану, утвержденному тов.Сталиным.

Желаю Вам, партизанам и партизанкам Вашего соединения, боевых успехов.

~~С коммунистическим приветом~~ -

Н.ХРУЩЕВ.

"20" июня 1943 года.

№ 2285рц

пройти через Волинь і Галичину аж у Карпати. І це доручення надійшло особисто від Сталіна.

У щоденнику комісара ковпаківського з'єднання Семена Руднєва детально розповідається, як вели себе його партизани. Він пише, що яких великих зусиль йому довелося докласти, аби зупинити настирливість Ковпака розстріляти з гармат одне з волинських сіл тільки за те, що воно націоналістичне…

До речі, керівник УРСР Микита Хрущов, благословляючи це з'єднання в похід, викреслив з привітання слова "З комуністичним привітом".

ЛИПЕНЬ

1 липня

105 років тому (1918) гетьман Павло Скоропадський затвердив закон про запровадження в середніх загальноосвітніх навчальних закладах 350 іменних стипендій для бідних учнів-українців: імені Григорія Сковороди, Івана Котляревського, Гребінки, Семена Гулака-Артемовського, Тараса Шевченка, Миколи Костомарова, Пантелеймона Куліша, Марка Вовчка, Стороженка, Михайла Драгоманова, Івана Нечуя-Левицького, Степана Руданського, Михайла Старицького, Бориса Грінченка, Івана Франка, Михайла Павлика, Івана Карпенка-Карого, Марка Кропивницького, Лесі Українки, Михайла Коцюбинського, Павла Чубинського, Миколи Лисенка. Володимира Антоновича, Павла Житецького, Шерстюка, Костя Михальчука й Олександра Русова.

105 років тому (1918) в Кам'янці-Подільському засновано університет.

80 років тому (1943) біля Знаменівки Новомосковського району Дніпропетровської області, не бажаючи здатися гітлерівцям, застрілився галичанин на псевдо "Петро Ворон", котрий очолював місцеве націоналістичне підпілля.

2 липня

105 років тому (1918) народився Всеволод Рождественський, український композитор і диригент, засл. діяч мистецтв УРСР. Автор симфоній, муз. комедій "За двома зайцями", "Жайворонки" та ін. Помер 3 березня 1985 року.

3 липня

140 років тому (1883) у Львові було засновано перший споживчий кооператив у Галичині "Народна торговля".

120 років тому (1903) народився Василь Хмелюк, український живописець і поет. Навчався у Краківській Академії мистецтв. Закінчив Українську студію пластичних мистецтв у Празі. З 1928 р. — у Парижі. Автор сільських краєвидів, натюрмортів, портретів. У Празі видав три збірки поезій. Помер 2 листопада 1986 року в Парижі.

4 липня

160 років тому (1863) народився Юліан Панькевич (псевдо-

нім — Простен Добромися), український живописець і графік. Помер у 1933 році в Харкові.

80 років тому (1943) в Дітройті американські українці виступили з відозвою про підтримку створення в повоєнному світі на всіх українських землях незалежної держави.

5 липня

125 років тому (1898) у Києві народилася Ірина Стешенко, відома українська письменниця, перекладач на українську з багатьох мов. Померла 1988 року.

40 років тому (1983) Посольство СРСР у Канаді звернулося з нотою протесту до МЗС Канади у зв'язку з наміром Едмонтонського відділу українців Канади встановити пам'ятник жертвам Голодомору в Україні в 1932—1933 роках.

5—12 липня

105 років тому (1918) під керівництвом Леніна у Москві відбувся І з'їзд Комуністичної партії (більшовиків) України.

6 липня

110 років тому (1913) народився Валентин Даниленко, український археолог, дослідник культур неоліту і доби міді України, відкривач численних археологічних пам'яток та автор широковідомих наукових публікацій. Помер у 1982 році.

7 липня

100 років тому (1923) у Празі відкрито Український високий педагогічний інститут ім. М. Драгоманова, директором якого став Леонід Білецький.

90 років тому (1933) помер Володимир Ольшевський, військовий діяч, який після утворення Центральної Ради брав участь у формуванні національних збройних сил України, призначався на командні пости Армії УНР. Народився у 1870 році.

8 липня

160 років тому (1863) був виданий Валуєвський циркуляр про заборону україномовних книжок духовного і навчального змісту (в тому числі для початкового читання народу). Першими під заборону потрапили підготовлені до друку твори М. Костомарова та схвалений Академією наук український переклад Євангелія П. Морачевського.

115 років тому (1908) народився Прокіп Гаркавий, український селекціонер, академік ВАСГНІЛ. Створив зимостійкі сорти ячменю, що й нині висіваються в Україні. Помер 1 квітня 1984 року.

95 років тому (1928) помер Феофіл Яновський, український терапевт, професор Київського та Новоросійського університетів, академік УАН. Створив школу українських терапевтів. Народився 24 червня 1860 року.

85 років тому (1938) народився Леонід (Лесь) Танюк, український режисер, театрознавець, перекладач, громадський діяч, народний депутат України кількох скликань. Працював у театрах Львова, Одеси, Харкова, Києва, Москви. З 1992 — голова Спілки театральних діячів України. Помер 18 березня 2016 року в Києві.

9 липня

155 років тому (1868) у Бирючах Воронезької обл. народився Володимир Ласкарєв, геолог. Дослідив неогенові та четвертинні відклади Південно-Західної частини України. Помер 10 квітня 1954 року.

90 років тому (1933) колегія Наркомату освіти РСФРР підтвердила раніше видану директиву щодо переходу до 1 вересня всіх українізованих шкіл на російську мову.

10 липня

105 років тому (1918) київське православне духовенство зняло анафему з гетьмана Івана Мазепи.

12 липня

140 років тому (1883) в Угневі на нинішній Львівщині помер прогресивний громадський діяч, перший збирач і дослідник фольклору лемків Іван Бірецький. Народився в Кальниці Сяноцького повіту 1815 року.

115 років тому (1908) народилась Віра Білай, український ботанік-міколог, чл.-кор. НАН України. Разом з М. Підоплічком створила та впровадила в медичну практику антибіотик мікроцид. Померла 12 червня 1994 року.

14 липня

120 років тому (1903) розпочався загальний страйк в Ук-

раїні, активну участь в якому брали робітники Києва, Катеринослава, Єлисаветграда, Одеси, Миколаєва, Керчі, Севастополя. Завершився 14 серпня 1903 року.

15 липня

100 років тому (1923) народився Сергій Висоцький, український дослідник історії та культури давньоруських міст, зокрема історії Києва. Відкривач ранньої руської абетки в Софії Київській, автор реконструкції Золотих Воріт. Доктор історичних наук, лауреат низки державних премій. Помер 19 грудня 1998 року у Києві.

100 років тому (1923) у Києві народилася Алла Сміленко, українська дослідниця археологічних пам'яток культури давніх слов'ян, доктор історичних наук. Померла 22 вересня 2006 року.

17 липня

135 років тому (1888) в Бучачі на нинішній Тернопільщині народився Йосиф Агнон, лауреат Нобелівської премії з літератури. Помер 17 лютого 1970 року в Єрусалимі.

95 років тому (1928) на організованій Москвою нараді в Катеринодарі було визнано, що "кубанська говірка в науковому відношенні є чисто українською і навіть в більшій мірі, ніж в місцевостях У.С.С.Р." і ухвалено українізувати школу і радянський апарат "прискореним темпом".

85 років тому (1938) у радянській тюрмі розстріляно Василя Різниченка (Різникова), українського історика-популяризатора, бібліографа, демографа. Починаючи з 1915 р., друкував численні краєзнавчі та історичні розвідки (зокрема, "Проект українського університету в Батурині", "З минулого Батурина", "Батуринський шлях"). Розпочав видавати серію життєписів, шо мала скласти біографічний словник діячів Конотопщини. У роки революції заснував у Києві власне видавництво. У 1920—1930 рр. працював старшим науковим співробітником в Інституті демографії АН УСРР. У лютому 1938 року був заарештований і розстріляний. Народився 28 січня 1892 року.

65 років тому (1958) ухвалено рішення Ради Міністрів УРСР про скорочення з 1959 року 8 з 40 наявних в Україні монастирів, у тому числі Києво-Печерської лаври в Києві, Михайлів-

ського жіночого монастиря в Одесі, чоловічого монастиря у Сумській області.

35 років тому (1988) у Ленінграді помер видатний організатор оборонної промисловості, нарком танкової промисловості СРСР в роки Другої світової війни Ісаак Зальцман. Народився 9 грудня 1905 року в Томашполі на Вінниччині.

30 років тому (1993) у Торонто помер видатний український художник Мирон Левицький. Народився у Львові 1903 року.

18 липня

410 років тому (1613) помер Київський уніатський митрополит Іпатій Потій. Народився 1541 року.

19 липня

110 років тому (1913) померла Леся Українка, велика українська поетеса, громадська діячка. Створила понад 20 драматичних творів, поезії покладено на музику, створено балет, оперу, знято фільми за її творами. Народилася 13 лютого 1871 року.

20 липня

145 років тому (1878) народився Ілля Шульга, український живописець. Твори: "Козача розвідка", "Т. Шевченко на етюдах", "Вечорниці" та ін. Репресований 1937 року.

135 років тому (1888) у селі Синьків Радехівського повіту в Галичині народився Юліан Павликовський, відомий громадський діяч. Помер 28 грудня 1949 року у Мюнхені.

120 років тому (1903) в Олександрівському на Полтавщині народився Отто Бадер, дослідник археологічних пам'яток Криму, Поволжя і Приуралля, автор 250 наукових публікацій. Помер 1980 року.

85 років тому (1938) у Сан-Франциско в родині українських емігрантів Захаренків народилася дочка Наталя, згодом відома як видатна американська актриса Наталі Вуд. Померла 29 листопада 1981 року.

22 липня

135 років тому (1888) у Новій Прилуці на нинішній Вінниччині народився Зельман Ваксман, лауреат Нобелівської премії в галузі фізіології та медицини. Помер 16 серпня 1973 року в США.

120 років тому (1903) помер Корнило Устиянович, український живописець, письменник, громадський діяч. Автор історичних поем "Вадим", "Святослав Хоробрий", трагедій "Олег Святославович Овруцький" та ін. Редагував та ілюстрував сатиричний журнал "Зеркало" (1882—1883). Народився у 1839 році.

25 липня

80 років тому (1943) неподалік Житомира у бою з школою німецької жандармерії відділом УПА вбито 83 окупанти.

26—28 липня

375 років тому (1648) відбувся розгром козацькими полками Максима Кривоноса польського війська Яреми Вишневецького під Старокостянтиновом.

27 липня

170 років тому (1853) у Житомирі народився Володимир Короленко, видатний письменник. Помер 25 грудня 1921 року в Полтаві.

28 липня

105 років тому (1918) у Більманці (нині — Кам'янка на Запоріжжі) народився Григорій Кисунько, генеральний конструктор радянської протиракетної оборони. Помер 11 жовтня 1998 року в Москві.

95 років тому (1928) у Львові народився Олександр Скоцень, відомий український футболіст. Помер 2003 року в Торонто.

75 років тому (1948) помер Григорій Світлицький, український живописець, нар. художник УРСР. Народився 15 вересня 1872 року в Києві.

29 липня

235 років тому (1788) катеринославський генерал-губернатор Григорій Потьомкін доповідав Катерині II, що під час здобуття узбережжя Чорного моря російський флот складався "з 200 менших гребних суден, в кожному по 60 запорожців... цими суднами керують запорожці, котрих є тепер 20.000 на чолі з їх отаманом Сидором Білим".

125 років тому (1898) у Романові Львівського воєводства народився Ісидор Рабі, лауреат Нобелівської премії з фізики. Помер 11 січня 1988 року в Нью-Йорку.

30 липня

85 років тому (1938) народився Богдан Ребрик, відомий громадсько-політичний діяч.

30 років тому (1993) у Мюнхені помер видатний український громадсько-політичний діяч Атанас Фіголь. Народився 11 травня 1908 року.

31 липня

70 років тому (1953) у Москві помер видатний хімік українського походження Микола Зелінський. Народився в Тирасполі Херсонської губернії 6 лютого 1861 року.

Липень

350 років тому (1673) відбулись походи запорозьких козаків на чолі з Іваном Сірком на турецькі фортеці Очаків та Ізмаїл.

35 років тому (1988) у США помер відомий український художник Володимир Мошинський. Народився 18 червня 1895 року в Турбові на Київщині.

Липень—серпень

80 років тому (1943) на Волині відбувся перехід збройних загонів Тараса Бульби-Боровця в УПА.

"НЕДОЦІЛЬНІСТЬ ПРОВЕДЕННЯ ПРОБНОЇ ЯВКИ"
(до 90-річчя примусового залучення семирічних дітей до навчання в початковій школі)

Уже з березня 1933 року різко зросла смертність учнів початкових класів українських шкіл. Особливо ці втрати були помітні серед першокласників як найменш підготовлених до недоїдання, що поширилося через вилучення запасів продовольства як покарання українських селян за невиконання непосильних хлібозаготівель. Зрозуміло, що жертвами Голодомору ставало і все більше дошкільнят, у першу чергу восьмирічних, які мали вперше прийти 1 вересня до школи.

Усвідомлюючи про небезпеку величезної некомплектності шкільних класів з вересня 1933 року, нарком освіти УСРР Володимир Затонський заздалегідь ініціює облік дітей не тільки 1925 року народження, які 1 вересня мають прийти в 1 клас, а й тих, хто народився 1926, — кому до школи йти в 1934 році, а також усіх, хто досі не був охоплений школою.

У своїй інструкції з цього приводу Затонський вказував: "Переписом треба охопити дітей, що їм на 1 /І-33 року було повних 8 років, а також тих, що їм на 1 вересня буде 7 років, цебто народження 1925 року та 1926 року. При переписі дітей батьків повідомляється, що привести до школи дитину для запису треба з 1-го по 20 травня".

Однак керівники влади на місцях у більшості не прозвітували про виконання цієї директиви, оскільки були розгублені катастрофічною втратою дітей і з початком літніх місяців і ніяк не могли передбачити наслідки дитячої смертності до початку навчального року. У Київській області за даними з 36 районів на початок липня 1933 року у початкових школах уже офіційно недорахувалися 16.668 учнів (з 109.135), у семирічних — 40.824 (з 244.056), десятирічках — 956 з 5262. А в цілому по області вибуло понад 100 тисяч, що, як сигналізувала до наркома освіти УСРР Затонського член колегії Прянишникова, "заставляет бить тревогу".

Тож Київський облвиконком 2 липня 1933 року навіть ухвалив спеціальне рішення "Про неподачу окремими районами відомостей про наявність дітей 1926—1921 р. р. для плянування

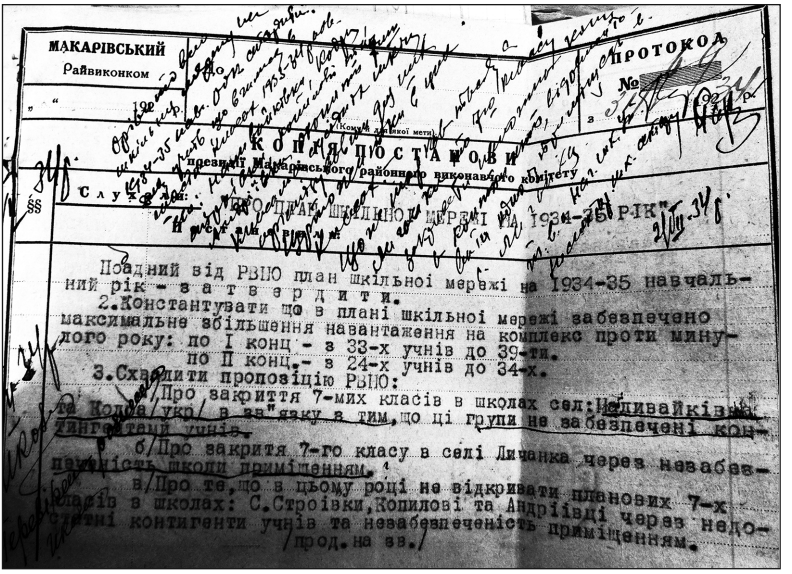

МАКАРІВСЬКИЙ
Райвиконком
"" 193 р.
ПРОТОКОЛ
№ 3 193 р.
(Комісія для якої мети)
КОПІЯ ПОСТАНОВИ
президії Макарівського районного виконавчого комітету
Слухали:
§§
ПЛАН ШКІЛЬНОЇ МЕРЕЖІ НА 1934-35 РІК
Постановили:
Подати від РВЮ план шкільної мережі на 1934-35 навчальний рік - з а т в е р д и т и.
2.Константувати що в плані шкільної мережі забезпечено максимальне збільшення навантаження на комплекс проти минулого року: по I конц - з 33-х учнів до 39-ти.
по II конц.- з 24-х учнів до 34-х.
3.Схвалити пропозицію РВЮ:
а/Про закриття 7-мих класів в школах сел:Неливайківки та Колда /укр/ в зв"язку з тим,що ці групи не забезпечені контингентами учнів.
б/Про закриття 7-го класу в селі Личанка через незабезпеченість школи приміщенням.
в/Про те,що в цьому році не відкривати планових 7-х класів в школах: С.Строївки,Копилові та Андріївці через недостатні контигенти учнів та незабезпеченість приміщенням.
/прод. на зв./

мережі до нового навчального року". З огляду на те, що термін подачі цих звітних документів минув ще 20 квітня, було оголошено суворі догани з попередженням завідуючим відділами народної освіти Барашівського, Бородянського, Брусилівського, Васильківського, Овруцького, Потіївського, Ружинського й Тетіївського районів, а в Таращі їхній колега був знятий з роботи.

Водночас кожний район мав внести свої пропозиції щодо оптимізації шкільної мережі з огляду на велику дитячу смертність насамперед дошкільнят. Обласна комісія щодо оптимізації мережі шкіл на місцях негайно розпочала заслуховувати райони. Наприклад, 14 липня було ухвалено ось таке рішення по Христинівському району:

"1. Однокомплектну школу с. Свинарки закрити. Дітей I групи, що мають повних 8 років (8 учнів) та дітей другої групи (14 учнів) приєднати до Талалаївської школи.

2. До Викторівської школи наступного року прийому не робити до I групи. Залучити всіх дітей 7 та 8 років до I групи цього року.

3. У Верхнявській ФЗС на 111 учнів першої групи запланувати дві групи (замість трьох, що їх запроектував РВЕО). В разі

набереться повний комплект ще однієї рупи (не менше 42 на групу) — дозволити открити третю першу групу.

4. Сичівська ШКМ — 7 групу приєднати до Івангородської 7 групи.

5. Шельпахівська ШКМ — 7 групу приєднати до Ягубецької ШКМ.

6. Доручити РВНО перевірити облік дітей росіян, і коли внаслідок перевірки виявиться відповідний контингент учнів, — відкрити комплект".

А в Таращі вирішили не робити набору перших класів у кількох школах — Маковецькій та Лісовицькій початкових і Таращанській семирічній, а там, де вони функціонуватимуть, добирати до комплекту в 45 учнів дітей семирічного віку, в тому числі залучати з сусідніх сіл, як це було ухвалено щодо Веселокутської. Усього ж по району кількість класів було зменшено на 14.

В архівних фондах збереглися матеріали з окремих областей, де порахували навесні 1933 року тих дітей1925 і 1926 років народження, які могли 1 вересня сісти за парти. Наприклад, у тодішній Вінницькій області таких виявилося (без Дунаєвецького району) 188.302. Разом з тим необхідно було посадити за парти тих уродженців 1921—1924 років, які зовсім не вчилися, — 14.436 і тих, хто вчився, але покинув навчання, — 17. 303.

Намагалися докинути в цьому процесі свої 5 копійок і лідери українського комсомолу. Зокрема, 13 серпня 1933 року секретар ЦК ЛКСМУ Андреєв запропонував секретарям ЦК КП (б) У Попову і Любченку провести 25 серпня 1933 року "День школи" як день пробної явки дітей у школи, як день перевірки готовності шкіл, учнів до нового навчального року". Однак партійний штаб чітко усвідомив, яким скандалом може обернутися ця ініціатива, коли виявиться, що багато дітей узагалі ніколи не зможуть сісти за парти, бо вже лежать у сирій землі. Тож резолюція гласила "про недоцільність проведення пробної явки".

Необхідно додати, що висока смертність дошкільнят у 1933-му даватиме знати про себе і в наступні роки. Так, не набрали учнів 1934 року до 1 класу в Перевізьку початкову і Княжицьку

неповносередню школу Васильківського району Київської області. В цьому ж районі така ж ситуація склалася з наповненням 1 класу в Жорнівську початкову.

Водночас смертність школярів старших вікових груп впливала на розгортання мережі неповно середніх шкіл. Так, Макарівський райвиконком своєю ухвалою від 1 липня 1934 року стверджував, що через відсутність дітей виникла потреба закрити сьомі класи в Наливайківці й Кодрі, а в Строївці, Андріївці та Копилові немає можливості відкрити їх, хоч раніше намічалося.

Ця проблема набула особливої гостроти з початком 1938—1939 навчального року. Так, 434 сільські школи України навіть не набрали учнів до першого класу, бо не виявилося по 10 дітей 1930 року народження у відповідних населених пунктах, що могло давати підставу для відкриття прийому за тодішніх умов. При цьому доречно нагадати: до Голодомору 1932—1933 років початкові класи нараховували навіть до 50 дітей в одному.

У 30 районах Чернігівської області в 99 початкових школах узагалі не було перших класів у зв'язкуз тим, що дітей в селах менше 10. Через це не вчилися й інші 1550 восьмиліток. З цієї ж причини не навчалося 2200 дітей 9—10-річного віку.

Ось чому в українських школах після 1933 року не проводилися так звані пробні явки.

СЕРПЕНЬ

1 серпня

180 років тому (1843) у Високому на Лемківщині народився відомий педагог, історик і громадський діяч Матвій Астряб. Помер 18 січня 1925 року в Лубнах на Полтавщині.

150 років тому (1873) народився Християн Раковський, учасник болгарського і румунського соціалістичних рухів, політичний і державний діяч УСРР. З січня 1919 до липня 1923 року (з перервами) очолював уряд радянської України. Розстріляний в Орловській в'язниці 11 вересня 1941 року.

55 років тому (1968) у Бостоні (США) померла активна діячка українського національно-визвольного руху Тамара Петрів. Народилася в Житомирі.

2 серпня

135 років тому (1888) народився Кость Буревій, український письменник, літературознавець. Розстріляний більшовиками 17 грудня 1934 року.

25 років тому (1998) померла відома громадсько-політична діячка Ніна Строката. Народилася 31 січня 1926 року.

3 серпня

100 років тому (1923) народилася Галина Ковпаненко — український археолог, дослідниця культур ранньої залізної доби України. Відкрила багато скіфських та сарматських поховань. Померла в Києві 24 березня 2013 року.

4 серпня

100 років тому (1923) у Станіславові (нині — Івано-Франківськ) народився відомий винахідник Володимир Мальків. Помер 2001 року в Канаді.

55 років тому (1968) помер Олександр Загродський, український військовий діяч періоду визвольних змагань 1917—1921 років. Брав участь в обороні Києва від більшовицьких частин Муравйова у січні 1918 року. Командир полку в період Гетьманату та командир дивізії у війську Директорії, відзначився під час Першого Зимового походу Армії УНР. Генерал-полковник. Після Другої світової війни жив у Німеччині, працював у товариствах та організаціях українських ветеранів. 1949 року переїхав до США. Народився 10 квітня 1889 року.

5 серпня

120 років тому (1903) народився видатний український співак Борис Гмиря. Помер 1969 року.

6 серпня

95 років тому (1928) у Миковій Свидницького округу на Пряшівщині народився Андрій Верхола (Енді Ворхол), кінорежисер світової слави. Помер 22 лютого 1987 року в Нью-Йорку.

7 серпня

105 років тому (1918) уряд гетьмана Павла Скоропадського підписав попередню угоду про передачу Війську Донському Таганрозького, Ростовського і Олександрово-Грушівського повітів.

95 років тому (1928) Рада нацменшин Наркомату освіти РСФРР ухвалила рішення про скликання на 1 жовтня в Москві І Всеросійського з'їзду українських працівників освіти.

8 серпня

240 років тому (1783) помер київський православний митрополит Гавриїл Кременецький.

110 років тому (1913) народився активний діяч українського національно-визвольного руху Григорій Мацейко. Помер 11 серпня 1966 року в Аргентині.

35 років тому (1988) в Австралії померла українська письменниця Вожена Сірко, чешка за походженням.

9 серпня

125 років тому (1898) в Браїлові на Вінниччині народився Пантелеймон Ковалів, видатний український мовознавець. Помер 15 листопада 1973 року.

85 років тому (1938) народився Леонід Кучма, Президент України з 1994 до 2005 року.

50 років тому (1973) у Хмельницькому народився Олександр Пономарьов, популярний український співак.

10 серпня

110 років тому (1913) помер Орест Авдиковський, письменник, публіцист, етнограф. Народився 23 квітня 1842 року.

12 серпня

70 років тому (1953) помер відомий український учений у галузі електрозварювання Євген Патон. Народився 5 березня 1870 року в Ніцці (Франція).

13 серпня

340 років тому (1683) українець Юрій Кульчицький пробрався через турецьку облогу Відня і приніс звістку про становище в місті до князя Лотрінгського, завдяки чому воно було звільнено.

250 років тому (1773) народився Юрій Лисянський, мандрівник та мореплавець. Помер 6 березня 1837 року.

80 років тому (1943) розпочато Донбаську наступальну операцію військ Південно-Західного та Південного фронтів, внаслідок якої радянські війська завершили звільнення Донбасу. Тривала до 22 вересня 1943 року.

25 років тому (1998) у Стенфорді (США) помер один з провідних винахідників протиракетної системи оборони Едвард Гінцтон. Народився 27 грудня 1915 року в Катеринославі.

14 серпня

55 років тому (1968) у Філадельфії помер активний учасник національно-визвольної боротьби підполковник Данило Лимаренко. Народився 20 грудня 1894 року в Карлівці на Херсонщині.

40 років тому (1983) в Києві народилася Олена Балтача, чемпіонка Великої Британії з тенісу.

15 серпня

85 років тому (1938) в Студениці, що в Коростишівському районі Житомирської області, народився Анатолій Слюсаренко, довголітній декан історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, дійсний член НАПН України.

45 років тому (1978) у Москві було прийнято Постанову Ради Міністрів СРСР "Про додаткові заходи із зміцнення паспортного режиму", яка передбачала ряд обмежень щодо кримськотатарського народу, який бажав повернутися на батьківщину

16 серпня

115 років тому (1908) народився Антон Задонцев, український рослинник та фізіолог, чл.-кор. АН УРСР, академік ВАСГН1Л. Розробив систему агротехнічних заходів з підвищення зимостійкості та врожайності озимої пшениці в степо-

вих районах України, найбільш доцільне поєднання двох провідних зернових культур країни — кукурудзи та озимої пшениці. Помер 5 грудня 1971 року.

17 серпня

140 років тому (1883) у Мелітополі народився Дмитро Донцов, теоретик українського національно-визвольного руху. Помер у Монреалі (Канада) 30 березня 1973 року.

110 років тому (1913) у Києві народився Вітольд Шунейко, відомий конструктор оборонної техніки. Помер 7 квітня 1964 року в Ленінграді.

85 років тому (1938) помер Степан Смаль-Стоцький, український філолог, педагог, культурний і громадсько-політичний діяч Буковини; дійсний член НТШ (з 1899), ВУАН (з 1918). З 1919 — посол ЗУНР у Празі; з 1921 до 1938 викладав в Українському Вільному Університеті, очолював філософський факультет. Народився 8 січня 1859 року.

18 серпня

135 років тому (1888) помер Григорій Шашкевич, український музичний і громадський діяч, священик. Музичну освіту здобув у Львівській духовній семінарії. Працював у Станіславі, де був головою філії Головної Руської Ради. У Відні був ректором духовної семінарії. З 1867 — у Львові. Автор хорових творів, граматики для народних шкіл (1862), німецько-українського юридичного словника (1851 року в співавторстві). Народився у 1809 році.

19 серпня

140 років тому (1883) у Дерпті (нині — Тарту, Естонія) в родині переселенців з України народився Леонід Кулик, відомий матеріалознавець. Помер 14 квітня 1942 року.

20 серпня

105 років тому (1918) у Батиєвому в Татарстані народився Михайло Мінський, видатний український співак. Помер 9 жовтня 1988 року в США.

55 років тому (1968) помер відомий фізик, член Національної Академії наук (США) Георгій Гамов. Народився в Одесі 4 березня 1904 року.

21—25 серпня

80 років тому (1943) відбувся Третій Надзвичайний збір ОУН-Б, який ухвалив нову програму революційно-демократичних перетворень в Україні.

22 серпня

105 років тому (1918) помер Іван Лучицький, історик, громадський діяч. З 1877 — професор Київського університету. Член Державної думи 3-го скликання. З 1907 — професор Петербурзького університету. Праці присвячені історії релігійних війн та історії селянства у Франції XVI—XVIII ст. Народився 2 червня 1845 року.

23 серпня

80 років тому (1943) у ході Білгородсько-Харківської операції війська Степового фронту звільнили Харків.

24 серпня

День Незалежності України

155 років тому (1868) народився Максим Славинський (Славінський), український громадсько-політичний діяч, поет, дипломат, публіцист. Один із засновників Української національної ради в Петрограді (у 1917 році). З травня 1918 — тимчасовий представник Української Держави на Дону. У 1919 очолював дипломатичну місію УНР у Празі (ЧССР); з 1923 — на еміграції, професор новітньої історії України в Українській Господарській Академії в Подєбрадах. У 1945 році заарештований радянськими спецслужбами у Празі. Помер у в'язниці в Києві 23 листопада 1945 року.

150 років тому (1873) народився Фотій Красицький, український живописець і графік. Помер 1944 року.

120 років тому (1903) народився Петро Тищенко, український кобзар. Замолоду осліп. У репертуарі — народні пісні на слова Т. Шевченка, інших поетів. Помер 6 січня 1967 року.

100 років тому (1923) у Ростові-на-Дону народився Віктор Глушков, видатний український кібернетик. Помер 1982 року в Києві.

95 років тому (1928) у Хрипівці на Чернігівщині народився Левко Лук'яненко, відомий діяч українського національно-визвольного руху. Помер 7 липня 2018 року в Києві.

50 років тому (1968) помер Данило Альперін, український патофізіолог, чл.-кор. АН УРСР. Працював у Харківському медичному інституті, Українському психоневрологічному інституті та Українському інституті експериментальної медицини. Праці присвячені патофізіології нервової системи та нейрогуморальної регуляції, патогенезові алергічних реакцій тощо. Народився 15 грудня 1894 року.

40 років тому (1983) у Києві помер Аркадій Філіпенко, український композитор, нар. артист УРСР. Закінчив Київську консерваторію. Твори: дитяча опера "В зеленому саду", оперети, кантати, вокально-симфонічна поема "Дума про безсмертного Кобзаря" та ін. Відзначений Державною премією СРСР. Народився 26 грудня 1911 року.

35 років тому (1988) помер Борис Романицький, український актор, режисер і театральний діяч, нар. артист СРСР. Один із засновників, художній керівник і актор Українського драматичного театру ім. М. Заньковецької у Львові. Народився 19 березня 1891 року.

25 серпня

60 років тому (1963) помер Іван Багряний, український письменник, публіцист, політичний діяч, один із організаторів МУРу, засновник Української Революційної Демократичної Партії (УРДП). Народився 2 жовтня 1906 року.

27 серпня

140 років тому (1883) помер видатний, астроном Олексій Савич. Народився у Біловодську (тепер — Луганська область).

125 років тому (1898) народилася Наталія Ужвій, українська актриса, нар. артистка СРСР, Герой Соціалістичної Праці. Актриса Першого театру Української Радянської Республіки ім. Т. Шевченка в Києві, Одеської держдрами, театру "Березіль", Київського українського драматичного театру ім. І. Франка. 1954—1971 — голова Українського театрального товариства. Державна премія УРСР ім. Т. Шевченка, Державна премія СРСР. Померла 22 липня 1986 року.

80 років тому (1943) народився Юрій Чайка, український режисер, засл. діяч мистецтв УРСР. Закінчив Київський інститут

театрального мистецтва. Працював в Одесі, Дніпропетровську (Театр опери та балету, з 1979 - головний режисер). Помер 5 березня 2016 року в Дніпрі.

28 серпня

140 років тому (кінець 1883) у Києві створено південно-західну групу партії "Народна воля".

135 років тому (1888) народився Варфоломій Євтимович, генерал-хорунжий. У 1917 року брав активну участь в українізації військових частин російської армії. Був обраний членом Українського Військового Генерального Комітету. Дата смерті невідома.

125 років тому (1898) у Києві відкрито політехнічний інститут.

110 років тому (1913) народилася Віра Свєнціцька, український мистецтвознавець, член НТШ (з 1939). Автор близько 60 праць і статей, лауреат Державної премії імені Тараса Шевченка. Померла 21 травня 1991 року.

29 серпня

80 років тому (1943) визначено остаточну структуру УПА, яка поділялась на три групи за територіальною ознакою: УПА-Північ (Поліська, Волинська, Рівненська, Житомирська області); УПА-Захід (райони Холмщини, Галичини, Буковини, Карпат); УПА-Південь (Вінницька, Кам'янець-Подільська області і південь України);

80 років тому (1943) розпочато битву за Дніпро, наступальні операції радянських військ з метою звільнення Лівобережної України, Донбасу і форсування Дніпра. Тривала до кінця грудня 1943 року.

60 років тому (1963) у США помер один із світових винахідників транзисторів Юліус Лілієнфельд. Народився у Львові 18 квітня 1881 року.

31 серпня

55 років тому (1968) відбувся І з'їзд еміграції УНР.

"З ПОСАДИ ДИРЕКТОРА ТА ВІД РОБОТИ В МУЗЕЇ ЗВІЛЬНИТИ"
(до 90-річчя розгортання репресій проти Дмитра Яворницького)

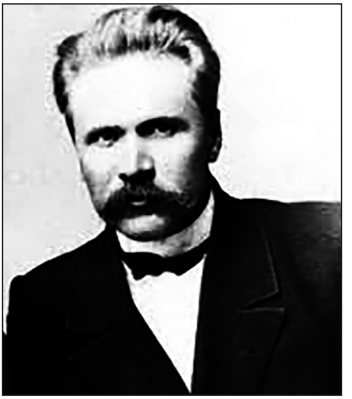

Наукова й громадська діяльність академіка Дмитра Яворницького непокоїла більшовицьку владу з самого початку свого утвердження в Україні. Відомий дослідник минулого українського козацтва й водночас директор Дніпропетровського історико-археологічного музею він водночас гуртував навколо себе патріотично настроєних українців.

Турбували більшовиків і вислови Яворницького, який заявляв: "Москва могутня тепер. Але якби відділилася від неї Україна й інші упокорені народи, вона не була б варта нічого. Чемберлен міг би пішки перейти всю Росію, дійти до Кремля, взяти "їх" усіх там за виворот й повернутися назад. Але що він там буде брати? Квас і хрін — псувати англійське повітря. Заводи в нас, залізо, вугілля, пшениця, сіль і т. п. в нас, тому Москва й тримається за Україну, щорічно шиє міцніше упряж, щоб Україна в ній забула своє рідне. Адже недаремно співається в пісні:

Доки Рось зоветься Россю,
Дніпро в море ллється,
Доти серце українця
З російським не зживеться…".

Природно, така позиція відомого вченого не могла не дратувати більшовицьке керівництво. Тож як тільки розпочалося згортання українізації, то доля Дмитра Яворницького була вирішена. А новий нарком освіти УСРР Володимир Затонський одразу ж направив спеціальну комісію, яка б дала потрібні владі результати.

Вони були відповідними до тієї ідеологічної лінії Москви, яку взявся втілювати в Україні посланець Сталіна Постишев. А Затонський, як його вірний підручний на цьому фронті,

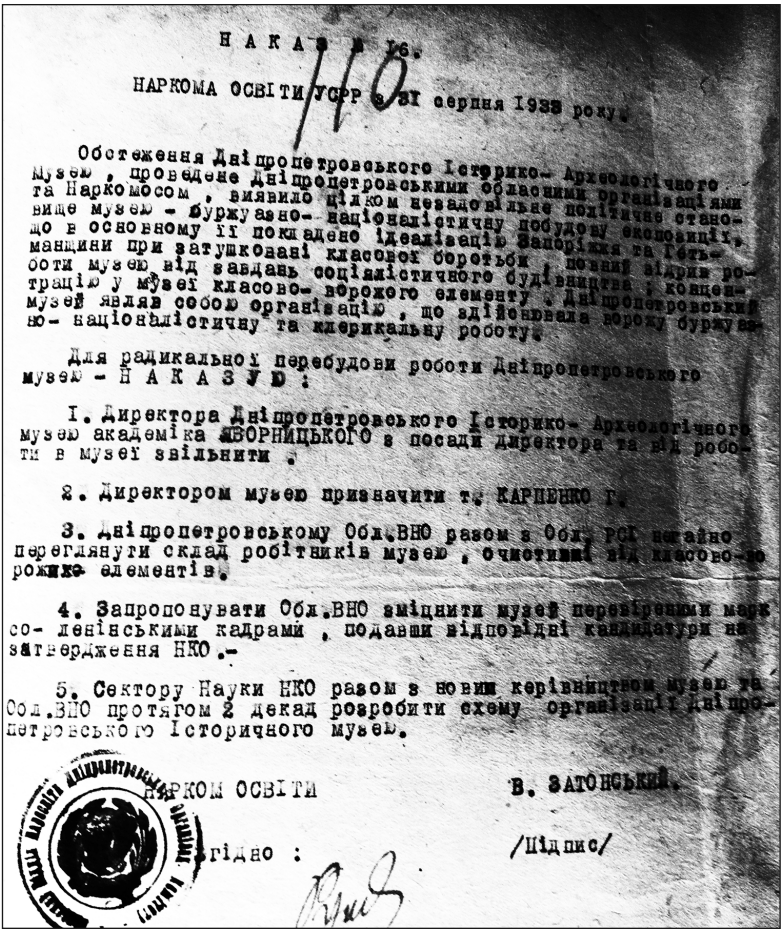

НАКАЗ № 16.

НАРКОМА ОСВІТИ УСРР з 31 серпня 1933 року.

Обстеження Дніпропетровського Історико- Археологічного Музею, проведене Дніпропетровськими обласними організаціями та Наркомосом, виявило цілком незадовільне політичне становище музею - буржуазно- націоналістичну побудову експозиції, що в основному її покладено ідеалізацію Запоріжжя та Гетьманщини при затушковані класової боротьби, повний відрив роботи музею від завдань соціялістичного будівництва, концентрацію у музеї класово- ворожого елементу. Дніпропетровський музей являв собою організацію, що здійснювала ворожу буржуазно- націоналістичну та клерикальну роботу.

Для радикальної перебудови роботи Дніпропетровського музею - НАКАЗУЮ:

1. Директора Дніпропетровського Історико- Археологічного музею академіка ЗВОРНИЦЬКОГО з посади директора та від роботи в музеї звільнити.

2. Директором музею призначити т. КАРПЕНКО Г.

3. Дніпропетровському Обл.ВНО разом з Обл. РСІ негайно переглянути склад робітників музею, очистити від класово-ворожих елементів.

4. Запропонувати Обл.ВНО зміцнити музей перевіреними марксо- ленінськими кадрами, подавши відповідні кандидатури на затвердження НКО.-

5. Сектору Науки НКО разом з новим керівництвом музею та Обл.ВНО протягом 2 декад розробити схему організації Дніпропетровського Історичного музею.

НАРКОМ ОСВІТИ В. ЗАТОНСЬКИЙ.

Згідно: /Підпис/

ревно виконував директиви першого-другого секретаря ЦК КП (б) У — так тоді величали Постишева.

НАКАЗ № 16

НАРКОМА ОСВІТИ УСРР з 31 серпня 1933 року

Обстеження Дніпропетровського Історико-Археологічного Музею, проведене Дніпропетровськими обласними організаціями та Наркомосом, виявило цілком незадовільне становище музею – буржуазно-націоналістичну побудову експозиції, що в основному її покладено в ідеалізацію Запоріжжя та Гетьманщини при затушковані класової боротьби, повний відрив ро-

боти музею від завдань соціялістичного будівництва, концентрацію в музеї класово-ворожого елементу. Дніпропетровський музей являв собою організацію, що здійснювала ворожу буржуазно-націоналістичну та клерикальну роботу.

Для кардинальної перебудови роботи Дніпропетровського музею — НАКАЗУЮ:

І. Директора Дніпропетровського Історико-Археологічного Музею академіка ЯВОРНИЦЬКОГО з посади директора та від роботи в музеї звільнити.

2. Директором музею призначити т. КАРПЕНКО Г.

3. Дніпропетровському Обл. ВНО разом з Обл. РСІ негайно переглянути склад робітників музею, очистивши від класово-ворожих елементів.

4. Запропонувати Обл. ВНО зміцнити музей перевіреними марксистсько-ленінськими кадрами, подавши відповідні кандидатури на затвердження НКО.

5. Сектору Науки НКО разом з новим керівництвом музею та Обл. ВНО протягом 2 декад розробити схему організації Дніпропетровського історичного музею.

НАРКОМ ОСВІТИ В. ЗАТОНСЬКИЙ.

ТРАГЕДІЯ ХЛІБОРОБІВ СІРОГО КЛИНУ
(до 90-річчя Голодомору українців у Казахстані)

Кількість вихідців з України що проживали в казахських степах на початку 1930-х років, сягала майже мільйона осіб. Їхнє життя звичайно відрізнялося від устрою місцевого населення, це було пов'язано з перенесенням сюди традицій предків з берегів Дніпра. За час НЕПу українські господарства Сірого Кли-ну, як називали цей регіон з огляду на його наш хліборобський характер, зміцніли, всі вони стали заможними, як правило, з власними сільськогосподарськими машинами. В кожному українському селі були парові млини, олійні, вовночесальні та маслобійні.

Українці, вкладаючи всі зусилля в рільництво і баштани, не мали багато худоби. Їхні господарства відрізнялися одне від другого тим, що могли мати на 2—3 корови чи 1—2 коней більше-менше. Таким чином, не було відчутної диференціації серед українців, власне, не було кого ділити на бідняків, середняків чи незаможників. Середнє українське господарство в Приір-

тишші (всього їх там було 30.000), використовуючи машини, засівало 250—300 гектарів пшениці, 150—200 — вівса, 100—150 — ячменю і 50—80 гектарів баштану.

Тому й не дивно, що, примножуючи своє багатство завдяки власній праці, українські села й хутори виступили проти суцільної колективізації. Тоді влада вдалася до накладання непомірних податків. Так, якщо казахське господарство оподатковували на суму 2.000—3.000 карбованців, то українське мало сплатити 10.000—15.000 карбованців протягом 3—5 днів. А після сплати цих сум буквально через кілька днів надходили нові оподаткування — збільшені удвічі.

Скажімо, мешканець села Кам'янки Усть-Кам'яногірського району Єлизар Демочка за нездачу хлібних лишків судом був позбавлений 2 коней, 2 корів, 25 баранів, 2 бричок, сінокосарки, 2 робочих волів, а також значної кількості пшениці. Усе це майно було передано якомусь Волкову, як і 20 відсотків зерна. Його односелець Дмитро Журба за таку ж провину був покараний реквізицією 600 пудів пшениці, яку він врятував завдяки сплаті в держбанк 400 рублів. У Панаса Юрченка з цього ж села конфіскували 50 пудів хліба, в Степана Поливного — 62, які відбулися грошовими штрафами.

Важливою лінією влади у провадженні антиукраїнської політики було накладання непомірних хлібозаготівельних завдань. За їх невиконання українських хліборобів засуджували на строк 3—5 років з конфіскацією всього майна. Щоб уникнути цього покарання, українці Баян-Аулу переганяли свою худобу в сусідні райони Західно-Сибірського краю, де її міняли на зерно. Так, найкращого коня віддавали за 5 пудів пшениці, прекрасну корову — за 3, а добру вівцю — за 1 пуд. Це зерно відразу ж здавали на елеватор у рахунок виконання державного завдання.

Уповноважених з колективізації з українських сіл почали просто виганяти. Не домагалися і додатково прислані загони кінної міліції. Так, у селі Піщанка в Північному Казахстані місцеві селяни роззброїли 50 міліціонерів. У райцентр Єрмаківку, де нараховувалося 1200 дворів, місцевій міліції, що не змогла придушити бунт українців, з Павлодара прибуло 200 міліціонерів на допомогу. Однак і цей загін був розбитий, українські

повстанці вбили секретаря райкому, голову райвиконкому, прокурора і начальника міліції.

З метою приборкання українського села з Омська було відряджено полк регулярного війська. Разом з армійськими підрозділами до кожного села прибували виїзні сесії народного суду, слідчі і прокурори. В сільських клубах нашвидкуруч організувалися показові процеси над українськими господарями. Як правило, прокурор вимагав вищої міри покарання, а суд ухвалював однотипне: "За участь у повстанні проти радянської влади та проти переведення державних заходів позбавити обвинуваченого всіх громадянських прав і заслати за межі Казахської АСР у віддалені місцевості СРСР на 5—10 років, рухоме й нерухоме майно конфіскувати на користь держави".

Засуджених одразу ж під конвоєм відправляли до Павлодара, куди наступного ранку відправляли також і його родину, не дозволяючи нічого з собою брати. Звідти їх страдницький шлях пролягав до Якутії, в Забайкалля…

У спустошені господарства українців заселяли казахів, котрих виловлювали по степах і організовували у колгоспи, до яких передавали і майно виселених українців. За неповними підрахунками з Казахстану виселили до 30 тисяч українських родин.

Перепис 1926 року засвідчив, що найкомпактніші маси українського населення в Казахстані виділяються в 40 районах: Адамівський, Айртавський, Ак-Булакський, Акмолинський, Актюбинський, Алакульський, Атбасарський, Буконьський, Булаївський, Денгизський, Джарминський, Джетигаринський, Джувалинський, Єсильський, Іртишський, Калінінський, Карагандинський, Кокчетавський, Курдайський, Кустанайський, Лепсинський, Максимо-Горьківський, Мендигаринський, Павлодарський, Петропавлівський, Преснівський, Рузаївський, Семиозерний, Сталінський, Талди-Курганський, Темирський, Убаганський, Урджарський, Усть-Кам'яногірський, Федорівський, Цюрупинський, Чимкентський, Шемонаїхинський, Щучинський, які мали на своїй території від 25 до 92 відсотків українців.

Саме на них і був спрямований головний удар репресій у зв'язку з непосильними хлібозаготівлями. Наприклад, в українізованому Уджарському районі, особливо старався уповноважений райвиконкому Зуєв. В селі Благодарному він перевів у

куркулі й обклав в індивідуальному порядку 20 господарств середняків і 4 бідняків. Всі вони зазнали конфіскації майна без рішення суду. За невиконання хлібозаготівель у цьому селі було віддано під суд 79 середняцьких і бідняцьких хозяйств, якй конфіскував у них хліб і частину майна.

Ще потужніше запускається механізм репресій після 9 листопада 1932 року, коли казахстанські власті одержали від Сталіна й Молотова телеграми про необхідність застосувати за прикладом Північного Кавказу так званих чорних дощок. Наприклад, в українізованому Булаївському районі на неї заносились такі господарства: "Образец", імені Калініна, "Пролетарское знамя", "Пятилетка", "Красная крепость", "Ленинский путь", "Гигант", "Макс Гельц", "Ганкинский", "Первая Токушинская", "Путь социализма".

З інших українізованих районів особливо виділялись Кустанайський, де були занесені на "чорну дошку" колгоспи "Красное Сормово", імені Сталіна, імені КазЦВКу, "Красная Пресня", імені Леніна, "Двенадцатое октября", "Новая жизнь", "Темирказик", "Донбасс", "Красный Перекоп" и "Броневик". У цьому районі з початку хлібозаготівельної кампанії заарештували 130 осіб, на розгляд "трійки" було направлено 39 справ.

Під особливою увагою перебував Федорівський район, де майже все населення складалося з українців. Від його господарств вимагали вивезти практично весь урожай. Замість плану в 60.000 тонн тепер необхідно було здати 63.000, якх не було, оскольки після вивезення наявних 56.000 тонн хліба Федорівский район уже залишився без продовольства. А секретар райкому партії Широченко й голова райвиконкому Супрун без посад.

Широкомасштабні репресії розгорнулись у зернових районах Казахстану з обранням нового першого секретаря крайкому ВКП (б) Мірзояна. Прохання місцевих керівників допомогти в забезпеченні продовольством хліборобів він відкидав, як хвалився сам у листі на ім'я Сталіна й Кагановича від 22 квітня 1933 року. В такій ситуації, мовляв, "нам приходиться на все эти недостатки нажимать очень крепко".

А цей натиск приносив нові жертви. Виступаючи на відкритті науково-практичної конференції в лютому 1995 року в

Алмати, академік М. Козибаєв, зокрема, вказував, що в Казахстані після голоду 1932—1933 років українців стало менше на 200 тисяч, ніж було під час перепису 1926 року.

Зрозуміло, тут не враховувалося тих українців, які народилися після цієї дати в Казахстані до 1932 року. І взагалі: ці жертви Голодомору ще не увійшли до тих 10,5 мільйона невинно убієнних. Українська наука цим питанням поки що не зайнялася.

ПРИНЦИП НЕЗНИЩЕННОСТІ НАЦІЇ
(до 80-річчя III Надзвичайного Великого Збору ОУН)

Рішуча постава Романа Шухевича з весни 1943 року щодо подальшого розгортання національно-визвольного руху одразу ж піднесла його авторитет, а тому, як свідчать опубліковані документи, тільки він міг чітко поставити питання про відставку з поста урядуючого провідника Миколи Лебедя в квітні 1943 року, позиція якого не відбивала необхідних змін у діяльності Революційної ОУН у тих умовах.

Своє бачення майбутнього розвитку українського революційного руху Роман Шухевич зумів передати учасникам III Надзвичайного Великого Збору ОУН, що відбувся в серпні 1943 року і підтримав свого нового керівника.

Це внесло значні зміни в політичну боротьбу українського народу. Вона вступила в нову, вищу фазу. Крім радикальної зміни в тактиці, життя висунуло потребу зміни і в самій організаційній структурі та в програмі ОУН, що своїм змістом і характером творив в історії ОУН окрему епоху. Перехід до нової тактики був продиктований не теоретичними міркуваннями, але вимогами самого життя, бо саме воно висувало багато питань програмного характеру.

З огляду на це III Надзвичайний Великий Збір ОУН узяв за основу принцип незнищенності нації, наголосивши, що тривким і справедливим може бути той лад, який засновано на логічних законах життя. Система вільних народів і самостійних держав — це одинока й найкраща розв'язка питання порядку в світі. Спроби упорядкувати світ на інших основах не дали ніколи позитивних результатів. Всі понаднаціональні творіння — імперії виявились

Хата на хуторі Веснівка, де 21—25 серпня 1943 року відбувся Третій Надзвичайний Великий Збір ОУН.

завжди чинниками історичної реакції й занепаду. В імперіях завжди один народ поневолює й веде до занепаду інші народи.

Тому ОУН як керівник революційно-визвольної боротьби закликала до безпосередньої участі всіх громадян, оскільки "ОУН не бореться за Україну для себе, вона не бореться за владу в Україні, ані за форму влади. Про владу й її форму буде рішати сам народ і його найкращі представники. Але сьогодні ОУН являється керівним провідником визвольної боротьби народу, тому й кличе інших до цієї боротьби. Ніхто не має стояти з боку. Великий тягар боротьби мусить взяти народ на свої плечі. Окремі ділянки сучасної визвольної боротьби, головно військова, вимагають ряду фахівців. Вони є серед українського народу, й вони на його службу мусять піти. ОУН вважає, що обов'язком кожного українського громадянина є служити українській визвольній справі й цю вимогу буде консеквентно здійсняти. В цей спосіб будуть також по думці Великого Збору, створені передумови для об'єднання всього народу, яке доконається єдино в боротьбі. Тому, розбудовуючи поодинокі форми визвольної боротьби та притягаючи до неї якнайширші маси, ОУН рівночасно наближається до одного з найосновніших завдань сучасної хвилини — до ліквідації партійних спорів та всеукраїнського об'єднання".

ВЕРЕСЕНЬ

1 вересня

115 років тому (1908) в Одесі народився Валентин Глушко, один з видатних конструкторів ракетно-космічної техніки. Помер 10 січня 1989 року в Москві.

105 років тому (1918) народився Ігор Качуровський, український письменник, літературознавець, перекладач. Помер 18 липня 2013 року в Мюнхені (Німеччина).

85 років тому (1938) загинув від репресій Євген Оппоков, український гідролог, болотознавець, гідрогеолог, академік АН УРСР, один з основоположників гідрології, творець і перший директор Інституту водного господарства України. Досліджував ріки басейну Дніпра. Уточнив рівняння водного балансу річкового басейну, відоме як рівняння Пенка-Оппокова. Народився 1 лютого 1869 року.

3 вересня

70 років тому (1953) на Пленумі ЦК КПРС першим секретарем було обрано Микиту Хрущова, що ознаменувало зміни в СРСР.

4 вересня

85 років тому (1938) в Ужгороді утворено організацію національної оборони "Карпатська Січ", ухвалено статут та обрано провід.

40 років тому (1983) помер Василь Ремесло, український селекціонер пшениці, академік АН СРСР та ВАСГНІЛ. Розробив оригінальні методи селекції, в основі котрих лежить спрямована зміна ярових культур в озимі та озимих в ярові. Вивів нові сорти пшениці, посіви яких у 1980-і роки становили понад 11% світових посівів цієї культури. Народився 10 лютого 1907 року в Теплівці на Полтавщині.

6 вересня

160 років тому (1863) народився Дмитро Граве, видатний український математик. Помер 19 грудня 1939 року в Києві.

110 років тому (1913) народився у Києві Микола Шило, український архітектор, заслужений архітектор УРСР. Споруди в Києві: будинок Міністерства сільського господарства УРСР, житлові будинки. Очолював "Київпроект". Помер у Києві 22 квітня 1982 року.

7 вересня

155 років тому (1868) народився Андрій Єлчанінов, військовий діяч, генерал-лейтенант царської армії. Восени 1917 року перейшов на бік української армії. 22 листопада 1917 на честь проголошення УНР провів в Одесі військовий парад українських частин під національними прапорами. Дата смерті невідома.

80 років тому (1943) біля Радовичів на Ковельщині розпочався триденний бій повстанських сотень "Кубіка" і "Байди" проти підтримуваних бронепотягом гітлерівців, у результаті чого ворог втратив 208 вбитими, а упівці — 16.

8 вересня

90 років тому (1933) у Гримайлові на нинішній Тернопільщині народився Роман Шпорлюк, який певний період очолював Український науковий інститут Гарвардського університету (США).

80 років тому (1943) радянські війська звільнили від гітлерівців Сталіно (нині — Донецьк).

70 років тому (1953) народився Валентин Крисаченко, доктор філософських наук, професор, провідний дослідник в галузі філософії науки, екології, теорії еволюції, українознавства.

9 вересня

130 років тому (1893) народився Георгій Флоровський (Протоієрей Георгій), російський та український філософ, історик культури й церкви. Помер в 1979 році у Принстоні.

120 років тому (1903) народився Лев Шанковський, відомий дослідник українського національно-визвольного руху. Помер 1995 року.

70 років тому (1953) народилася Ольга Гейко-Матусяк, відома українська громадсько-політична діячка.

10 вересня

155 років тому (1868) народилася Людмила Старицька-Черняхівська, українська письменниця, громадська і політична діячка, член Центральної Ради. Репресована у справі Спілки визволення України, повернулася із заслання 1935, вдруге заарештована 1941, коли й померла під час етапу.

115 років тому (1908) помер Степан Янович (Курбас), український співак (тенор) і режисер. Батько Леся Курбаса. Актор і режисер Руського народного театру у Львові; керував власною трупою, працював у літньому театрі Кам'янця-Подільського. Народився 28 жовтня 1862 року.

11 вересня

375 років тому (1648) відбувся розгром армією Богдана Хмельницького польського війська під Пилявцями.

60 років тому (1963) народився Геннадій Литовченко, відомий футболіст дніпропетровського "Дніпра" і київського "Динамо".

11—12 вересня

30 років тому (1993) у Києві відбулося вшанування пам'яті жертв Голодомору та відкриття Пам'ятного знака по померлих з голоду.

12 вересня

135 років тому (1888) у Полтаві народився Олександр Петлюра. Активний учасник національно-визвольної боротьби, полковник Армії УНР. Помер 4 березня 1951 року в Торонто.

13 вересня

135 років тому (1888) народилася Софія Стадникова, українська драматична акторка і співачка (драматичне сопрано). У 1901 році дебютувала у театрі "Руська бесіда" у Львові. В 1915—1918 роках працювала у театрі М. Садовського в Києві, згодом — в українському театрі Й. Стадника та ін. трупах. З 1939 р. — актриса Державного українського драматичного театру ім. Лесі Українки у Львові та в Дрогобичі. Серед кращих ролей: Маруся ("Маруся Богуславка" М. Старицького), Анна ("Украдене шастя" І. Франка) та ін. Померла 21 вересня 1959 року.

125 років тому (1898) народився Микола Терещенко, поет, громадський діяч, літературознавець, перекладач. Перший лауреат премії імені Максима Рильського. Помер 30 травня 1966 року.

14 вересня

195 років тому (1828) народився Лев Жемчужников, живописець, графік. Навчався у Петербурзькій академії мистецтв. У 1850-х роках жив в Україні. Художні твори: "Кобзар на шля-

ху", "Козак іде на Січ", альбом офортів "Живописна Україна" та ін. Помер 6 серпня 1912 року.

165 років тому (1858) народився Володимир Масляк, поет, прозаїк. Помер 15 липня 1924 року.

135 років тому (1888) народився Михайло Болтенко, український археолог. Відкрив багато стародавніх пам'яток, у т. ч. усатівську культуру доби міді. Помер 6 травня 1959 року.

125 років тому (1898) народився Сергій Бібіков, археолог, член-кор. АН УРСР. Досліджував кам'яну добу України та Східної Європи, проблему первісного заселення цих теренів людиною, з 1955 по 1969 — директор Інституту археології АН УРСР. Помер 1989 року.

45 років тому (1978) у Лос-Анджелесі помер теоретик східного вектора української геополітики, член Центральної Ради Тиміш Олесіюк. Народився 1895 року на Підляшші.

15 вересня

140 років тому (1883) у Санкт-Петербурзі народився Борис Матюшенко, відомий український громадсько-політичний діяч. Помер 27 березня 1944 року в Празі.

100 років тому (1923) у Києві народилася Галина Мезенцева (Вінницька), відома дослідниця культури Київської Русі та античних міст-держав Надчорномор'я. Автор численних наукових та науково-популярних публікацій, доктор історичних наук. Померла 24 листопада 1997 року в Торонто (Канада).

85 років тому (1938) у Курську розстріляно за критику сталінського улюбленця Мічуріна Володимира Симиренка, організатора в Китаєво під Києвом Всесоюзного плодоягідного інституту. Народився 29 грудня 1892 року в Млієвому на нинішній Черкащині.

30 років тому (1993) в Міссісазі (біля Торонто) помер відомий канадський правник українського походження Сурма-Тарнопольський. Народився 1 серпня 1932 року в родині українських емігрантів з Тернопільщини.

16 вересня

365 років тому (1658) Іван Виговський уклав угоду в Гадячі (Гадяцький трактат) з польським урядом про входження до складу

Речі Посполитої козацької держави — Великого князівства Руського (землі Київського, Чернігівського і Брацлавського воєводств) на федеративних засадах, зберігаючи гетьманське правління.

17 вересня

170 років тому (1853) народився Михайло Павлик, український письменник, критик, перекладач, публіцист, редактор, видавець, історик, фольклорист, бібліограф, громадський та культурний діяч. Видавав журнали "Громадський друг", "Народ", "Товариш" та ін. Помер 26 січня 1915 року.

19 вересня

120 років тому (1903) помер Сидір Воробкевич, письменник, композитор, редактор, культурний діяч, педагог, диригент. Народився 5 травня 1836 року.

70 років тому (1953) помер Климент Квітка, український вчений-фольклорист, музикознавець, дослідник народної інструментальної музики. Народився 4 лютого 1880 року.

21 вересня

80 років тому (1943) у ході Чернігівсько-Прип'ятської операції війська Центрального фронту звільнили Чернігів.

23 вересня

275 років тому (1748) народився Олексій Розумовський, державний діяч Російської імперії, син українського гетьмана Кирила Розумовського, сенатор (1786—1795); з 1807 — попечитель Московського університету; у 1810—1816 — міністр освіти. Помер 17 квітня 1822 року в Почепі (нині — Брянська область, Росія).

80 років тому (1943) у ході наступу на київському й полтавсько-кременчуцькому напрямках військами Степового і Воронезького фронтів було звільнено Полтаву.

35 років тому (1988) в Івано-Франківську померла відома українська письменниця Ольга Дучимінська. Народилася 8 червня 1883 року.

24 вересня

90 років тому (1933) помер у Миргороді Опанас Сластіон, український живописець, графік, архітектор, мистецтвознавець, етнограф, викладач. Навчався у Петербурзькій академії

мистецтв. Організатор Миргородського краєзнавчого музею. Художні твори: "Проводи на Січ", "Волинь", "Миргород", ілюстрації до поеми Т. Шевченка "Гайдамаки". Автор статей з українського народного мистецтва і кустарних промислів. Народився 2 січня 1855 року.

25 вересня

175 років тому (1848) у Львівському університеті відкрито кафедру української мови, яку очолив Яків Головацький.

135 років тому (1888) помер відомий меценат Григорій Ґалаґан. Народився 15 серпня 1819 року в Сокиринцях Прилуцького повіту на тодішній Полтавщині.

85 років тому (1938) у харківській тюрмі загинув видатний український лікар, науковець і громадський діяч Андрій Журавель. Народився 4 липня 1892 року в Софіївці Амурського краю, на Зеленому Клині.

26 вересня

70 років тому (1953) народився Микола Чмихов, історик та археолог, оригінальний мислитель, доктор історичних наук. Досліджував духовну культуру та світогляд давніх людей, заснував кафедру культурології в Києво-Могилянській Академії (1992). Помер 26 квітня 1994 року.

27 вересня

115 років тому (1908) помер у Курську Петро Щуровський, український піаніст, диригент, композитор. У 1878—1882 роках — диригент Московської імператорської опери. Працював у Полтаві, Харкові. Твори: опери, оркестрові сюїти, фортеп'янні п'єси, романси. Народився у 1850 році.

80 років тому (1943) біля села Клемна на Прикарпатті сотня "Хмеля" вступила в дводенний бій з батальйоном гітлерівців, у результаті чого ворог втратив 90 осіб убитими й 20 пораненими.

29 вересня

100 років тому (1923) на нинішній Кіровоградщині народився Василь Сухомлинський, видатний український педагог. Помер 1970 року.

80 років тому (1943) до лав УПА від гітлерівців із Здолбунова

перейшов азербайджанський охоронний батальйон у складі 160 осіб.

40 років тому (1983) у Києві помер видатний український письменник Михайло Стельмах. Народився 24 травня 1912 року в Дяківцях Вінницької області.

30 вересня

80 років тому (1943) між селами Суходіл і Липовиця на Прикарпатті відбувся бій українських повстанців проти батальйону гітлерівської жандармерії, в результаті чого ворог втратив близько 200 вояків вбитими й пораненими.

Вересень

150 років тому (1873) у Києві засновано народницький гурток "Київська комуна".

Вересень—жовтень

110 років тому (1913) у Києві відбувся судовий процес над євреєм М. Бейлісом, на захист якого на судовому процесі виступив українець Володимир Короленко.

ЖОВТЕНЬ